

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПУЗИРНИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 342.9.03:347.965(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ ФОРМИ УЧАСТІ АДВОКАТА В
АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. О. Пузирний.

Науковий керівник:

Гаран Ольга Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор

Одеса - 2026

АНОТАЦІЯ

Пузирний О. О. Процесуальні форми участі адвоката в адміністративному провадженні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – право (галузь знань 08 – Право). – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні.

Послідовно були вирішені наступні задачі: визначити і охарактеризувати методологічні особливості дослідження процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні; дослідити адміністративне провадження як форму розгляду адміністративних справ в юрисдикційному і неюрисдикційному порядку; з'ясувати зміст адміністративних процесуальних правовідносин та розкрити особливості участі в них адвоката; висвітлити особливості дослідження процесуальної форми в адміністративному праві і процесі; розкрити проблематику щодо визначення змісту процесуальної форми та її структурних елементів з огляду на предмет дисертаційного дослідження; дослідити особливості нормативно-правового закріплення процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі; охарактеризувати види процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі; розкрити особливості процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі в залежності від стадій адміністративного судочинства.

В дисертації розкрито методологічні особливості проведеного дослідження, що дозволило обґрунтувати логічність викладення матеріалу (зміст дисертації), висвітлити особливості використання понятійного апарату в підрозділах роботи, пояснити змістовне наповнення висновків проведеного дослідження, а також всебічно розкрити тему дослідження.

Встановлено, що адміністративне провадження є формою розгляду адміністративних справ в порядку, передбаченому чинним законодавством. Адміністративне провадження є універсальною категорією в адміністративному праві, адже виходячи із природи даного правового явища, вона може використовуватись для позначення і пояснення як процедурно-правових, так процесуально-правових явищ. Виходячи із специфіки адміністративної справи, що потребує розгляду, цілей і завдань адміністративних проваджень, а також компетенції публічно-владного суб'єкта, який вповноважений розглядати справу, адміністративні провадження можна поділити на: 1) юрисдикційні і неюрисдикційні (перші пов'язані із розглядом правового конфлікту, а другі ні); процедурні і процесуальні (перші пов'язані із діяльністю компетентних адміністративних органів, а другі – з діяльністю адміністративного суду). З цих позицій, адміністративне судочинство теж є видом адміністративного провадження і характеризується як юрисдикційне та процесуальне провадження.

З'ясовано, що адміністративні процесуальні правовідносини мають великий діапазон визначення свого змісту. Вони визначаються як правовідносини: 1) що складаються в межах адміністративного судочинства (вузьке трактування); 2) що виникають в сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності (помірне трактування); 3) які пов'язані із реалізацією матеріальних норм адміністративного права (широке трактування). Все це розпорошує розуміння адміністративного процесу, адміністративних процесуальних правовідносин та унеможлиблює визначення сфери, де адвокат гіпотетично може реалізовувати процесуальні форми участі в адміністративному провадженні. У зв'язку із цим, в дисертації доводиться позиція, згідно з якою адміністративні процесуальні правовідносини формуються в межах адміністративного судочинства.

Доведено, що структурно адміністративна процесуальна форма, яка властива адміністративному судочинству, складається із трьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів: визначеного нормами

адміністративного процесуального законодавства порядку ведення адміністративного процесу; визначених нормативно форм зв'язків та взаємодії суду і всіх інших учасників процесу; законодавчо визначених форм прояву дій (актів) учасників процесу та нормативно-правових вимог до них. Такий підхід до визначення елементів процесуальної форми дозволяє говорити про процесуальні форми участі адвоката в адміністративному процесі як про один із проявів процесуальної форми в адміністративному судочинстві.

З'ясовано, що адміністративна процесуальна форма активно досліджується сьогодні в науковій літературі, але такі дослідження характеризуються наступними тенденціями: 1) вузьке трактування процесуальної форми, яке тісно зв'язане із діяльністю адміністративного суду, при цьому ігнорується факт існування процесуальних форм участі інших осіб в адміністративному процесі (адміністративному судочинстві); 2) розширення змісту процесуальної форми за рахунок статичних явищ, які існують в адміністративному судочинстві (наприклад, перелік прав і обов'язків учасників адміністративного процесу, перелік процесуальних строків і ін.), що, по-перше, розмиває зміст даного поняття, по-друге, нівелює його методологічне значення як категорії адміністративного права і процесу; 3) ототожнення процесуальної форми із структурою адміністративного процесу, тоді як процесуальна форма це набір зовнішніх ознак встановленого порядку розгляду і вирішення справи, чи його частин, а структура адміністративного процесу це набір елементів, які розкривають його внутрішню змістовну наповненість; 4) нерозуміння особливостей багаторівневого використання процесуальної форми при характеристиці державно-правових явищ; 5) наявність поодиноких праць, де до змісту процесуальної форми включаються процесуальні форми участі осіб в адміністративному процесі.

Розроблено цілісну систему з семи основних процесуальних форм участі адвоката в адміністративному судочинстві: ініціативно-підготовчої,

забезпечувально-процесуальної, представницько-процесуальної, організаційно-тактичної, контрольно-переглядової, спеціально-допоміжної та виконавчо-забезпечувальної. Кожна форма має власний функціональний зміст, процесуальну мету та юридичні наслідки; їх сукупність утворює єдиний механізм професійного правничого захисту у сфері публічно-правових спорів. Форми мають взаємопов'язаний характер: їхня взаємодія на кожній стадії забезпечує комплексність та безперервність правничої допомоги – від ініціювання провадження до фактичного виконання рішення, причому наскрізний характер забезпечувально-процесуальної форми виконує гарантійну функцію, що є необхідною передумовою допустимості всіх інших процесуальних дій адвоката.

Встановлено закономірність трансформації домінуючих форм участі адвоката залежно від стадії та виду провадження: на стадії відкриття провадження системоутворюючою є ініціативно-підготовча форма; на стадії судового розгляду – точці максимальної концентрації усіх форм – провідну роль відіграють представницько-процесуальна та організаційно-тактична; на стадіях апеляційного і касаційного перегляду ключовою стає контрольно-переглядова форма (з акцентом на правову аргументацію на касаційному рівні); при перегляді за нововиявленими або виключними обставинами вирішального значення знову набуває ініціативно-підготовча форма; на стадії виконання рішення – виконавчо-забезпечувальна. Вид провадження додатково впливає на співвідношення форм: у загальному домінують представницько-процесуальна та організаційно-тактична, у письмовому – забезпечувально-процесуальна та ініціативно-підготовча.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, правовий статус, учасники процесу, форми, процесуальна форма, адміністративно-правове регулювання, захист, представництво, адміністративне провадження, правосуддя, адміністративний процес, адміністративне судочинство, цифровізація.

ABSTRACT

Puzyrnyi O. O. Procedural forms of lawyer participation in administrative proceedings. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 – law (field of knowledge – 08 Law). Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of procedural forms of participation of a lawyer in administrative proceedings.

The following tasks were consistently solved: to determine and characterize the methodological features of the study of procedural forms of participation of a lawyer in administrative proceedings; to study administrative proceedings as a form of consideration of administrative cases in a jurisdictional and non-jurisdictional order; to clarify the content of administrative procedural legal relations and reveal the features of the lawyer's participation in them; to highlight the features of the study of the procedural form in administrative law and process; to reveal the issues of determining the content of the procedural form and its structural elements in view of the subject of the dissertation research; to investigate the features of the regulatory and legal consolidation of procedural forms of participation of a lawyer in administrative proceedings; to characterize the types of procedural forms of participation of a lawyer in administrative proceedings; to reveal the features of the procedural forms of participation of a lawyer in administrative proceedings depending on the stages of administrative proceedings.

The dissertation reveals the methodological features of the research conducted, which allowed to substantiate the logic of the presentation of the material (content of the dissertation), to highlight the features of the use of the conceptual apparatus in the subdivisions of the work, to explain the substantive content of the conclusions of the research conducted, and also to comprehensively reveal the topic of the research.

It has been established that administrative proceedings are a form of consideration of administrative cases in the manner prescribed by current legislation. Administrative proceedings are a universal category in administrative law, because based on the nature of this legal phenomenon, it can be used to designate and explain both procedural and legal phenomena. Based on the specifics of the administrative case that requires consideration, the goals and objectives of administrative proceedings, as well as the competence of the public authority entity authorized to consider the case, administrative proceedings can be divided into: 1) jurisdictional and non-jurisdictional (the former are related to the consideration of a legal conflict, and the latter are not); procedural and procedural (the former are related to the activities of competent administrative bodies, and the latter are related to the activities of the administrative court). From these positions, administrative proceedings are also a type of administrative proceedings and are characterized as jurisdictional and procedural proceedings.

It was found that administrative procedural legal relations have a wide range of definitions of their content. They are defined as legal relations: 1) that are formed within the framework of administrative proceedings (narrow interpretation); 2) that arise in the sphere of administrative and jurisdictional activity (moderate interpretation); 3) that are related to the implementation of substantive norms of administrative law (broad interpretation). All this disperses the understanding of the administrative process, administrative procedural legal relations and makes it impossible to determine the sphere where a lawyer can hypothetically implement procedural forms of participation in administrative proceedings. In this regard, the dissertation argues the position according to which administrative procedural legal relations are formed within the framework of administrative proceedings.

It is proved that the structurally administrative procedural form, which is inherent in administrative proceedings, consists of three interrelated and interdependent elements: the procedure for conducting the administrative process determined by the norms of administrative procedural legislation, the normatively

determined forms of relations and interaction between the court and all other participants in the process, the legislatively determined forms of manifestation of actions (acts) of the participants in the process and the regulatory requirements for them. Such an approach to determining the elements of the procedural form allows us to speak of the procedural forms of the lawyer's participation in the administrative process as one of the manifestations of the procedural form in administrative proceedings.

It was found that the administrative procedural form is actively studied today in the scientific literature, but such studies are characterized by the following trends: 1) a narrow interpretation of the procedural form, which is closely related to the activities of the administrative court, while ignoring the fact of the existence of procedural forms of participation of other persons in the administrative process (administrative proceedings); 2) expansion of the content of the procedural form due to static phenomena that exist in administrative proceedings (for example, a list of rights and obligations of participants in the administrative process, a list of procedural deadlines, etc.), which, firstly, blurs the content of this concept, and secondly, levels its methodological significance as a category of administrative law and process; 3) identification of the procedural form with the structure of the administrative process, while the procedural form is a set of external signs of the established procedure for considering and resolving a case, or its parts, and the structure of the administrative process is a set of elements that reveal its internal content; 4) lack of understanding of the features of the multi-level use of procedural form in the characterization of state legal phenomena; 5) the presence of individual works where the content of the procedural form includes procedural forms of participation of persons in the administrative process.

A holistic system of seven main procedural forms of lawyer participation in administrative proceedings has been developed: initiative-preparatory, interim-procedural, representative-procedural, organizational-tactical, control-review, special-auxiliary and executive-enforcement. Each form has its own functional content, procedural purpose and legal consequences; their totality forms a single

mechanism of professional legal protection in the field of public law disputes. The forms are interconnected: their interaction at each stage ensures the complexity and continuity of legal assistance - from the initiation of proceedings to the actual execution of the decision, and the end-to-end nature of the interim-procedural form performs a guarantee function, which is a necessary prerequisite for the admissibility of all other procedural actions of the lawyer.

The regularity of the transformation of the dominant forms of lawyer participation depending on the stage and type of proceedings has been established: at the stage of opening proceedings, the initiative-preparatory form is system-forming; at the stage of trial – the point of maximum concentration of all forms – the leading role is played by the representative-procedural and organizational-tactical; at the stages of appellate and cassation review, the control-review form becomes key (with an emphasis on legal argumentation at the cassation level); when reviewing due to newly discovered or exceptional circumstances, the initiative-preparatory form again becomes decisive; at the stage of execution of the decision – the executive-secure form. The type of proceedings additionally affects the ratio of forms: in general, the representative-procedural and organizational-tactical forms dominate, in written – the secure-procedural and initiative-preparatory forms.

Keywords: lawyer, advocacy, legal status, participants in the process, forms, procedural form, administrative and legal regulation, protection, representation, administrative proceedings, justice, administrative process, administrative justice, digitalization.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Заліпаєв Ю. В., Пузирний О. О. Проблемні питання захисту адвокатом прав інтелектуальної власності. *Правова держава*. 2023. № 50. С. 43-52. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280268>.

2. Пузирний О. О. Процесуальна форма як категорія адміністративного права та процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія право*. 2024. Випуск 82. Частина 2. С. 253-258. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.40>.

3. Пузирний О. О. Представництво інтересів особи в адміністративному судочинстві як процесуальна форма участі адвоката в адміністративному провадженні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Том 2. № 5. С. 282-287. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.42>.

4. Пузирний О. О. Роль адвоката в адміністративному провадженні: процесуальні механізми, виклики та перспективи. *Dictum factum*. 2025. № 2 (18). С. 261-268. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-2-18-261-268>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дослідження:

1. Пузирний О. О. Правовий статус адвоката в адміністративному судочинстві. *Матеріали 77-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (23-25 листопада 2022 р., м. Одеса)* / відп. ред. О. В. Побережець; ред. кол.: А. Л. Святошнюк, Т. В. Степанова та ін. Одеса : Олді+, 2022. С. 24-26.

2. Пузирний О. О. Особливості співвідношення представництва та захисту інтересів особи адвокатом в адміністративному процесі. *Матеріали 78-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, 22-24 листопада 2023 р.)* / ОНУ ім. І. І. Мечникова, ЕПФ; відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. Одеса : Олді+, 2023. С. 18-24.

3. Пузирний О. О. Соціальний захист військовослужбовців в адміністративному судочинстві під час військового стану: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та*

здобувачів – учасників 80-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Секція економічних і правових наук (м. Одеса, 23-25 квітня 2024 р.) / відп. ред. О. В. Побережець; ред. кол.: О. І. Донченко, Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. Одеса : Олді+, 2024. С. 195-199.

4. Пузирний О. О. Сучасні виклики та перспективи соціального захисту військовослужбовців в адміністративному судочинстві під час військового стану. *Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10 квітня 2025 р.)* : електр. збірник / Ред. кол.: О. Васильченко, П. Діхтієвський, Т. Дідич, О. Банчук, Т. Коломоєць, І. Гаєвський, Р. Усенко, В. Пашинський, Г. Дубов, В. Яцуба ; за загальною редакцією д.ю.наук, проф. П. Діхтієвського. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. С. 475-477.

5. Пузирний О. О. Розуміння процесуальної форми адміністративного судочинства та її елементів в науці адміністративного права. *Права людини та публічне врядування : матеріали VIII Міжнародного правничого форуму, (м. Чернівці, 30 травня 2025 р.)*. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 536-539.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
 РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ АДВОКАТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	21
1.1 Методологічні особливості дослідження.....	21
1.2 Адміністративне провадження як форма розгляду адміністративних справ в юрисдикційному і неюрисдикційному порядку.....	32
1.3 Адвокат як учасник адміністративних процесуальних правовідносин.....	53
Висновки до розділу 1.....	72
 РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ.....	73
2.1 Процесуальна форма як об'єкт адміністративно-правових досліджень.....	73
2.2 Дискусії щодо визначення змісту та структурних елементів процесуальної форми в адміністративному праві.....	85
Висновки до розділу 2.....	106
 РОЗДІЛ 3. НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФОРМ УЧАСТІ АДВОКАТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	108
3.1 Нормативно-правове закріплення процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі.....	108
3.2 Класифікація процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі.....	127

3.3 Характеристика форм участі адвоката на стадіях адміністративного судочинства.....	155
Висновки до розділу 3.....	177
ВИСНОВКИ.....	182
ДОДАТКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	195

ВСТУП

Актуальність теми. Процесуальна форма є важливим, але малодослідженим явищем в адміністративному праві і процесі. Втім, процесуальна форма дозволяє розкрити статичні прояви в адміністративному судочинстві, які є важливими не тільки для досягнення цілей і вирішення завдань адміністративного судочинства, а й для захисту прав інших учасників адміністративного провадження під час розгляду публічно-правового спору.

Не дивлячись на те, що останнім часом активізувалася наукова діяльність з цього приводу, висновки та результати таких досліджень є суперечливими та фрагментарними. Процесуальна юридична наука завжди розглядала процесуальну форму як атрибут діяльності суду і лише в поодиноких працях зміст, роль та значення процесуальної форми поширювались на інших учасників процесу. Адвокат є учасником адміністративних процесуальних правовідносин, що підтверджується положеннями КАС України. Втім, форми його участі в адміністративних процесуальних правовідносинах так і не отримали належного теоретичного обґрунтування.

До того ж, участь адвоката в адміністративних процесуальних правовідносинах супроводжується низкою теоретичних проблем та проблем практичного характеру, які потребують свого вирішення як в теорії адміністративного процесуального права, так і в правозастосовній сфері.

Зазначені факти свідчать про актуальність теми дослідження і про своєчасність її теоретичного обґрунтування.

В дисертації використовувались наукові праці, присвячені загальним питанням адміністративного процесу, адміністративного судочинства, адміністративного провадження та адміністративним процесуальним правовідносинам, зокрема, праці таких вчених як О. Бандурка, В. Бевзенко,

А. Бойко, І. Гудим, М. Джафарова, О. Дрозд, О. Кузьменко, М. Смокович, М. Тищенко, Т. Шаповал і ін.

Також використовувались доробки з питань визначення змісту і структури процесуальної форми, наприклад, праці таких вчених як П. Вовк, А. Грищук, І. Ковбас, М. Колотило, Н. Лепіш, І. Литвинюк, О. Миколенко, В. Перепелюк, О. Редько, П. Сало, Л. Токарчук, А. Черникова і ін.

При написанні дисертації були використані праці, які розкривають специфіку участі адвоката в адміністративному судочинстві та специфіку адвокатської діяльності, зокрема, це праці таких вчених як М. Аракелян, Є. Бережна, А. Боровик, О. Джабурія, В. Заборовський, К. Зуєнко, Т. Кобзєва, В. Петкова, Ю. Циганюк, В. Шевчук і ін.

У комплексі це дозволило всебічно розкрити проблематику та запропонувати шляхи вирішення проблем в теорії адміністративного права та на практиці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано за темою кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету імені І.І. Мечникова у відповідності з планом науково-дослідної роботи на 2023-2027 рр. «Дослідження євроінтеграційних шляхів розвитку публічного та приватного права України» (номер державної реєстрації 0123U102371).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у розкритті особливостей процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні через аналіз та дослідження таких адміністративно-правових явищ як процесуальна форма та адміністративне провадження, у розробці нових підходів до змісту процесуальної форми та видів процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні, а також у вдосконаленні на цій підставі норм адміністративного процесуального законодавства.

Для досягнення вказаної мети в науково-дослідній роботі поставлено й вирішено такі основні *задачі*:

- визначити і охарактеризувати методологічні особливості дослідження процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні;
- дослідити адміністративне провадження як форму розгляду адміністративних справ в юрисдикційному і неюрисдикційному порядку;
- з'ясувати зміст адміністративних процесуальних правовідносин та розкрити особливості участі в них адвоката;
- висвітлити особливості дослідження процесуальної форми в адміністративному праві і процесі;
- розкрити проблематику щодо визначення змісту процесуальної форми та її структурних елементів з огляду на предмет дисертаційного дослідження;
- дослідити особливості нормативно-правового закріплення процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі;
- охарактеризувати види процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі;
- розкрити особливості процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі в залежності від стадій адміністративного судочинства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають під час здійснення адміністративного процесу.

Предметом дослідження є процесуальні форми участі адвоката в адміністративному провадженні.

Методи дослідження. Сукупність методів і прийомів наукового пізнання складають методологічну основу дисертаційного дослідження. Методи класифікації і групування використовувалися для класифікації адміністративних проваджень та адміністративних процесуальних правовідносин (підрозділи 1.2, 1.3), що дозволило визначитись із сферою, де адвокат використовує процесуальні форми участі в адміністративному провадженні. Системний підхід використовувався під час визначення елементів структури процесуальної форми, для визначення системи нормативних джерел, які регулюють процесуальні форми участі адвоката в

адміністративному провадженні, та для визначення системи процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні (підрозділи 2.2, 3.1 і 3.2). Історико-правовий метод використовувався під час характеристики процесуальної форми як об'єкта адміністративно-правових досліджень (підрозділ 2.1). Логіко-семантичний метод використовувався для пояснення методології дослідження та для уточнення категоріального апарату, який використовувався в дисертації (підрозділ 1.1).

Також використовувались і інші методи наукового пізнання – структурно-логічний, порівняльно-правовий методи, методи аналізу та синтезу тощо.

Нормативну основу роботи становлять нормативно-правові акти національного права, серед яких особливе місце посідає КАС України, а також міжнародні нормативно-правові акти, які є джерелами національного законодавства.

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнення практичної діяльності адміністративних судів, адвокатської діяльності, науково-практичні коментарі та матеріали практики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням, яке присвячене аналізу процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні, розробці теоретичних доробок до концепції процесуальної форми, а також вдосконаленню положень адміністративного процесуального законодавства. Особисто здобувачем у результаті проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення і висновки, зокрема:

у перше:

- запропоновано і обґрунтовано адміністративне провадження розглядати через призму адміністративно-правового регулювання і використовувати в національному законодавстві та категоріальному апараті адміністративного права як універсальну категорію, яка характерна як для

адміністративного процедурного, так і адміністративного процесуального права;

- на підставі загального аналізу особливостей участі адвоката в адміністративних процесуальних правовідносинах комплексно визначено перелік проблемних питань теоретичного і практичного характеру, які звужують процесуальні можливості адвоката в таких правовідносинах;

- визначено і розкрито тенденції сучасних адміністративно-правових досліджень процесуальної форми, які розкривають складність розуміння і використання в адміністративному праві і процесі даної категорії;

- запропоновано класифікацію процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі, що дозволяє в комплексі досягнути значення участі адвоката в адміністративних провадженнях;

- на підставі аналізу структури адміністративного процесу була розкрита специфіка участі адвоката на кожній із стадій адміністративного судочинства;

- запропоновано введення в науковий обіг поняття «трьохрівнева функціонально-процесуальна система нормативного закріплення форм участі адвоката в адміністративному судочинстві», яка розкриває специфіку сучасного нормативно-правового закріплення процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі;

удосконалено:

- положення щодо визначення змісту та структури ознак процесуальної форми, що може бути використано для покращення як форм адміністративного судочинства, так і форм участі в адміністративному судочинстві адміністративного суду і інших учасників провадження;

- теоретичні положення щодо адміністративного провадження як категорії адміністративного права і процесу, що може бути використано для вдосконалення норм адміністративного процедурного та адміністративного процесуального законодавства;

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо розкриття змісту адміністративного процесу, що дозволило визначатись із групою правовідносин, які є адміністративними процесуальними правовідносинами та в яких бере участь адвокат;

- наукові положення щодо суб'єктів адміністративного права, адміністративної правосуб'єктності та адміністративно-правового статусу, що дозволило розкрити особливості участі адвоката в адміністративних провадженнях;

- положення щодо змісту і видів адвокатської діяльності, що дозволило комплексно охарактеризувати специфіку участі адвоката в адміністративному судочинстві – безпосередньо як учасника процесу (в статусі представника) та як учасника суміжних адміністративних процесуальних правовідносин.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у:

- *правозастосовній діяльності* – для покращення адміністративного судочинства та адвокатської діяльності;

- *науково-дослідній сфері* – для здійснення досліджень, присвячених процесуальній формі, адміністративному процесу та особливостям участі адвоката в адміністративному процесі;

- *навчальному процесі* – для підготовки навчально-методичних матеріалів та проведення практичних занять із дисциплін «Адміністративне право України», «Адвокатська діяльність» і ін.;

- *правотворчій діяльності* – для вдосконалення положень чинного адміністративного процесуального законодавства.

Апробація результатів дослідження. Рекомендації та висновки, отримані в ході дослідження, оприлюднені на чотирьох науково-практичних конференціях, а саме: 77-а наукова конференція професорсько-викладацького складу і наукових працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 2022 р.); 78-а наукова конференція професорсько-викладацького складу і наукових

працівників економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 2023 р.); 80-а звітна конференція Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (м. Одеса, 2024 р.); Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор (м. Київ, 2025 р.); Права людини та публічне врядування (м. Чернівці, 2025 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображені у 4 наукових статтях, які опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, з використанням останніх досягнень теорії адміністративного права. Висновки і пропозиції, що були сформульовані в дисертації, обґрунтовано на підставі особистих досліджень автора.

У співавторстві опублікована одна наукова стаття, частка дисертанта в якій складає не менше 50 %.

Заліпаєв Ю.В., Пузирний О.О. Проблемні питання захисту адвокатом прав інтелектуальної власності. *Правова держава*. 2023. № 50. С. 43-52. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.50.280268>. (дисертантом розкрито особливості участі адвоката у адміністративному провадженні для захисту права інтелектуальної власності, визначене коло проблем практичного характеру та запропоновано шляхи їх вирішення на законодавчому рівні).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 218 сторінок, у т. ч. основного тексту – 174 сторінки. Список використаних джерел налічує 208 найменувань.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ УЧАСТІ АДВОКАТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1 Методологічні особливості дослідження

Науково-дослідна робота характеризується набором методологічних підходів та прийомів, які демонструють логіку розкриття теми дослідження та пояснюють його структуру.

Так, в підрозділі 1.2 будуть розглянуті дискусійні підходи до визначення адміністративного провадження, яке можна розглядати через призму публічного управління, і тоді терміни "адміністративне провадження" та "процесуальне провадження" набудуть різного змістовного наповнення, адже в першому випадку провадження буде характеризувати порядок розгляду адміністративної справи адміністративним органом (наприклад, органом виконавчої влади), а в другому – порядок розгляду такої справи судом.

Якщо ж виходити із специфіки адміністративно-правового регулювання, то виникає необхідність розгляду адміністративного провадження як загальної категорії для матеріальної, процедурної і процесуальної частин адміністративного права, адже адміністративна справа може розглядатися як адміністративним органом, так і судом, втім порядок їх розгляду буде, по-перше, регулюватись різними нормативно-правовими актами, по-друге, мати різну правову природу – якщо адміністративним органом, то процедурно-правову природу, якщо судом, то процесуально-правову природу.

В запропонованому дослідженні ми визначились із тим (це один із методологічних прийомів, які використовувались в дисертації), що адміністративне провадження слід розглядати як універсальний термін (категорію), який об'єднує процедурні і процесуальні правові явища, що характеризують порядок розгляду компетентними органами адміністративної

справи. Відповідно до теми нашого дослідження, це дає можливість адміністративне провадження характеризувати як форму розгляду адміністративних справ, яка в залежності від суб'єкта владних повноважень поділяється на процедурні та процесуальні адміністративні провадження. В свою чергу, враховуючи специфіку розвитку адміністративно-деліктного законодавства, можна стверджувати, що єдиним видом процесуального адміністративного провадження сьогодні є адміністративне судочинство.

Отже, пояснення змісту адміністративного провадження було обумовлено не тільки тим, що цей термін використано в назві дисертації, а й тим, що виникла необхідність уточнення предмету дослідження, тобто необхідність окреслення тих сфер правовідносин, в яких адвокат приймає участь, використовуючи при цьому певні процесуальні форми.

Наступний методологічний прийом, який було використано в дослідженні та про який слід сказати, це більш ширше трактування процесуальної форми, адже в науковій літературі та чинному законодавстві зазвичай звертається увага на форму:

- як сукупність зовнішніх атрибутів державно-правового явища, коли йде мова про державу та суб'єктів публічного управління і їх прояви у зовнішньому середовищі (наприклад, у стосунках з іншими суб'єктами публічної влади чи з приватними особами);

- як сукупність вимог до оформлення відповідного документу.

Наведемо декілька прикладів власне такого бачення проблематики в чинному законодавстві України.

Яскравим прикладом є КАС України, де в ст. 12 закріплюються «форми адміністративного судочинства» [83]. Нагадаємо, що адміністративне судочинство в КАС України визначається як «діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ» [83, ст. 4]. Тобто закон передбачає форми діяльності адміністративних судів (як державних органів) щодо реалізації своєї предметної юрисдикції.

Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [158] передбачає такі форми заходів державного нагляду – «перевірки, ревізії, огляди, обстеження» [158] та ін., а ст. 6-1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» [147] закріплює, що «формою роботи Комісії з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель є засідання» [147, ст. 6-1].

Слід навести і декілька прикладів із сфери оформлення документів за правилами, передбаченими нормами національного законодавства. Так, МК України, визначаючи особливості декларації митної вартості та декларації тимчасового зберігання, звертає увагу на те, що це документи «встановленої форми» [111]. У вже згаданому нами Законі України «Про Антимонопольний комітет України» [147] закріплено, що центральний орган виконавчої влади приймає «власні нормативно-правові акти у формі розпоряджень» [147, ст. 7], а у Законі України «Про національну поліцію» [157], коли мова йде про підстави та порядок застосування поліцейським спеціальних засобів, наголошено, що «поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомити свого керівника про застосування до особи спеціального засобу» [157, ст. 45]. Відповідно, у КАС України є чимало положень, які стосуються вимог до форми відповідних процесуальних документів, зокрема, ст. 86 КАС України закріплює вимоги до «форми судового доручення про надання правової допомоги» [83, ст. 86].

Теж саме відбувається і в наукових джерелах. Науковці захоплюються, наприклад, аналізом моніторингу як форми контролю [183], формами адміністративної діяльності органів публічної адміністрації [61], формами діяльності Міністерства юстиції України [68], формами реалізації норм права [63], формами захисту прав особи [101] тощо. Тобто, форми діяльності і форми відповідних рішень та документів превалюють в нормативних актах та спеціальній літературі в якості предмету дослідження, тоді як форми прояву інших суб'єктів права (мова йде переважно про приватних осіб) у

правовідносинах та у відповідних адміністративних провадженнях майже не розкриваються в науковій літературі.

Дії суб'єктів публічного адміністрування у адміністративних правовідносинах зазвичай розглядаються через визначення особливостей їх діяльності, компетенції та повноважень. Наприклад, прийняття рішень, вчинення дій та бездіяльність теж є формами реакції суб'єкта публічного адміністрації на правові ситуації, що виникають у сфері його діяльності.

Дії ж приватної особи зазвичай визначаються через характеристику їх адміністративно-правового статусу та його елементів. При цьому, зникає необхідність використання інших категорій адміністративного права, адже через характеристику прав, обов'язків та відповідальності особи можна розкрити особливості її участі в конкретних адміністративних правовідносинах. Втім, в поодиноких працях вчені намагаються розкрити особливості реалізації суб'єктивного права через аналіз способів і форм їх реалізації. Як приклад, слід навести наукову статтю С.О. Сабури, яка:

- по-перше, звертає увагу на близькість, а іноді і тотожність способів та форм реалізації суб'єктивного права;
- по-друге, в залежності від необхідності застосування договору вона поділяє реалізацію суб'єктивного права особи на договірну і недоговірну форми (способи);
- по-третє, в залежності від ступеня активності особи виділяє активну і пасивну форму (спосіб) реалізації суб'єктивного права;
- по-четверте, в залежності від кількості суб'єктів виділяє одноособову і колективну форму (спосіб) реалізації суб'єктивного права;
- по-п'яте, в залежності від законності здійснення виділяє дві форми реалізації суб'єктивного права – «ті, що потребують легітимізації (дозволу, ліцензії тощо) і ті, що не потребують легітимізації» [177, с. 69];
- по-шосте, в залежності від творчого натхнення поділяє реалізацію суб'єктивного права на дві форми (способи) – за замовленням чи за власною потребою [177, с. 70].

Зрозуміло, що класифікація форм реалізації суб'єктивного права, яка була запропонована С.О. Сабурою, відображає специфіку реалізації суб'єктивного права у сфері права інтелектуальної власності. Таким чином, вчена доводить необхідність розгляду в науковій літературі форм реалізації суб'єктивного права. І з цим підходом повністю погоджуємось. З нашого ж боку, наполягаємо, що є сенс говорити і про існування форм участі особи у адміністративному провадженні. Тобто про процедурні форми участі осіб в межах адміністративної процедури і про процесуальні форми участі осіб в межах адміністративного судочинства.

Це другий методологічний прийом, який ми використали в дисертації. Не тільки адміністративний суд здійснює свою діяльність у межах адміністративного судочинства в певних процесуальних формах, не тільки адміністративне судочинство має відповідні процесуальні форми, не тільки процесуальні документи повинні відповідати певній процесуальній формі, а й інші учасники адміністративних процесуальних правовідносин беруть участь у цих правовідносинах у певних процесуальних формах. Такий методологічний підхід не тільки розширює розуміння процесуальної форми в категоріальному апараті адміністративного права і процесу, а й дозволяє розвивати дану категорію не тільки як атрибут діяльності органів державної влади та інших суб'єктів публічного управління, а й як категорію, що характеризує особливості участі інших осіб у адміністративному провадженні, в нашому випадку – участь адвоката у адміністративному судочинстві. Більш того, процесуальні форми діяльності адміністративного судочинства теж не стоять на місці, вони постійно змінюють та вдосконалюються. Наприклад, ст. 18 КАС України закріплює, що «у судах функціонує Єдина судова інформаційно-комунікаційна система» [83], яка здійснює автоматизований розподіл справ, забезпечує обмін документами між судом та учасниками процесу тощо. Тобто поступово (крок за кроком) відбувається цифровізація правосуддя, що суттєво позначається як на формах функціонування адміністративних судів, так і на формах участі осіб в

адміністративному судочинстві. Про це достатньо вже сказано в наукових джерелах. Наприклад, О.О. Барабаш зазначає: «Упровадження системи електронного правосуддя є необхідним кроком для забезпечення відповідності вітчизняної судової системи технологічним вимогам сучасності» [29, с. 57-66]. А.М. Найченко наголошує: «Цифровізація судової системи – це процес впровадження сучасних інформаційних технологій у роботу судів з метою підвищення доступності, прозорості та ефективності правосуддя. Вона полягає, зокрема, у автоматизації судових процесів, електронному документообігу, дистанційному веденню справ, застосуванню цифрових платформ для подання позовів, скарг і отримання судових рішень, дистанційної комунікації учасників процесу. Це дозволяє скоротити час розгляду справ, знизити судові витрати та спростити доступ до правосуддя, особливо в умовах воєнного стану» [114]. Отже, процес цифровізації судової системи та судочинства є тим фактором, який без сумніву впливає на процесуальні форми адміністративного судочинства.

Третій методологічний прийом полягає в тому, що адвокат має міжгалузевий правовий статус, який закріплений в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145]. Проявляється цей міжгалузевий правовий статус в тому, що адвокат здійснює «захист, представництво та надання інших видів правничої допомоги клієнту» [145] не тільки в межах адміністративного судочинства, а й в межах кримінального, цивільного, господарського та ін. Відповідно, його участь в адміністративному судочинстві відбувається:

- або у ролі представника (ця форма участі адвоката в адміністративних процесуальних правовідносинах офіційно закріплена в КАС України);
- або як особа, що надає інші види правничої допомоги сторонам справи та третім особам.

Відповідно виникає питання – Що таке адміністративні процесуальні правовідносини та як їх слід трактувати, щоб розкрити процесуальні форми участі адвоката в адміністративному судочинстві?

Звертаємо увагу, що КАС України не відповідає на це запитання, адже в ст. 4 Кодексу йде мова не про процесуальні правовідносини, а про правовідносини, «що складаються під час здійснення адміністративного судочинства» [83, ст. 4]. В свою чергу, адміністративне судочинство трактується як діяльність адміністративних судів. Тобто, обов'язковим суб'єктом таких правовідносин повинен бути адміністративний суд. Якщо з цих позицій розглядати адміністративні процесуальні правовідносини, то участь адвоката в адміністративному судочинстві обмежується виключно представництвом та окремими формами представництва.

Якщо ж адміністративні процесуальні правовідносини трактувати більш широко та визначати їх як правовідносини, які пов'язані із розглядом адміністративними судами публічно-правового спору, то це дає нам можливість суттєво розширити види процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні, наприклад, говорити про ініціативно-підготовчу чи про забезпечувально-процесуальну форми участі адвоката в адміністративному судочинстві (про ці форми участі предметно буде йти мова у розділі 3 дисертації). Запропоноване нами трактування адміністративних процесуальних правовідносин дає можливість віднести до групи процесуальних правовідносин не тільки ті, де суд виступає обов'язковим учасником, а й ті, що можуть виникнути між адвокатом та його клієнтом з приводу підготовки позовної заяви до адміністративного суду. Процесуальні галузі (наприклад, кримінальне процесуальне право) та підгалузі права (зокрема, адміністративне процесуальне право) є частинами публічного права. Тобто лідируюча роль у публічних правовідносинах надається суду як суб'єкту, що наділений юрисдикційно владними повноваженнями. В контексті ж нашого дослідження, пропонуємо адміністративні процесуальні правовідносини не звужувати рамками публічних правовідносин, а розглядати їх як сукупність правовідносин, основна мета яких забезпечити судовий захист особи від свавілля суб'єктів публічного управління в порядку і за правилами, передбаченими КАС

України. Тобто адвокат-представник є учасником публічних правовідносин, а адвокат, який надає інші види правничої допомоги клієнту під час його участі в адміністративному судочинстві в якості сторони справи чи третьої особи, – учасником приватно-правових відносин. Втім, і перші, і другі спрямовані на забезпечення справедливого судового рішення. В науковій літературі діяльність адвоката у другій групі правовідносин іноді іменують «суміжна процесуальна діяльність» [206, с. 213]. За аналогією можна говорити про участь адвоката як в адміністративних процесуальних правовідносинах (де адміністративний суд є обов'язковим учасником правовідносин), так і в суміжних адміністративних процесуальних правовідносинах (де адміністративний суд відсутній як учасник правовідносин).

Четвертий методологічний прийом (який є важливим на нашу думку) є те, що тема нашого дослідження зосереджена на персоні адвоката, а не на персоні представника як учасника адміністративного судочинства. Це одна із теоретичних проблем сучасного адміністративного процесуального права, яка специфічно розкривається в науковій літературі. Виникає теоретична дилема – хто ж є суб'єктом адміністративно-процесуального права – фізичні та юридичні особи, які вважають, що їх права були порушені, чи все ж таки учасники адміністративного процесу, серед яких є і представник? Більшість представників адміністративного процесуального права уникають відповіді на це теоретичне питання. Наприклад, підручник за авторством М.І. Смокович і В.М. Бевзенко, який є найбільш повним виданням з проблематики адміністративного процесу, взагалі не висвітлює питання суб'єктів адміністративного процесуального права, а одразу переходить до визначення учасників адміністративного процесу та характеристики їх процесуального статусу [186, с. 576-689]. В більшості ж випадках адміністративісти ототожнюють суб'єктів адміністративного процесуального права із учасниками адміністративного процесу. Наприклад, Е.Ф. Демський називає параграф в своєму підручнику «Поняття і класифікація суб'єктів

адміністративного процесуального права» [54, с. 78], а зміст параграфу звів до характеристики і класифікації учасників адміністративного процесу [54, с. 78-80]. Дивно, що таке важливе теоретичне питання, яке визначає сутність адміністративного процесуального правового регулювання, до сих пір не отримало належного теоретичного обґрунтування. Зі свого боку добавимо, що адміністративне процесуальне право сьогодні зосереджене на вирішенні проблем практичного характеру, тобто проблем, які виникають під час здійснення адміністративного правосуддя, і велика кількість теоретичних питань, які теж потребують свого вирішення, на жаль залишаються поза уваги фахівців-науковців. Отже сутність методологічного підходу полягає в тому, що нас цікавили процесуальні форми участі не скільки представника (яким в адміністративному судочинстві виступає адвокат), а власне адвоката як учасника адміністративних процесуальних правовідносин та суміжних адміністративних процесуальних правовідносин. А цей факт розширює предмет нашого дослідження та дозволяє заглибитись у специфіку адвокатської діяльності під час здійснення адміністративного правосуддя.

Наступний методологічний прийом, який було використано в межах нашого дослідження, це врахування професійних навичок та досвіду адвоката. Не секрет, що результат справи часто залежить від дій чи бездіяльності адвоката, від його професійності. При цьому не важливо, він приймав участь у судочинстві як представник чи надавав інші види правничої допомоги одній із сторін справи. З цих позицій можна говорити про існування процесуальних форм участі адвоката, які не закріплені в КАС України, але вони витікають із загальної професійної підготовки адвоката (наприклад, організаційно-тактична форма участі адвоката). Зокрема, М.В. Шпак, характеризуючи фаховість адвоката, зазначає, що:

- по-перше, «досконала фахова юридична підготовка адвоката, що характеризується поглибленням та накопиченням правових знань останнього безпосередньо під час зайняття практичною діяльністю у сфері ...процесу, а також суміжної процесуальної діяльності, яка пов'язана з ...судочинством»

[206, с. 213]. Тобто досвід практичної діяльності адвоката підвищує рівень його правових знань як для участі в адміністративному судочинстві у ролі представника, так і для здійснення правничої допомоги учасникам справи;

- по-друге, «належне володіння теоретичними та практичними навичками застосування ...процесуального права, що може ефективно позначитися на результаті професійної діяльності адвоката при наданні правової допомоги заінтересованим особам під час розгляду ...справи судом» [206, с. 213]. Це показує, на скільки важливо особі, яка потребує правничої допомоги, звернутися до того адвоката, який володіє необхідним об'ємом як теоретичних знань, так і практичних навичок саме у сфері адміністративного судочинства. Від вибору адвоката часто залежить і результат вирішення публічно-правового спору, що в кінцевому рахунку може негативно позначитись на захисті прав особи. Наприклад, М.В. Шпак зазначає, що «аналіз судової практики свідчить про існуючі факти непрофесіоналізму адвокатів під час реалізації повноважень представника у ...процесі» [206, с. 212].

Отже, тема дисертаційного дослідження отримує логічність та всебічність висвітлення проблематики, якщо всі вище перелічені методологічні прийоми врахувати та взяти за основу.

Виходячи із наведених вище методологічних особливостей дослідження дисертації логічним бачиться розгляд в межах першого розділу роботи питань:

а) присвячених визначенню адміністративного провадження в науковій літературі, яке постійно змінювалося з наступних причин:

- неоднозначне трактування адміністративного процесу, яке в залежності від представлених в науковій літературі концепцій або розширялося до будь-якої правозастосовної діяльності суб'єкта публічного адміністрування, або ж звужувалось виключно до адміністративного правосуддя (відповідно виникала необхідність відмежування процесуального

адміністративного провадження від будь-яких інших адміністративних проваджень);

- реформування категоріального апарату адміністративного права, який вимагав розмежування між собою процедурних і процесуальних правових явищ. Наприклад, в чинному законодавстві стали розрізняти за змістом адміністративне провадження (де головним учасником адміністративних правовідносин є адміністративний орган) та судове провадження (де головним учасником є адміністративний суд). Своє відношення до такого підходу ми вже висловили та вважаємо, що адміністративне провадження є загальним поняттям як в процедурному, так і процесуальному праві;

б) присвячених адвокату як учаснику адміністративних правовідносин, адже адвокат має міжгалузевий правовий статус, що ускладнює визначення його ролі у конкретних галузевих правовідносинах (подібна ситуація складається і у сфері адміністративного права як галузі права, яка охоплює своїм змістом і процесуальні норми права). В науковій літературі адвоката намагаються характеризувати як захисника чи представника у адміністративному провадженні, але уникають розкриття специфіки його участі власне у адміністративних правовідносинах.

У другому розділі дисертації звертається увага на питаннях, які присвячені:

- процесуальній формі як об'єкту адміністративно-правових досліджень, адже процесуальна форма, як категорія адміністративного права, лише останні десятиліття почала вивчатися та досліджуватись в наукових працях як важливий атрибут адміністративного судочинства, але має, при цьому, суперечливе змістовне наповненням (кожен автор по своєму бачить зміст даної категорії);

- розкриттю структурних елементів змісту процесуальної форми, яка зазвичай звужується в науковій літературі до форм діяльності адміністративного суду та вимог оформлення процесуальних документів, у зв'язку із чим, виникала необхідність теоретичного обґрунтування

розширення змісту процесуальної форми за рахунок процесуальних форм участі учасників адміністративного процесу.

І у третьому розділі дисертації, враховуючи всі попередньо названі нами методологічні прийоми дослідження, були розкриті як нормативне забезпечення процесуальних форм участі адвоката в адміністративному судочинстві, так і види форм участі адвоката в адміністративному судочинстві, які він використовує в залежності від стадій адміністративного судочинства.

Дана послідовність викладення аргументів та розкриття предмету дослідження дозволила запропонувати логічно узгоджену концепцію процесуальних форм участі адвоката в адміністративному провадженні.

1.2 Адміністративне провадження як форма розгляду адміністративних справ в юрисдикційному і неюрисдикційному порядку

Сучасне розмаїття розуміння адміністративного процесу вимагає визначення основних засад розмежування напрямків владної діяльності, яка здійснюється органами публічного адміністрування, відповідно до тієї мети, яка ставиться, як результат такої діяльності і тих форм, у яких така діяльність виявляється зовні. Сучасне адміністративне законодавство, на жаль, своїм станом не тільки не вирішує доктринальну проблему усунення розбіжностей у розумінні адміністративного процесу, а й фактом однакового термінологічного позначення різних за своєю сутністю напрямків діяльності різних за своїм призначенням органів сприяє поживавленню наукових дискусій і народженню часом зайвих для оптимізації адміністративного законодавства точок зору та концепцій. Йдеться про адміністративне процедурне законодавство, законодавство про адміністративні послуги, про адміністративні правопорушення і законодавство адміністративного судочинства. Зокрема, адміністративна справа, яка є вихідною точкою

законодавства про адміністративну процедуру, визначає її, як «справу, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації та захисту прав та законних інтересів фізичної або юридичної особи, а також виконання нею визначених законом обов'язків, розгляд якої здійснюється адміністративним органом відповідно до Закону» [146]. Тлумачення положень Закону України «Про адміністративну процедуру» [146] дає можливість визначити адміністративну справу у більш широкий спосіб, щоб збагнути всі визначальні характеристики даної дефініції. Вбачаємо, що її можна розуміти у наступний спосіб: адміністративна справа (у розумінні законодавства про адміністративну процедуру) – це справа, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації та захисту прав та законних інтересів фізичної або юридичної особи, а також виконання нею визначених законом обов'язків, розгляд якої здійснюється органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування, їхньою посадовою особою, іншими суб'єктами, які відповідно до закону уповноважені здійснювати владні управлінські функції відповідно до законодавства про адміністративну процедуру через сукупність послідовно вчинених адміністративним органом процедурних дій і прийнятих процедурних рішень, що завершується прийняттям і, в необхідних випадках, виконанням прийнятого адміністративного акту. Таке розуміння адміністративної справи спирається на її розгляд і вирішення через відповідні адміністративні провадження – сукупність послідовно вчинених адміністративним органом процедурних дій і прийнятих процедурних рішень, що завершується прийняттям і, в необхідних випадках, виконанням прийнятого адміністративного акту.

Інший нормативно-правовий акт – КАС України – містить визначення адміністративної справи, яке використовується як позначення зовсім іншого напрямку діяльності держави – правосуддя. Так, аналіз положень статті 4 КАС України [83] дає можливість визначити адміністративну справу, як переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у

якому хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; або хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи. При цьому, порядок вирішення адміністративних справ адміністративним судом, визначається КАС України і жодним чином не співпадає із порядком вирішення адміністративних справ через адміністративні провадження адміністративними органами відповідно до законодавства про адміністративну процедуру. Аналіз положень КУпАП (зокрема, статей 245, 246, 248), дає можливість визначити розуміння провадження у справах про адміністративні правопорушення, як сукупності послідовних дій уповноважених державних органів і їх посадових осіб із розгляду справ про адміністративні правопорушення, із своєчасного, всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин кожної справи, із вирішення справ про адміністративні правопорушення в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також із виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності.

Виходячи із зазначеного, «адміністративні провадження», як юридичний термін, який позначає певну владну послідовно-стадійну діяльність відповідних державних органів, використовується у науковому адміністративно-правовому просторі в адміністративному законодавстві при позначенні адміністративної процедурної діяльності і діяльності із розгляду і вирішення справ про адміністративні правопорушення. При цьому,

правосуддя, що здійснюється через адміністративне судочинство, адміністративних проваджень у своєму змісті не містить, а навпаки, часом сам адміністративний процес розглядається, як різновид адміністративного провадження. Така думка теж висловлюється в науковій літературі, наприклад, автори навчального посібника вказують: «Адміністративним провадженням є система нормативно врегульованих якісно однорідних процесуальних дій учасників адміністративного процесу у відповідній сфері публічних відносин, спрямованих на вирішення конкретних адміністративних справ з урахуванням професійної спеціалізації. Кожне адміністративне провадження, яке входить до адміністративного процесу, здійснюється в певній послідовності з дотриманням відповідних процедур, що встановлюються державою у вигляді системи обов'язкових правил. Послідовність здійснення процесуальних дій забезпечує рух адміністративної справи від порушення (відкриття) до досягнення певної мети та розв'язання відповідних завдань...Провадження з адміністративного судочинства – це розгляд і вирішення адміністративним судом публічно-правового спору» [80, с. 113-114, 118]. О.В. Кузьменко стверджує, що «в системі адміністративного процесу доцільно акцентувати увагу на адміністративно-процедурних, адміністративно-деліктних та адміністративно-судочинських видах проваджень [95, с. 40], а юрисдикційна концепція адміністративного процесу виходить із того, що «адміністративне провадження розглядається як явище набагато ширше, ніж адміністративний процес» [39, с. 18]. Відмічаємо існування поки що безплідної дискусії в науці адміністративного права стосовно співвідношення адміністративного процесу і адміністративного провадження, адже ані єдиного бачення засад такого співвідношення, ані спільного знаменника за результатами наукового опрацювання визначеної проблеми науковцями не знайдено. Так, всупереч попередньо наведеному визначенню адміністративного процесу і адміністративного провадження, які впливають із юрисдикційної концепції адміністративного процесу, В.В. Мартиновський зазначає наступне: «Головними елементами, що становлять

структуру адміністративного процесу, є адміністративні провадження. Вони співвідносяться з адміністративним процесом як категорії особливого і загального і входять до його структури як відокремлений елемент. Виділення окремих проваджень у рамках адміністративного процесу обумовлено низкою чинників. Передусім кожне провадження характеризується власною метою і колом завдань, що вирішуються для досягнення цієї мети» [104, с. 86] Т.Б. Шаповал, в свою чергу, пропонує наступні думки: «Провадження у справах про адміністративні правопорушення визначається як низка послідовних дій органів державного управління (посадових осіб), юрисдикційних органів, а в окремих випадках й інших суб'єктів, що відповідно до норм адміністративного законодавства здійснюють заходи, спрямовані на притягнення правопорушників до відповідальності та на забезпечення виконання винесеної постанови» [204, с. 370]. Це вкотре свідчить про можливість розгляду адміністративного провадження, як визначеної адміністративними процесуальними нормами послідовно здійснюваної діяльності відповідних уповноважених органів публічного адміністрування і органів правосуддя щодо вирішення певних адміністративних справ, як форми, у якій ззовні виявляється адміністративний процес.

У одній із наукових публікацій стосовно зазначеного нами питання вказується: «Адміністративне провадження – це послідовна діяльність публічної адміністрації, врегульована адміністративно-процесуальними нормами, з розгляду та вирішення тих чи інших однорідних груп адміністративних справ» [19, с. 108]. Як бачимо, чимала увага адміністративному провадженню наукою адміністративного права приділено саме як послідовній, визначеній адміністративними процесуальними нормами, діяльності суб'єктів публічно-владних повноважень із розгляду і вирішення адміністративних справ, що об'єктивно потребує приділення належної уваги з'ясуванню сутності і змісту адміністративної справи, як категорії адміністративного права. Що, на наше переконання, в подальшому

дасть змогу дійти висновків щодо поділу проваджень на юрисдикційні і неюрисдикційні. Як вище зазначалося, адміністративна справа використовується вітчизняним адміністративним законодавством, на нашу думку, деструктивно, адже за його допомогою позначаються різні за змістовним навантаженням напрямки діяльності уповноважених органів і їх посадових осіб – в одному випадку вона використовується для визначення публічно-правового спору, який переданий на розгляд адміністративного суду (КАС України), в іншому – визначає діяльність адміністративного органу із забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу (законодавство про адміністративну процедуру), в третьому – непрямо визначає діяльність компетентних судових органів і органів публічного адміністрування щодо своєчасного, всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин вчиненого протиправного діяння, прийняття рішення щодо нього в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності (КУпАП) і використовує розширену дефініцію – справи про адміністративні правопорушення.

Спробуємо припустити, що й у випадку здійснення владної діяльності із попередження та припинення адміністративних правопорушень, із надання адміністративних послуг, із укладання адміністративних договорів, об'єктивовану ззовні управлінську активність уповноважених на це органів публічного адміністрування також можна визначати за допомогою її ототожнення із розглядом та вирішенням адміністративної справи. Виходимо з того, що, наприклад, адміністративна послуга – результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до

закону, що передбачає, як і в судочинстві, і в процедурній діяльності і в справах про адміністративні правопорушення активну юридично значиму діяльність компетентного органу, яка співпадає із управлінською діяльністю, як категорією адміністративного права, і складається із «мети, засобів, процесу і результату діяльності» [207, с. 49]. Власне процес діяльності і пов'язується із розглядом та вирішенням адміністративної справи.

Таким чином, адміністративну справу, на наш погляд, можна уявити, як комплекс питань об'єктивної дійсності, які пов'язані із правами і свободами людини або стосуються їх утвердження, забезпечення, охорони чи захисту, які для цього потребують владного публічно-адміністративного втручання органів чи посадових осіб публічного адміністрування, які отримали оцінку як юридичні і фактично стали предметом юридичних дій з боку органів публічно-владних повноважень.

Власне у такому розумінні адміністративні справи повсякчас вирішуються органами публічного адміністрування, як основне призначення їх діяльності стосовно всіх без винятку суспільних відносин, що становлять предмет правового регулювання сучасного адміністративного права. О.Ф. Андрійко та В.М. Бевзенко стосовно цього наголошують, що адміністративною справою є «будь-яка справа, яка стосується конкретних фізичних або юридичних осіб і яка вирішується адміністративним органом» [115, с. 32-33]. Також вчені підкреслюють, що адміністративна справа одночасно розглядається і як конкретні матеріали, і як сукупність фактичних обставин та доказів, втім адміністративною за своєю природою вона стає на підставі інших визначальних ознак – коли стосується «забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу виникає між адміністративним органом та не підпорядкованими йому особами» [115, с. 32-33].

Хоча питання про обсяг тих відносин, які становлять предмет сучасного адміністративного права і є дискусійним, втім стосовно основних

його складових в науковому середовищі певний консенсус встановлено. Так, С.Г. Стеценко до їх складу відносить суспільні відносини, які виникають у процесі: «1) зовнішньоорганізаційної управлінської діяльності органів публічної адміністрації; 2) внутрішньо організаційної управлінської діяльності апаратів усіх органів публічної адміністрації та адміністрацій державних підприємств, установ та організацій; 3) публічно-сервісної діяльності органів публічної адміністрації; 4) реалізації делегованих повноважень органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями; 5) застосування заходів адміністративної відповідальності; 6) реалізації юрисдикції адміністративних судів [188, с. 19]. Автори навчального посібника із адміністративного права вказують, що «у сфері регулювання адміністративного права перебуває весь спектр відносин, що формуються в ході діяльності органів виконавчої влади щодо реалізації покладених на них завдань і функцій держави» [12, с. 37] і зазначають, що до їх складу входять відносини, що виникають: 1) у ході державного управління у різних сферах суспільного життя (економічній, соціально-культурній та адміністративно-політичній); 2) в сфері реалізації повноважень виконавчої влади (тобто суб'єктами публічного адміністрування); 3) в сфері забезпечення громадянського порядку та правоохорони; 4) в сфері надання приватним особам адміністративних (управлінських) послуг; 5) в ході внутрішньо-організаційної управлінської діяльності суб'єктів публічного управління та інших органів державної влади; 6) у зв'язку із здійсненням адміністративними судами правосуддя (це так звані відносини відповідальності публічної адміністрації); 7) у ході застосування заходів адміністративного примусу, зміст яких охоплює собою і заходи адміністративної відповідальності [12, с. 38].

Дещо в інший спосіб визначається предмет адміністративного права С.В. Ківаловим і Л.Р. Білою-Тіуною, зокрема наголошується: «Предмет адміністративного права може визначатися узагальнено через обсяг відносин, охоплених публічним адмініструванням або розкриватися через сукупність

категорій – публічна адміністрація, публічне адміністрування, відносини адміністративних зобов'язань, публічна влада, публічний інтерес» [71, с. 27]. Р.С. Мельником і В.М. Бевзенком запропоноване наступне визначення предмету адміністративного права: «Суспільні відносини, які виникають у зв'язку із забезпеченням суб'єктами публічної влади, насамперед публічною адміністрацією, прав і свобод людини та громадянина; суспільні відносини, які мають місце у сфері публічного адміністрування об'єктів державної та комунальної власності; суспільні відносини, які мають місце у внутрішньо-організаційній діяльності органів публічної влади; суспільні відносини у сфері взаємодії органів публічної влади з інституціями громадянського суспільства» [186, с. 58].

Отже, попри існування дискусійного бачення складу суспільних відносин, які регулюються нормами адміністративного права, загальна позиція, що визнається переважною більшістю дослідників, виглядає так, як її відобразив В.К. Колпаков, увівши до термінологічного арсеналу адміністративно-правової доктрини категорію "відносини адміністративних зобов'язань" [86, с. 212], яка розуміється у наступний спосіб: «Сутність цих відносин обумовлена змістом норм Конституції України щодо відповідальності держави перед людиною, визнання головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини, верховенства права, обмеження повноважень і дій публічної адміністрації Конституцією та законами України. З них випливає, що публічна адміністрація при утворенні приймає на себе зобов'язання щодо задоволення інтересів суспільства і громадян. Серед них є зобов'язання публічного характеру, виконання яких потребує використання публічно адміністрацією владних повноважень. В ході їх реалізації виникають відносини, які пропонується позначити як «відносини адміністративних зобов'язань» [86, с. 212]. Вагомою вбачаємо пропозицію В.К. Колпакова що категорією – відносини адміністративних зобов'язань – об'єднуються чотири типи відносин, які одночасно є відносинами, що входять до предмету адміністративного права, а саме,

відносини: адміністративних послуг; публічного управління; адміністративно-деліктні відносини; «відносини відповідальності публічної адміністрації за неправомірні дії або бездіяльність» [86, с. 213]. Розуміючи, що юридична справа набуває різних змістовних значень (це може бути життєва ситуація, яка отримавши статусу юридичної ситуації, стає предметом розгляду з боку вповноваженої особи і потребує юридичного розгляду, а також обставина, яка підлягає розгляду в порядку передбаченому законодавством), увесь суспільний простір, який потребує нормативного врегулювання, зокрема нормами адміністративного права, а потім – впорядкування через здійснення публічно-владної діяльності, може бути таким, де суспільні комунікації впливають із необхідності вчинення позитивних юридично-значущих дій (видання підзаконного нормативно-правового акту, адміністративного акту, вчинення певних юридично значимих дій, надання адміністративної послуги тощо) і таким, де юридичним фактом для виникнення, зміни чи припинення правовідносин є вчинення протиправного діяння (адміністративного правопорушення) чи завдання шкоди внаслідок вчинення дій, які є результатом неналежної реалізації публічно-владних повноважень відповідними органами і їх посадовими особами. В усіх випадках на досягнення певного управлінського результату, розгляду і вирішенню підлягає відповідна адміністративна справа. І це рівною мірою стосується і тих правовідносин управлінського спрямування, які є неюрисдикційними, і тих, які мають метою вирішення адміністративної справи для притягнення осіб, що скоїли правопорушення, до юридичної відповідальності – юрисдикційні.

Оскільки, як ми з'ясували вище, адміністративна справа розглядається і вирішується через відповідні адміністративні провадження, то останні, з метою уточнення їх сутності, змісту і призначення, виходячи із різних критеріїв класифікації, можна поділити на певні групи. Відповідно до підручника із адміністративного права за загальною редакцією Д. І. Йосифовича у адміністративному процесі слід виділяти три види

адміністративних проваджень: «адміністративно-процедурні; адміністративно-деліктні; адміністративно-судочинські» [19, с. 111], де:

а) адміністративно-процедурні провадження, поділяючись на управлінські, щодо надання адміністративних послуг та за зверненнями громадян характеризується, на думку авторів підручника, тим, що «завданням діяльності публічної адміністрації є виконання покладених на неї обов'язків, зокрема щодо реалізації законних прав та інтересів громадян., а мета – здійснення публічно-правових функцій так званого безконфліктного змісту» [19, с. 111];

б) адміністративно-деліктні - це «...врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність публічної адміністрації з розслідування, розгляду, прийняття рішень та винесення постанов, їх виконання в адміністративних справах деліктного характеру» [19, с. 112];

в) адміністративно-судочинські мають таке завдання – «захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень» [19, с.113].

Виходячи із запропонованого бачення, та користуючись термінологією першоджерела, бачимо можливість поділу адміністративних проваджень на безконфліктні (всі три підгрупи адміністративно-процедурних) і конфліктні (адміністративно-деліктні і адміністративно-судочинські). В даному випадку, конфлікт, наявність якого зумовлює спрямованість відповідного адміністративного провадження, розуміємо, як вчинення приватними особами чи публічним адміністраціями діянь, які містять ознаки складу адміністративного чи дисциплінарного порушення, що вимагає відповідної реакції держави на такий вчинок, а сама реакція у вигляді кваліфікації, розгляду і вирішення відповідної адміністративної справи здійснюється у

порядку, визначеному процесуальними адміністративними нормами, які у сукупності впорядковують відповідні конфліктні адміністративні провадження. Ми можемо припустити, що така точка зору має право на існування, адже прямо пов'язує адміністративні провадження із відповідною метою, визначає специфіку учасників провадження, форми і методи його здійснення. У конфліктних адміністративних провадженнях ні про яке переконання і про неправові форми, як інструменти діяльності публічних адміністрацій, не йдеться, все засновано на примусі, фіксується виключно у тих формах, які для певного виду рішень у даних справах визнані обов'язковими. Суб'єкти таких проваджень, навіть в межах відносин адміністративних зобов'язань не мають ознак рівності за своїм адміністративно-правовим статусом. На відміну від конфліктних, позаконфліктні адміністративні провадження розглядають заявника і адміністративний орган, як рівних учасників адміністративних правовідносин, засновані на зобов'язаннях адміністративного органу утверджувати, забезпечувати і охороняти права і свободи приватної особи, виникають переважно за ініціативою заявника-приватної особи і спираються на публічно-сервісну функцію держави.

Л.М. Белкін, посилаючись на наукові здобутки В.К. Колпакова в частині визначення відносин адміністративних зобов'язань, у якості системоутворюючої для предмета сучасного адміністративного права категорії, пропонує класифікувати адміністративні провадження у наступний спосіб: «Адміністративні провадження у сфері відносин публічного управління, адміністративні процеси у сфері відносин адміністративних послуг, адміністративні процеси у сфері відповідальності суб'єктів суспільства (суб'єктів приватного права), адміністративні процеси у сфері відповідальності публічної адміністрації» [37]. Хоча певні риси впорядкованості у даній класифікації адміністративних проваджень і наявні, втім, вона вбачається належним чином необґрунтованою, адже не спирається на науково виважені критерії класифікації і не демонструє розуміння

специфіки кожного виду проваджень, отже сам метод наукового пізнання – класифікація в такому випадку, на наше переконання, втрачає свій науковий потенціал.

Ми цілком можемо погодитися із визначенням адміністративного провадження, яке запропонував М.П. Деревінський, а саме: «Адміністративне провадження – це урегульована нормами адміністративного права поетапна діяльність публічних органів управління, в межах функціональних обов’язків, по виконанню мети та завдань, що лежать в основі індивідуальної справи» [55, с. 182], і скористатися наведеними у публікації прикладами класифікації адміністративних проваджень на такі дві групи:

- до першої групи віднесено такі провадження: «а) провадження з питань організації апарату державного управління; б) провадження за заявами і пропозиціями громадян; в) провадження за скаргами; г) провадження у справах про застосування примусових заходів (дисциплінарних, матеріальних або адміністративних); д) провадження у справах, пов’язаних із застосуванням матеріальних норм трудового, фінансового, земельного права» [55, с.182];

- до другої групи віднесено наступні провадження: «а) за скаргами і заявами громадян; б) у справах про адміністративні правопорушення; в) із застосування адміністративних запобіжних заходів (примусового лікування тощо); г) дисциплінарне» [55, с. 182].

Втім, як і в попередньому прикладі, в цих випадках критерії класифікації на жаль знехтувані, що й приводить до перерахування хаотично відірваних від їх мети, завдань, призначення, специфіки, суб’єктного складу, згрупованих виключно за напрямком діяльності відповідних учасників адміністративних правовідносин, проваджень, як сукупності передбачених чинним адміністративним законодавством дій публічних адміністрацій управлінського спрямування. На відміну від таких, не спрямованих на визначення їх особливостей класифікацій адміністративних проваджень, О.В.

Кузьменко запропонувала поділ адміністративних проваджень на наступні: «адміністративно-процедурні; адміністративно-деліктні; адміністративно-судочинські» [97, с. 409], у складі яких:

- «адміністративно-процедурні провадження характеризуються тим, що метою діяльності публічної адміністрації є виконання покладених на неї обов'язків, зокрема щодо задоволення прав та інтересів громадян, а метою проваджень є реалізація публічно-правових функцій, так званого безконфліктного, змісту» [97, с. 409];

- «адміністративно-деліктні провадження – це врегульована адміністративно-процесуальними нормами діяльність публічної адміністрації з розслідування, розгляду, прийняття рішень та винесення постанов, їх виконання в адміністративних справах деліктного характеру» [97, с. 409];

- адміністративно судочинські провадження характеризуються тим, що їх основним завданням є «захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень» [97, с. 409].

Таке розуміння різновидів та підвидів адміністративних проваджень впливає із запропонованого в науковій літературі твердження, що під «адміністративним провадженням розуміють адміністративно-процесуальну діяльність (сукупність процесуальних дій) компетентного суб'єкта, що здійснюється у межах конкретної адміністративної справи для її вирішення» [13, с. 277]. Більш того стверджується, що «адміністративне провадження детермінується в адміністративному процесі завдяки наявності виключно йому належних: а) процесуальних правовідносин; б) доказів; в) процесуальних документів» [13, с. 277]. Цікаво, що відповідна класифікація адміністративних проваджень, на думку авторів, зумовлена певними особливостями адміністративно-процесуальної діяльності компетентного

суб'єкта, що здійснюється у межах конкретної адміністративної справи для її вирішення, зокрема, як ми й вказували – метою, призначенням, завданнями, особливостями суб'єктного складу і їх правового статусу, формами й методами здійснення, результатами. В запропонованому розумінні В.К. Колпакова і О.В. Кузьменко – «процесуальними правовідносинами; доказами; процесуальними документами» [13, с. 277]. Попри те, що таке розуміння частково розділяємо, варто зауважити, що у провадженнях із надання адміністративних послуг, чи у правотворчих провадженнях навряд чи можливо вести мову про те, що вони детерміновані специфікою доказів. Докази, як детермінанта адміністративного провадження береться до уваги лиш у тих провадженнях, де адміністративна справа містить у собі правове питання, яке викликає заперечення і вимагає кваліфікованого вирішення на основі інформаційно-аналітичного опрацювання фактів, що визначаються, як докази. Втім, якщо розуміти, що під час надання адміністративної послуги оцінюванню і інформаційно-аналітичному опрацюванню підлягають подані до відповідного органу документи приватної особи – заявника, наприклад, під час підготовки підзаконного нормативно – правового акту чи адміністративного акту – інформація про стан проблеми, що підлягає вирішенню, про прогнозовані результати реалізації відповідного акту, про матеріально-ресурсне забезпечення реалізації заходів, які таким актом передбачені, і оцінювати такі факти, як докази, то можна погодитися, що специфіка адміністративного провадження зумовлюється в тому числі і доказами, навіть у не конфліктних провадженнях. Втім, ми таку інформацію доказами не вважаємо.

Відповідно до місця кожного адміністративного провадження в адміністративному процесі, в наукових дослідженнях запропоновано виділяти чотири групи адміністративних проваджень – нормотворчі провадження, право-застосовні провадження, установчі провадження, контрольно-наглядові провадження [13, с. 278-279] – в системі яких групи і підгрупи адміністративних проваджень впорядковані наступним чином:

- до нормотворчих відносяться: провадження із внесення змін до нормативного матеріалу; провадження з упорядкування нормативного матеріалу; провадження з упорядкування нормотворчості і ін.;

- до установчих слід віднести: провадження щодо комплектування організаційних структур персоналом; провадження щодо ліквідації організаційних структур; провадження щодо реорганізації організаційних структур; провадження щодо створення організаційних структур;

- до правозастосовних відносяться: контрольно-наглядові провадження; провадження з реалізації юридичними особами своїх прав та обов'язків; провадження із застосування заходів адміністративного примусу тощо [13, с. 278-279]. На наш погляд, попри доволі розгалужений характер такої класифікації, її недоліком є те, що в її змісті не відображені адміністративні провадження із вирішення адміністративних справ через адміністративне судочинство адміністративними судами, і лиш логічне опрацювання та наукові припущення дозволяють передбачити, що вони можуть мати місце в адміністративних провадженнях із реалізації громадянами своїх прав і обов'язків, в тому числі і права на оскарження.

На наше переконання, побудова громіздких класифікацій не сприяє налагодженню стійкого уявлення про специфіку адміністративних проваджень, виходячи із ознак, які її, таку специфіку, зумовлюють, а тому поки що, поділ їх на групи і підгрупи, виходячи із наявності юридичного конфлікту в адміністративній справі вбачається найдоцільнішим.

В свою чергу, згідно з поглядами Т.О. Коломоець, слід виділяти юрисдикційні та неюрисдикційні адміністративні провадження. Вчена стверджує, що до неюрисдикційних відносяться: діловодство; провадження з обробки та прийняття нормативних актів; провадження із фінансових, бюджетних, земельних і податкових справ; провадження з прийняття індивідуальних актів управління; провадження з приватизації державного майна; провадження із застосування заходів попередження; атестаційне провадження; провадження із застосування заходів припинення; виконавче

провадження; реєстраційне провадження; контрольно-наглядові провадження; дозвільне провадження і ін. [14, с. 237-238]. Як бачимо, пропонується достатньо детальний перелік різноманітних проваджень, що реалізуються в діяльності суб'єктів публічного адміністрування.

До юрисдикційних проваджень вчена відносить: провадження по скаргах осіб (адміністративне оскарження); дисциплінарне провадження; провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Поділ адміністративних проваджень на юрисдикційні і неюрисдикційні базується на наявності юридичного конфлікту у сутності адміністративної справи:

- ті, які є неюрисдикційними, такого конфлікту не містять і не потребують юридичної оцінки поведінки (дій чи бездіяльності) осіб, що є учасниками відповідного адміністративного провадження;

- юрисдикційні ж впливають із вчинення діяння, яке за результатами відповідного адміністративного провадження, отримує відповідну юридичну кваліфікацію і народжує реакцію держави у вигляді дисциплінарного стягнення чи юридичної відповідальності. На підтвердження нашого розуміння юрисдикційних адміністративних проваджень, О.Ю. Дрозд зазначає: «Адміністративно-юрисдикційна діяльність відрізняється сукупністю певних ознак: певним видом правовідносин; наявністю правового спору, правопорушення або конфлікту; здійсненням правової оцінки поведінки (дій) сторін; наявності індивідуальних адміністративних спорів; притаманним процесуально-правовим регулюванням» [66, с. 552]. Відповідно, в залежності від того до якого виду адміністративного процесу належить адміністративне провадження відбувається і їх поділ на конфліктні та неконфліктні.

Так, І. Гудим до юрисдикційних проваджень відносить: провадження із застосування заходів адміністративного примусу; провадження у справах про адміністративні правопорушення; дисциплінарні провадження у сфері службового права; провадження з розгляду скарг громадян [53, с. 103-104].

Попри певну дискусійність можливості включення до складу адміністративно-юрисдикційних проваджень діяльність із застосування заходів адміністративного попередження (їх застосування не передбачає факту існування порушення норми права і необхідності кваліфікування певного діяння, як протиправного чи вирішення іншого юридичного конфлікту), дана класифікація відповідає потребам наукового опрацювання специфіки адміністративних проваджень, як комплексу послідовно здійснюваних уповноваженим суб'єктом (публічною адміністрацією) процесуальних дії щодо розгляду та вирішення індивідуальних справ.

Як стверджується в наукових джерелах [21, с. 237], юрисдикційні провадження характеризуються низкою спільних ознак, до яких відносять такі:

- 1) наявність спору (на нашу думку коректніше говорити про наявність правового конфлікту – правопорушення чи правового спору);
- 2) належне процесуальне оформлення (сьогодні юрисдикційні провадження можуть реалізовуватись на підставі процедурних норм, а тому краще говорити про належне процедурне чи процесуальне оформлення);
- 3) змагальність сторін у провадженні (наприклад, в межах провадження у справах про адміністративні правопорушення така змагальність відсутня);
- 4) обов'язкове прийняття рішень у вигляді юридичного акта (юридичні акти приймаються і в межах неюрисдикційних проваджень, а тому дану ознаку не вважаємо основною);
- 5) розмаїття органів, уповноважених розглядати адміністративні справи (це так, якщо мова йде про провадження у справах про адміністративні правопорушення, втім в межах адміністративного судочинства адміністративний суд є єдиним органом, вповноваженим розглядати і вирішувати справи).

Неюрисдикційні провадження характеризують в науковій літературі як провадження, яким вище озвучені ознаки не притаманна, тобто вони позбавлені ознак юрисдикційного характеру [21, с. 237]. Ми сприймаємо

включення до ознак юрисдикційних проваджень наявність спору (конфлікту), відповідне (обов'язкове) процесуальне оформлення, змагальність, прийняття відповідного рішення в адміністративній справі тощо, але категорично заперечуємо відсутність цих юридичних ознак, як властивих неюрисдикційним провадженням. Їм властиві всі ці ознаки, за винятком наявності спору (конфлікту). Наші міркування виходять із того, що надання адміністративної послуги здійснюється на підставі законодавства про адміністративну процедуру, а тому є неюрисдикційним провадженням. Цей процес заснований на законі, спрямований на забезпечення його практичної реалізації, здійснюється виключно із дотриманням відповідного, визначеного законодавством порядку, тільки системою спеціально-уповноважених органів і посадових осіб в межах їх компетенції, кожне звернення приватної особи із заявою отримує відклик у вигляді розгляду відповідної адміністративної справи, що завершується прийняттям рішення у ній. Єдине, що не властиве такому провадженню – це наявність юридичного конфлікту, а сама діяльність із розгляду і вирішення такої справи виглядає як позитивна, юридично значуща, спрямована не на захист порушеного чи порушеного права чи охоронюваних адміністративним законодавством інтересів і благ, а як створення через відповідні провадження умов для належної реалізації приватними особами їх прав і свобод і як усунення перешкод для належного виконання ними їх юридичних обов'язків.

Зважаючи на визначене, сприймаємо, як слушну, позицію О.І. Безпалової, згідно із якою: «Основне призначення адміністративно-юрисдикційної діяльності полягає у: наданні правової оцінки відповідності поведінки об'єкта правового впливу вимогам, що встановлені на рівні нормативно-правових актів; розгляді, у разі виявлення порушень законодавства, справ про адміністративні правопорушення, винесенню по них рішень щодо застосування до правопорушника адміністративних стягнень та виконанні прийнятих рішень» [31]. Вчена доречно наголошує на наявності правового спору у відносинах, які приводяться у стан, відповідний

вимогам законодавства, через адміністративні юрисдикційні провадження і на наданні правової оцінки відповідності поведінки об'єкта правового впливу вимогам, що встановлені на рівні нормативно-правових актів.

Таким чином, адміністративні провадження є формою розгляду адміністративних справ, які, залежно від змісту такої справи, розрізняються за метою, задачами, органами і посадовими особами, які уповноважені здійснювати відповідні процедурні дії і приймати певні процедурні рішення, формами здійснення, законодавством, яке регулює відповідні процесуальні порядки, правовим статусом учасників таких адміністративних проваджень. Всі характерні особливості того чи іншого адміністративного провадження, як форми розгляду адміністративних справ, впливають, на наше переконання із наявності чи із відсутності в умовах адміністративної справи юридичного конфлікту, який потребує владної діяльності із надання правової оцінки відповідності поведінки суб'єкта правового впливу вимогам, що встановлені нормативно-правовими актами. Тому класифікація адміністративних проваджень має здійснюватися, виходячи із такого критерію, на конфліктні і неконфліктні (позаконфліктні) або ж на юрисдикційні і неюрисдикційні провадження. При цьому, також розуміємо і пропонуємо до висновку тезу, згідно із якою, адміністративні справи неюрисдикційного характеру, ті, у яких відсутній юридичний конфлікт та які не потребують надання відповідної правової оцінки поведінці учасника правовідносин вимогам законодавства, здійснюються у спосіб, визначений законодавством України про адміністративну процедуру і є процедурними, а ті, де така оцінка є сутністю та змістом адміністративного провадження із прийняттям відповідного рішення у такій адміністративній справі – законодавством, яке регулює адміністративне судочинство і є, зважаючи на загальні тенденції сучасної адміністративно-правової науки, процесуальними. При цьому, законодавство України про адміністративну процедуру, рівно, як і законодавство про адміністративні правопорушення і Кодекс адміністративного судочинства України містять вичерпний перелік органів і

посадових осіб, уповноважених здійснювати відповідне юрисдикційне чи неюрисдикційне провадження, що дає можливість дійти висновку: враховуючи наявність юридичного конфлікту у справах про адміністративні правопорушення і у справах щодо вирішення публічно-правового спору в порядку адміністративного судочинства, є підставою віднесення їх до юрисдикційних адміністративних проваджень, які, зважаючи на сутність правового конфлікту у відповідній адміністративній справі, що є підставою для здійснення відповідного провадження, підлягають розгляду та вирішенню або органами публічного адміністрування, або адміністративними судами. Отже, залежно від суб'єкта, який здійснює провадження, а також від того належить чи ні той чи інший вид публічно-владної діяльності до правосуддя, усі адміністративні провадження можна поділити на два види: 1) процедурні; 2) процесуальні. До процесуальних адміністративних проваджень адміністративно-правова доктрина тяжіє відносити судові провадження із розгляду адміністративними судами публічно-правових спорів. Таким чином, серед процесуальних проваджень особливе місце займає адміністративне судочинство яке, з точки зору категорії «процесуальна форма», можна розглядати, як одну із форм правосуддя чи одну із форм судочинства в одному ряду із іншими його видами – кримінальним, цивільним, господарським.

Отже, аналіз видів адміністративних проваджень показує на скільки різноманітні думки, представлені в науковій літературі, стосовно визначення їх змісту, ознак та критеріїв класифікації. Виникає враження, що за останні тридцять років адміністративне провадження, як термін наукового апарату, був дискредитований, бо кожного разу – як тільки змінювались підходи до адміністративного процесу і його співвідношення із адміністративною процедурою – набував нового змістовного наповнення. На наше ж переконання, адміністративне провадження з роками довело, що має універсальний характер та може застосовуватись як при характеристиці юрисдикційних проваджень, серед яких слід виділяти адміністративне

судочинство, так і неюрисдикційних проваджень виходячи із його адміністративно-правової, а не управлінської природи (як це намагаються сьогодні зробити в чинному законодавстві та науковій літературі).

1.3 Адвокат як учасник адміністративних процесуальних правовідносин

Отже, як ми пропонуємо розуміти, адміністративні справи згідно із законодавством України, залежно від наявності чи відсутності у їх змісті правового конфлікту, підлягають розгляду і вирішенню в процедурному або в процесуальному порядку. При цьому, до адміністративних справ, які підлягають розгляду в процесуальному порядку відносяться ті, що мають відповідне процесуальне забезпечення, а це провадження, які зумовлені публічно-правовим спором та мають в якості суб'єкта, що розглядає справу, суд.

Ми вже звертали увагу на те, що перспективне адміністративно-деліктне законодавство вже ідентифікує провадження у справах про адміністративні правопорушення як вид адміністративної процедури. Втім, чинне адміністративно-деліктне законодавство дає нам інколи підстави для характеристики даного провадження як процесуального.

Якщо ж порівнювати два юрисдикційних провадження – провадження у справах про адміністративні правопорушення та адміністративне судочинство, то слід зазначити, що сутність проваджень у справах про адміністративні правопорушення, яка зумовлена специфікою адміністративного правопорушення (проступку), як протиправної, винної дії чи бездіяльності, і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність, суттєво відрізняється від адміністративних проваджень в порядку адміністративного судочинства, що, в свою чергу, впливає із специфіки публічно-правового спору, як такого, який виникає із виконання

або невиконання публічно-владних функцій органом, що призначений такі функції здійснювати, із надання або ненадання адміністративних послуг суб'єктом владних повноважень, який призначений надавати адміністративні послуги на підставі законодавства або у зв'язку із порушенням прав суб'єкта виборчого процесу або процесу референдуму у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи.

Відповідно до кваліфікаційних характеристик правового конфлікту, який є підставою для того чи іншого адміністративного провадження, різняться відповідно і їх завдання:

- у провадженні у справах про адміністративні правопорушення мова йде про: запобігання правопорушенням; зміцнення законності; об'єктивне, повне, своєчасне і всебічне з'ясування обставин кожної справи; виявлення причин та умов вчинення адміністративних проступків; виховання порушників та інших осіб у дусі додержання законів тощо;

- у адміністративному судочинстві про: своєчасне, неупереджене і справедливе вирішення спору.

За своєю сутністю ці види адміністративних проваджень є різними, правовий статус їх учасників варіюється від імперативної підпорядкованості особи, яка вчинила адміністративне правопорушення (проступок) владним приписам органу чи посадової особи, яка уповноважена ініціювати і здійснювати провадження у справі про адміністративне правопорушення (справи про адміністративні правопорушення) до рівності учасників у процесуальних правах та обов'язках, як сторін публічно-правового спору, що розглядається адміністративним судом, у формі та в порядку адміністративного судочинства. У всіх випадках, коли у змісті адміністративної справи міститься правовий конфлікт (спір), сторони такого конфлікту мають право, визначене і забезпечене законодавством України, на професійну правову допомогу, надавачем якої серед інших осіб є і адвокат. При цьому, у частині випадків, зокрема у визначених КУпАП та КАС України, адвокат визнається представником і захисником в одному ряду з

іншим фахівцем в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, в інших випадках –адвокат розглядається, як представник у переважній частині випадків, за виключенням справ незначної складності. Звичайно, така законодавча конструкція прямо відбивається на призначенні адвоката у відповідних адміністративних провадженнях і на його адміністративному правовому статусі.

Як відомо, поведінка осіб у суспільних відносинах, залежно від призначення правового регулювання, підлягає впорядкуванню за допомогою матеріальних, процедурних або за допомогою процесуальних норм права. Відповідно, впорядковані матеріальними нормами права суспільні відносини набувають характеру матеріальних правовідносин, процедурними – процедурних правовідносин, процесуальними – процесуальних правовідносин. Спірну думку стосовно цього висловлює Д.В. Слинько, який підтримує позицію представників широкого розуміння адміністративного процесу. Вчений вважає, що за допомогою простих питань можна поділити норми права на матеріальні та процесуальні. Тобто при відповіді на питання – що робити? – ми отримуємо матеріальну норму, а при відповіді на питання – як робити? – процесуальну норму. На підставі такого аналізу матеріальних і процесуальних норм права Д.В. Слинько стверджує: «Ніякого іншого критерію для розмежування вказаних різновидів юридичних норм, який мав би загальне значення для всіх галузей права, встановити неможливо» [185, с. 145]. Адміністративне право багато років страждало від того, що йому намагалися нав'язати класифікацію норм права, яка є розповсюдженою та ефективною в сфері цивільного та кримінального права, але руйнівною для адміністративного права. Відповідно, на нашу думку, статична норма, метою якої є нормативний опис можливих, бажаних і заборонених дій її адресатів, є матеріальною, а та, яка своєю життєдіяльністю забезпечує матеріальну норму до практичного застосування – може бути або процедурною, або процесуальною.

М.В. Джафарова, посилаючись на результати попередніх наукових досліджень, вказує: «У теорії юридичного процесу існують різні підходи до визначення процесуальних правовідносин. Так, В.М. Горшенев називає їх тією вихідною, визначальною категорією у складі процесуальних проваджень, які безпосередньо виконують своєрідну технологічну функцію в механізмі правового регулювання, переносять нормативність права на упорядкованість суспільних відносин і тим самим сприяють зміцненню режиму законності і правопорядку. Дослідження таких правовідносин...полегшує науковий пошук рекомендацій щодо удосконалення процесуального законодавства і практики його застосування» [58, с. 76]. Зі свого боку маємо привід зауважити, що перенесення нормативності права на упорядкованість суспільних відносин може здійснюватися і там, де норми права конфлікту не передбачають (правотворча діяльність органів публічного адміністрування, здійснення адміністративних процедур через відповіді неюрисдикційні адміністративні провадження, надання адміністративних послуг, вчинення інших юридично значимих дій), і там, де в основі динаміки публічного адміністрування лежить правовий конфлікт, що потребує діяльності публічної адміністрації чи іншого уповноваженого органу із надання відповідної правової оцінки поведінці учасника правовідносин вимогам законодавства (провадження у справах про адміністративні правопорушення і адміністративне судочинство), що в свою чергу народжує дискусійність питання про зміст і сутність адміністративних процесуальних правовідносин.

Так, у виданні навчально-методичній літературі пропонується занадто широке трактування адміністративних процесуальних правовідносин: «Адміністративно-процесуальні відносини – це результат впливу адміністративно-процесуальних норм на поведінку учасників адміністративного процесу, через що між ними виникають певні правові зв'язки» [19, с. 67]. Серед особливостей адміністративних процесуальних правовідносин названі наступні: а) регулюються нормами адміністративного

процесуального права (проблема лише полягає у визначенні норм права процесуальними, бо існують різні критерії розуміння юридичного процесу); б) виникають у зв'язку з реалізацією норм матеріальних галузей права (процедурні норми теж виникають у зв'язку із реалізацією норм матеріального права); в) одним із учасників адміністративно-процесуальних правовідносин є орган публічної адміністрації або його посадова особа (адміністративний суд не може виступати суб'єктом публічної адміністрації в адміністративному правосудді); г) відносини можуть виникати за ініціативою будь-якої зі сторін (все залежить від виду адміністративного провадження, а тому однозначно так стверджувати, на нашу думку, не можна) [19, с. 73].

Як наочно бачимо, в такому розумінні автори тексту алогічно майже уникають співставлення адміністративних процесуальних відносин із правовідносинами, які виникають внаслідок і в процесі розгляду публічно-правових спорів адміністративними судами, зводячи думку до того, що переважна більшість адміністративних процесуальних правовідносин мають неконфліктний, управлінський характер. Така думка вважається щонайменше заперечною, враховуючи, що така управлінська діяльність із здійснення неконфліктних адміністративних проваджень охоплюється поняттям адміністративної процедури, яке змістовно не співпадає із поняттям адміністративного процесу, що на сьогодні знайшло відбиток не тільки в адміністративно-правовій доктрині, а й в адміністративному законодавстві.

Спроба стисло пояснити дискусійність питання про сутність адміністративних процесуальних відносин здійснена авторами іншого науково-методологічного видання, в якому зазначається, що широке трактування адміністративного процесу, а разом із цим і адміністративних процесуальних правовідносин, втратило актуальність, адже «з огляду на панування теорії розподілу влади на виконавчу, законодавчу та судову адміністративне судочинство не може розглядатися як частина «управлінського процесу» [20, с. 20-22]. Судова ж концепція адміністративного процесу як раз і звужує розуміння адміністративних

процесуальних правовідносин до сфери діяльності адміністративного суду щодо розгляду публічно-правових спорів. На жаль, в науковій літературі немає остаточної відповіді на запитання про те, яке місце посідають відносини адміністративного судочинства в системі адміністративних процесуальних правовідносин. Лише можна здогадатись, що законодавство крок за кроком підводить систему адміністративного права до того, щоб відбулося повне ототожнення адміністративних процесуальних правовідносин та відносин адміністративного судочинства.

В науковій літературі наполегливо продовжують просувати широку концепцію адміністративного процесу. Наприклад, в навчальному посібнику з адміністративного права зазначається: «Адміністративно-процесуальні правовідносини – це відносини, які складаються у сфері державного управління у зв'язку з вирішенням індивідуально-конкретних справ і які регулюються адміністративно-процесуальним нормами. Взаємовідношення матеріальних і процесуальних правовідносин характеризується тим, що матеріальні суспільні відносини реалізуються через процесуальні відносини. Адміністративно-процесуальні правовідносини «обслуговують» правові відносини багатьох інших галузей права (наприклад, заходи адміністративного впливу до порушників норм житлового, аграрного, екологічного права і інших галузей права» [12, с. 111]. Нас такі висновки не задовольняють, адже і у випадках розгляду адміністративних справ через адміністративні неюрисдикційні провадження, і у випадках вирішення адміністративних справ адміністративними судами, предметом розгляду є індивідуально-конкретна справа, яка виникає у сфері державного управління і потребує розгляду і вирішення через діяльність відповідного уповноваженого органу щодо фахового встановлення визначеного чинним законодавством режиму застосування матеріальної норми законодавства. І у такому розумінні адміністративними процесуальними нормами у їх викривленому баченні є всі, і адміністративні процедурні, і відносини у

справах про адміністративні правопорушення, і ті, що виникають в процесі здійснення адміністративного судочинства.

Більш того, сучасний стан адміністративного законодавства, який є результатом вирішення певних наукових дискусій, дає можливість в окрему групу адміністративних проваджень виділити ті, що здійснюються відповідно до законодавства про адміністративну процедуру і являють собою сукупність процедурних дій, що вчиняються адміністративним органом [115, с. 39-40].

Попередні висновки, що були зроблені нами, дають змогу вести мову про те, що зміст проваджень, які є формою здійснення адміністративної процедури, мають позаконфліктний, неюрисдикційний характер, на відміну від проваджень, які здійснюються в межах розгляду і вирішення справ про адміністративні правопорушення і в межах адміністративного судочинства. Відповідно, вбачаємо за можливе запропонувати окрему групу «динамічних» адміністративних правовідносин, які виникають з приводу та у зв'язку із розглядом та вирішенням адміністративним органом справ, передбачених законодавством про адміністративну процедуру.

В роботі за редакцією Ю.П. Битяка про адміністративні процесуальні відносини йдеться у такому ж широкому трактуванні: «Адміністративно-процесуальні відносини – це відносини, що складаються у зв'язку з вирішенням індивідуальних справ у сфері управління та регулюються адміністративно-процесуальними нормами» [15, с. 55]. У даному випадку мова йде навіть не про викривлене уявлення адміністративних процесуальних відносин, а про невідповідність таких уявлень сучасному стану розвитку адміністративного законодавства. Справа в тому, що суспільні відносини та їх правове регулювання, які наводяться як приклад адміністративних процесуальних відносин, не є процесуальними відносинами. Вони відносяться сьогодні до процедурних відносин та регламентуються відповідно нормами процедурного права. До визначеної проблематики М.М. Тернушак додає: «Традиційне ототожнення адміністративного процесу як судового процесу, у контексті відносин

адміністративного судочинства відійшло в минуле, з урахуванням нових положень Кодексу адміністративного судочинства, згідно з якими діяльність адміністративних судів щодо розгляду та вирішення публічно-правових спорів виступає як судовий, а не адміністративний процес» [190, с. 114]. Ми не є прибічниками судового та позасудового адміністративного процесу, бо такий підхід все рівно руйнує поняття юридичного процесу, а разом із ним і адміністративного процесу. Далі М.М. Тернушак зазначає: «До відносин адміністративного процесу доречно відносити: відносини судового оскарження рішень, дій чи бездіяльності публічної адміністрації (адміністративної юстиції); деліктні відносини (щодо розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення, юрисдикційні (адміністративної відповідальності)); відносини адміністративного оскарження рішень, дій чи бездіяльності публічної адміністрації; відносини з надання адміністративних послуг (дозвільного (довідкового), реєстраційного, ліцензійного, соціального типів)» [190, с. 114]. Важко погодитись з такою трактовкою видів адміністративних процесуальних правовідносин, адже це суперечить законодавчо сформованій термінології – адміністративне оскарження рішень, дій чи бездіяльності публічної адміністрації здійснюється, і адміністративні послуги надаються в порядку, визначеному адміністративним процедурним законодавством, а, отже, відносини, що виникають під час такої діяльності, є адміністративними процедурними.

Виходячи із попередньо встановленого та з врахуванням наведених наукових суджень та пропозицій, пропонуємо весь динамічний адміністративно-правовий простір уявити, як такий, який складається із відповідних адміністративних проваджень – сукупності процедурних дій, що вчиняються органами, уповноваженими розглядати адміністративні справи і приймати у них рішення, і прийнятих процедурних рішень з розгляду та вирішення адміністративної справи, що завершується прийняттям і виконанням рішення у такій справі, які, в свою чергу, мають юрисдикційний або неюрисдикційний характер. Правовідносини, які виникають та

набувають розвитку в такому юрисдикційному адміністративному провадженні, є адміністративними процесуальними, в всі інші – адміністративними процедурними.

Втім, адміністративне процесуальне і адміністративне процедурне законодавство передбачають можливість і безпосередньої участі в адміністративних провадженнях осіб, яких законодавство визначає, як учасників справи, і участі в таких відносинах через посередництво особи, чийм призначенням в адміністративному процесі чи в адміністративній процедурі є представництво. Це закріплено, наприклад, в ст. 270 і 270 КУпАП [84].

КАС України закріплює, що «сторона, третя особа в адміністративній справі, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника» [83, ст. 55].

Попри всі теоретичні напрацювання в питаннях процесуального представництва, адміністративне законодавство на тепер, як вважаємо, містить певні недоліки, наявність яких не сприяє, і, навіть, стоїть на заваді виконанню частини завдань адміністративних проваджень в межах справ про адміністративні правопорушення та адміністративного судочинства. Йдеться про надання кваліфікованої фахової допомоги особам, які є учасниками того чи іншого адміністративного провадження. Відповідно до Конституції України, для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах тощо. Виходячи з таких виключень, бачимо, що про участь професійного адвоката в наданні правової допомоги йдеться тільки, на жаль, в КУпАП, де право на надання правової допомоги належить адвокату рівною мірою з іншим фахівцем у галузі права, а також в КАС України і то, не у всіх справах, а тільки в тих, що не є справами незначної складності. Більше ані адміністративне процесуальне, ані

адміністративне процедурне законодавство адвоката не розглядають, як особу, що покликана надавати професійну правову допомогу, при наданні можливості учасникам провадження діяти в цих провадженнях через представника. Такий підхід адміністративного процедурного чи адміністративного процесуального законодавства, хоч і претендує на засади демократичності, не виправдано понижує рівень тієї правової допомоги, яка надається в межах адміністративних юрисдикційних і неюрисдикційних проваджень. Засади розуміння сутності проблеми, на наш погляд, мають коріння в змісті адміністративного процесуального статусу адвоката. Найбільш затребуваним адвокат визначається, як представник, в законодавстві адміністративного судочинства, де він розглядається в одному ряду із законними представниками у більшості випадків розгляду адміністративних справ адміністративними судами. Роль адвоката в адміністративному провадженні, його управління та зобов'язання, можливості надання правової допомоги найвищого професійного гатунку містяться в його адміністративному процесуальному статусі, який є динамічним продовженням матеріального статусу адвоката, з його професійними правами та обов'язками, з вимогами Правил адвокатської етики до організації і здійснення адвокатської діяльності всіх трьох видів – захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги.

Як зазначає з цього приводу О.М. Ковальчук: «Поняття правового статусу є одним із фундаментальних у теорії права, адже воно відображає становище суб'єкта у системі правовідносин, визначає його права, обов'язки, повноваження та гарантії їх реалізації. У загальнотеоретичному сенсі правовий статус включає такі елементи, як правосуб'єктність, права та свободи, юридичні обов'язки, відповідальність, правові гарантії, а також певні принципи, на яких він ґрунтується» [81, с. 88]. Автор стосовно цього продовжує свою думку: «На відміну від кримінального чи цивільного процесу, у сфері адміністративного права адвокат реалізує свої права у відносинах із органами виконавчої влади, органами місцевого

самоврядування, органами публічного адміністрування, а також у рамках адміністративного судочинства. Це зумовлює особливості його статусу, адже він має здійснювати професійну діяльність в умовах правової нерівності сторін» [81, с. 88]. Ми не заперечуємо таке розуміння адміністративного правового статусу адвоката в загалі, хоча стосовно змістовних складових, як відомо, наука адміністративного права не дійшла консенсусу. Ми, зі свого боку, наприклад, заперечуємо наявність у складі адміністративного правового статусу адвоката категорії "свободи". Відповідальність кримінальну чи адміністративну особа несе, як приватна особа, а не як адвокат, якщо у фактично скоєному нею діянні є ознаки складу злочину чи адміністративного правопорушення. Якщо ж шкода завдана професійною адвокатською діяльністю – то вона відшкодовується в цивільно-правовому порядку. Дисциплінарну ж відповідальність особа несе як адвокат. Втім, з наведеного визначення беремо до опрацювання адміністративну процесуальну правосуб'єктність як категорію адміністративного права та процесу. Загалом в юридичній літературі наводиться розуміння правосуб'єктності, як самостійної правової категорії, «що існує поряд з правами та обов'язками, вона відображає правову здатність особи бути носієм прав та обов'язків і становить постійний громадянський статус особи, а не спроможність чи здатність володіння правами [182, с. 535-536]. Отже, правосуб'єктність розкривається як передумова набуття відповідних суб'єктивних прав. Втім, як і переважна більшість провідних юридичних категорій, правосуб'єктність є такою, щодо якої точиться полеміка. В.В. Надьон зазначає, що «структура правосуб'єктності – це гарантовані законом можливості бути носієм прав та обов'язків, набувати їх, користуватися ними, а також виконувати їх. Найчастіше це поняття визначається через здатність, яка найбільш точно відображає специфіку змісту правосуб'єктності» [113, с. 102], а О.І. Донченко її характеризує у наступний спосіб: «Правосуб'єктність – це стан приналежності до правової системи, присутності в ній у якості повноправного учасника, можливості користуватися ресурсами цієї системи,

отримати від неї захист. Він формується не сам собою, джерелом виникнення цього стану, цієї властивості виступає діючий правопорядок, система юридичних норм» [64, с. 132]. І.С. Окунєв зазначає, що «юридична конструкція правового статусу суб'єкта права включає правосуб'єктність, яка характеризується єдністю певних складників (правоздатності, дієздатності)» [120, с. 3-4]. В свою чергу, С.В. Петков пропонує таку конструкцію розуміння правосуб'єктності: «Тріада понять – деліктоздатність, правоздатність та дієздатність – є складовими елементами правосуб'єктності юридичної особи, зазначені елементи у складі правосуб'єктності юридичної особи, як цілісного єдиного зв'язку взаємозумовлених складових елементів опораціоналізують та конкретизують її зміст при цьому не втрачаючи власної теоретичної значимості. Правоздатність юридичної особи є ключовим елементом зазначеної категорії проте воно також передбачає існування суб'єктного зв'язку між деліктоздатністю та дієздатністю. Усі зазначені елементи завжди присутні у складі правосуб'єктності юридичної особи. Категорія дієздатність є основним логічним зв'язком між правосуб'єктністю юридичної особи і суб'єктом права» [131, с. 385]. І хоч досліджувана категорія у цьому випадку стосується саме юридичних осіб, наукова вага такого висновку для нашого дослідження не піддається сумніву – правосуб'єктність полягає у здатності певної особи – приватної чи публічної адміністрації бути потенційним учасником тих чи інших правовідносин, і визначена така потенційна можливість нормами права. Тобто правосуб'єктність – це набір певних властивостей (якостей) у особи, які дозволяють їй стати суб'єктом права. З огляду на предмет нашого дослідження, можемо констатувати, що адвокат набуває адміністративної процесуальної правосуб'єктності, як потенційний учасник адміністративних процесуальних правовідносин через подолання законодавчо встановленого бар'єра у вигляді відповідності певної особи вимогам законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність для набуття можливості отримати статус адвоката (а це, володіння державною мовою, повна вища юридична

освіта, наявність відповідного стажу роботи в галузі права, проходження стажування, складання кваліфікаційного іспиту, складання Присяги адвоката України і саме головне – отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю). При цьому такий бар'єр встановлено лише для адвоката-представника в адміністративному судочинстві, де лише адвокат на вимогу законодавства вступає у справу. Втім, можемо розмірковувати, що вступ адвоката у адміністративні провадження має переваги над такою самою участю особи, яка є просто фахівцем в галузі права, адже адвокат, на відміну від таких осіб, крім обсягу процесуальних прав, визначених відповідним адміністративно-процесуальним законодавством, має, визначені законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність професійні права, що становлять основу його загального правового статусу. Як свідчать О. Донченко та Т. Грекул-Ковалик: «До того, як особа стане суб'єктом права, законодавець адресує йому, а так само й іншим можливим суб'єктам права сукупність своїх нормативно-правових формальних вимог, дотримання яких забезпечить йому входження у правове співтовариство. В цьому сенсі сукупність умов, встановлених законодавцем для потенційних суб'єктів права – це свого роду правові ворота до діючої правової системи. Особа, яка входить до них, стає суб'єктом права, є пов'язаною загальним родовим зв'язком, який поєднує її зі всією системою правопорядку, з іншими суб'єктами права» [64, с. 133]. Отже, сукупність умов, встановлених законодавцем для потенційних суб'єктів права – це свого роду правові ворота до діючої правової системи, і такими правовими воротами є вимоги законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність. Гарантією надання правової допомоги високого професійного рівня в адміністративних провадженнях, крім відповідності особи вимогам, які дають можливість набутти статус адвоката, є також комплекс покладених саме на адвоката професійних обов'язків, вимог морально-етичного гатунку та можливість застосування до адвоката дисциплінарної відповідальності серед іншого за порушення правил адвокатської етики, невиконання або неналежне

виконання своїх професійних обов'язків. Таким чином, бачимо пряму залежність – адміністративна правосуб'єктність адвоката є його потенційною здатністю здійснювати захист, представництво та надання інших видів правничої допомоги в тому числі і через участь в адміністративних провадженнях. При цьому адвокат наділяється професійними правами адвоката і на нього покладаються професійні обов'язки адвоката незалежно від того, у правовідносинах якої галузевої належності він бере участь і через участь у яких провадженнях здійснюється адвокатська діяльність. Пропуском у загальне правове середовище певної особи, як адвоката, з наданням їй професійних прав і покладанням на неї професійних обов'язків є відповідність певної особи вимогам законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність. Особа, яка набула статусу адвоката, на наше переконання, набуває адміністративної правосуб'єктності (в тому числі і адміністративної процесуальної), як спеціальний суб'єкт, особливості участі якого в адміністративних процесуальних правовідносинах зумовлені специфікою його трудової, професійної діяльності, які, в свою чергу, засновані на наявності визначеного законодавством обсягу компетентності для її здійснення і вимогами законодавства до порядку її організації і здійснення. Саме в такому розумінні ми розглядаємо адміністративну процесуальну правосуб'єктність, яка визначає адвоката, як потенційного учасника адміністративних юрисдикційних проваджень загалом, і адміністративного судочинства, зокрема. Сутність полягає в тому, що адвокат основні напрямки своєї професійної діяльності – захист, представництво та інші види правової допомоги – може здійснювати на підставі законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність у будь-яких правовідносинах, в тому числі і процесуальних будь-якої і всіх разом галузевої належності – кримінальних, цивільних, господарських, адміністративному судочинстві, у справах про адміністративні правопорушення. Це і є його відповідна галузева процесуальна правосуб'єктність, як потенційна можливість увійти у справу, як адвокат-

захисник, адвокат-представник, адвокат-надавач правової допомоги, якщо відповідне процесуальне законодавство вимагає саме участі адвоката, як особи, що захищає чи представляє права та інтереси учасника справи чи сприяє належному виконанню процесуальних обов'язків учасника справи, або прямо не вимагає участі саме адвоката, але допускає до здійснення представництва або будь-яку особу із повною дієздатністю (адміністративна процедура), або особу, яка є фахівцем в галузі права (провадження у справах про адміністративні правопорушення).

На відміну від адміністративної процесуальної правосуб'єктності, адміністративний процесуальний статус є поняттям, яке характеризує вже учасника відповідного адміністративного провадження, зокрема, учасника адміністративного судочинства – представника, яким у справах, що не відносяться до справ незначної складності, виступає адвокат на вимогу законодавства про адміністративне судочинство. О.М. Бандурка та М.М. Тищенко стосовно розуміння адміністративного процесуального статусу пропонують виділяти широкий та вузький підходи, згідно якими широке розуміння адміністративного процесуального статусу полягає в його розумінні, як сукупності «всіх закріплених у нормах адміністративного процесуального права засобів, за допомогою яких визначається положення особи в адміністративному процесі» [28, с. 70], а вузьке – як «сукупність урегульованих нормами адміністративного процесуального права виявів соціальних і правових якостей особи як суб'єкта відповідної галузі права, який має правоздатність і суб'єктивні права, а також є носієм обов'язків, і як суб'єкта урегульованих галуззю права різновидів адміністративно-процесуальної діяльності» [28, с. 70]. І. Желтобрюх піддає нищівній критиці переважну більшість визначень адміністративно-процесуального статусу, що представлені в наукових джерелах, і зазначає: «Адміністративно-процесуальний статус сторін можна визначити як закріплену КАСУ позицію (фіксовану модель поведінки) безпосередньо зацікавленого у результатах розгляду адміністративної справи учасника адміністративного процесу, що

виражається в системі процесуальних прав і обов'язків, закріплених за сторонами справи, а також визначає юридичний зв'язок цього учасника з адміністративним судом та іншими учасниками адміністративного процесу» [69, с. 15]. На жаль, вчена зводить зміст визначення процесуального статусу виключно до сторін справи. Ми ж в свою чергу розуміємо, що інші учасники адміністративних процесуальних відносин, які беруть участь в адміністративному судочинстві, також набувають відповідного адміністративного процесуального статусу, який, як ми вбачаємо, деякою мірою відрізняється від статусу сторін, принаймні виходячи із того інтересу, реалізацію якого переслідує учасник того чи іншого адміністративного провадження. На нашу думку, зводити визначення адміністративного процесуального статусу лише до процесуальних прав і обов'язків сторін, є певним науковим спрощенням. Вважаємо, що з цього приводу слушною є думка Н.Ю. Дибець, яка стверджує: «Наявність адміністративної процесуальної правосуб'єктності дає змогу учасникам адміністративного процесу використовувати процесуальні права та обов'язки, закріплені в законодавстві, для досягнення тих цілей, що стоять перед ними при вступі в процес. Сукупність процесуальних прав та обов'язків учасників адміністративного судочинства визначають їх процесуальне положення та дають їм можливість відігравати активну роль в адміністративному процесі» [60, с. 74]. Отже, спробуємо припустити, що заснована на певних визначальних матеріальних характеристиках конкретних суб'єктів адміністративного права і адміністративного процесу, сукупність процесуальних прав та обов'язків учасників адміністративного судочинства, які визначають їх процесуальне положення та дають їм можливість відігравати активну роль в адміністративному процесі, і є їх адміністративним процесуальним статусом. Так, адвокат набуває, на наше переконання, адміністративної процесуальної правосуб'єктності, як перепустки до адміністративних процесуальних правовідносин в провадженнях в адміністративному судочинстві, виходячи із попередньо

набутого відповідним фахівцем в галузі права матеріального правового статусу адвоката за процедурою, визначеною чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, що змістовно надає такій особі здійснювати у комплексі всі три види адвокатської діяльності – захист, представництво та надання інших видів правової допомоги і при цьому користуватися професійними правами адвоката і виконувати професійні обов'язки адвоката, які більшою мірою є не його обтяженнями, а передумовою належного виконання визначеного за ним законодавством призначення. Така адміністративна процесуальна правосуб'єктність є передумовою подальшого вступу адвоката із здійснюваним ним «представництвом» до процесуальних правовідносин в межах адміністративного судочинства, саме як представника у справах, що не відносяться до категорії справ незначної складності. При цьому, його адміністративний процесуальний статус, зважаючи на те, що він заснований на адміністративній процесуальній правосуб'єктності, як передумові розгляду адвоката, як потенційного учасника адміністративного судочинства, відрізняється від адміністративного процесуального статусу тих представників, які визнаються законодавством «законними». З цього приводу вбачається дещо дискусійним текст статті 43 КАС України, де адміністративна правосуб'єктність визнана за особами, серед яких свого процесуального місця не знаходить ані адвокат, ані експерт, ані інші учасники процесу. Ми не можемо вважати такий стан законодавства задовільним, адже кожна із вказаних осіб вступають до адміністративного судочинства, як учасники судового процесу, і відсутність законодавчо визначеного їх адміністративного процесуального статусу вважаємо правовою аномалією. Вони вступають до адміністративного судочинства у випадках, передбачених чинним законодавством обов'язково, і не у статусі тих категорій осіб, чия адміністративна процесуальна правосуб'єктність визначена у ст. 43 КАС України. Потенційна участь таких осіб в судовому процесі зумовлена наявністю у них відповідного комплексу професійних

знань і специфікою здійснюваної такими особами професійної діяльності, тож і завдання їх участі в адміністративному судочинстві зумовлюють певний вплив на результативність такого судового процесу. Така, чи майже подібна, як нам вдається, позиція висловлена і Л. Токміловою: «Правовий статус учасника адміністративного судочинства можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні мова йде про права й обов'язки, якими наділяються, та які відповідно покладаються на всіх осіб, що набули цього статусу. У вузькому розумінні правовий статус учасника адміністративного судочинства відображає його роль у судовому процесі в якості: учасника справи, представника, особи, яка є іншим учасником судового процесу» [192, с. 179]. Як бачимо, автором встановлюється залежність правового статусу учасника адміністративного судочинства і тієї ролі, яку кожний із таких учасників відіграє в судовому процесі. І це цілком закономірно. Зі свого боку зауважимо, що таку роль і призначення в адміністративному судовому процесі відповідний учасник реалізує шляхом використання наданих йому законодавством процесуальних прав і виконання покладених на нього процесуальних обов'язків. Щодо адвоката-представника в адміністративному судовому процесі, то його значення в ньому набуває особливого гатунку зважаючи на можливість реалізації в судовому процесі, при здійсненні такого виду адвокатської діяльності, як «представництво», того комплексу професійних прав адвоката, які передбачені законодавством України про адвокатуру та адвокатську діяльність. Такою можливістю не користується жодна інша особа – учасник судового процесу. Такий висновок підтверджується і наступною тезою, висловленою на науковому рівні: «До учасників адміністративного судочинства процесуальним законодавством віднесено: учасників справи (сторін та третіх осіб), представників, інших учасників судового процесу (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст). Очевидним є те, що особи, які належатимуть до різних груп учасників адміністративного судочинства фактично будуть носіями різних

процесуальних прав, що потребують різного змісту гарантування» [191, с. 74]. Отже, адміністративний процесуальний статус адвоката, як представника у справах, які не є справами незначної складності, окреслюється тими процесуальними можливостями та зобов'язаннями (права і обов'язки, як професійні, так і процесуальні), які є у нього серед інструментів діяльності, і які надані йому законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність і законодавством, що регулює адміністративне судочинство.

Як бачимо із загального аналізу питань участі адвоката в адміністративних процесуальних правовідносинах, існує декілька проблем, які супроводжують розкриття даного питання.

По-перше, відсутність чіткого розуміння сфери де починаються адміністративні процесуальні правовідносини і де вони закінчуються, що зв'язано переважно з існуванням різноманітних концепцій адміністративного процесу – управлінської (позитивної) і юрисдикційної, широкої та вузької, а також управлінської, адміністративно-деліктної і судової тощо.

По-друге, обмеження сфери виникнення адміністративних процесуальних правовідносин публічно-правовим регулюванням, що залишає за "бортом" процесуальних правовідносин велику частку правовідносин, які не є за правовою природою публічно-правовими, але тісно зв'язані із адміністративним процесом і сприяють реалізації цілей та завдань адміністративного судочинства. Такі правовідносини в підрозділі 1.1 дисертації ми вже називали суміжними процесуальними правовідносинами.

По-третє, адвокат є активним учасником як процесуальних правовідносин (у ролі представника), так і суміжних процесуальних правовідносин (як особа, що надає інші види правничої допомоги стороні справи чи третім особам).

Відповідно пропонується в подальшому розглядати процесуальні форми участі адвоката в адміністративному судочинстві через призму процесуальних та суміжних процесуальних правовідносин.

Висновки до розділу 1

1. Розкрито методологічні особливості проведеного дослідження, що дозволило обґрунтувати логічність викладення матеріалу (зміст дисертації), висвітлити особливості використання понятійного апарату в підрозділах роботи, пояснити змістовне наповнення висновків проведеного дослідження, а також всебічно розкрити тему дисертаційного дослідження, присвячену процесуальним формам участі адвоката в адміністративному провадженні.

2. Згідно з чинним законодавством адвокат може приймати участь як у процедурних, так і у процесуальних адміністративних провадженнях. Втім тема нашого дослідження акцентує увагу на процесуальних формах участі адвоката в адміністративному провадженні, що автоматично виключає із предмету нашого дослідження процедурні адміністративні провадження та залишає у фокусі наукового пошуку адміністративне судочинство як вид процесуальних адміністративних проваджень (до яких до недавнього часу відносилось і провадження в справах про адміністративні правопорушення).

3. Адміністративні процесуальні правовідносини мають великий діапазон визначення свого змісту, від вузького (правовідносини, що складаються в межах адміністративного судочинства) до помірного (правовідносини, які виникають в сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності), від помірного до широкого (правовідносини, які пов'язані із реалізацією матеріальних норм адміністративного права). Все це розпорошує розуміння адміністративного процесу, адміністративних процесуальних правовідносин та унеможлиблює визначення сфери, де адвокат гіпотетично може реалізовувати процесуальні форми участі в адміністративному провадженні.

4. Адміністративні процесуальні правовідносини, в яких адвокат приймає участь, на думку здобувача, формуються в межах адміністративного судочинства (адміністративні процесуальні відносини у класичному їх значенні) та навколо нього (суміжні адміністративні процесуальні правовідносини).

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

2.1 Процесуальна форма як об'єкт адміністративно-правових досліджень

В 90-х роках процесуальна форма не досліджувалась в науковій літературі, присвяченій адміністративним процесуальним правовідносинам, адже, по-перше, на той момент в Україні не існувало системи адміністративних судів і не було систематизованого нормативно-правового акту, який би регулював порядок розгляду цими судами публічно-правових спорів, по-друге, під адміністративним процесом розуміли або тільки порядок розгляду адміністративних правопорушень (юрисдикційна концепція адміністративного процесу), або розширювали його зміст на всі владні прояви органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування. Відповідно, про процесуальну форму як категорію адміністративного права, а разом із цим і адміністративного процесуального права, заговорили, коли розпочалася реформа адміністративного права (2000 рік) та була створена система адміністративних судів в Україні і після того, як вони реально почали здійснювати адміністративне правосуддя (2005 рік). До того, процесуальна форма широко обговорювалась і використовувалась в межах кримінального процесуального та цивільного процесуального права. Втім, заглиблюватись у дискусію спеціалістів із кримінального процесуального та цивільного процесуального права не будемо, адже зміст даного параграфу дисертації сконцентований виключно на наукових джерелах, які були написані в межах адміністративного права і процесу.

Отже, обов'язково слід згадати В.Г. Перепелюка, який у 2003 році в навчальному посібнику, присвяченому адміністративному процесу, розглядає зміст процесуальної форми адміністративного розгляду [126]. Він, один із

перших заговорив про процесуальну форму як «сукупність проявів участі зацікавлених осіб у процесі» [126, с. 21], тим самим підтверджуючи вірність наших міркувань щодо можливості характеристики участі адвоката в адміністративному судочинстві через категорію процесуальних форм.

Втім, його робота має певні особливості, які відобразились на змісті та висновках навчального посібника. Зокрема, В.Г. Перепелюк вважав, що адміністративний процес слід розглядати як невід’ємну складову управління [126, с. 36], з чим сьогодні важко погодитись, адже адміністративісти України поступово відмовляються від управлінської концепції адміністративного права (яка власне так розглядала всі адміністративно-правові явища – або як елемент, або як об’єкт державного управління) та використовують поліструктурну концепцію (яка зберегла в предметі адміністративного права управлінські відносини, але не надає їм перевагу в порівнянні із іншими відносинами, тим паче, не відносить їх до сфери адміністративного судочинства). Також, В.Г. Перепелюк вважає, що існують матеріальні і процесуальні процедури, що було обумовлено розбіжностями думок в адміністративній науці стосовно поділу норм адміністративного права на види. Так, В.Г. Перепелюк висловлював позицію, згідно з якою норми адміністративного права поділяються лише на два види – матеріальні і процесуальні, а тому виникла дилема стосовно того як співвідносити між собою адміністративну процедуру і адміністративний процес. Сьогодні це питання вже вирішене в науці адміністративного права і матеріальні процедури, як засіб понятійного апарату, вже не використовуються в науковій літературі.

Втім, вчений, користуючись напрацюваннями процесуалістів (у широкому значенні цього слова) запропонував виділяти три елементи у змісті процесуальної форми: 1) порядок розгляду адміністративної справи; 2) метод процесуальної діяльності; 3) «форма прояву дій (актів) учасників адміністративного процесу та його організатора» [126, с. 36]. Перший елемент тісно зв’язаний із структурою адміністративного процесу

(адміністративного провадження), другий – із форматом здійснення правосуддя (наприклад, розгляд справи у закритому судовому засіданні), а третій – із особливостями реалізації процесуального статусу учасниками адміністративного провадження (наприклад, В.Г. Перепелюк характеризує його як «спосіб зовнішнього прояву окремих вчинків учасника чи лідируючого суб'єкта (організатора) розгляду» [126, с. 19]).

Наступним вченим, який підхопив, переосмислив та вдосконалив (у відповідності до свого світогляду) концепцію В.Г. Перепелюка був О.І. Миколенко. Вчений у монографії, присвяченій адміністративному процедурному праву [108], теж намагається розглядати процедурну форму як категорію, яка є важливою і для характеристики адміністративної процедури, і для розкриття змісту адміністративного процесу (адміністративний процес, на думку О.І. Миколенко, є різновидом адміністративної процедури). Вчений, як і В.Г. Перепелюк, залишив у змісті процесуальної форми три елементи, але відкоригував їх у відповідності до теми свого дослідження та запропонував наступну структуру: «1) порядок ведення процедури (процесу); 2) форма зв'язків, що виникають між суб'єктами і учасниками процедури (процесу) на його певних стадіях і етапах; 3) форма прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників процедури (процесу)» [108, с. 308]. Хочемо підкреслити, що змістовне наповнення цих елементів суттєво не змінилося, О.І. Миколенко наводить приклади використання процесуальної форми, які стосуються структури адміністративного провадження, способів реалізації окремих процедурних дій чи етапів, а також специфіки реалізації окремими учасниками адміністративного провадження їх процедурного чи процесуального статусу.

Зміст монографії свідчить про те, що вчений намагався шляхом використання в науковій літературі процесуальної форми, покласти кінець дискусіям щодо статички чи динаміки адміністративного процесу, яка була свого часу поширеною в наукових джерелах [94]. Адже процесуальна форма є поняттям, за допомогою якого можна описати статичні явища у

адміністративному провадженні, наприклад, в адміністративному судочинстві. Наприклад, структура адміністративного судочинства це набір стадій, етапів та окремих процесуальних дій, які, по-перше, передбачені КАС України, по-друге, розкривають нам статистику адміністративного судочинства. Втім, це питання теж не отримало належного висвітлення в теорії адміністративного процесуального права. Тобто адміністративний процес, на думку О.І. Миколенко, символізує рух справи (динаміку), а процесуальна форма – статистику адміністративного процесу, наприклад, у вигляді структури адміністративного судочинства.

Приємно, що за останні роки з'явилися комплексні адміністративно-правові дослідження, які присвячені різним аспектам процесуальної форми. Зокрема, у 2023 році була захищена дисертація П.І. Сало на тему «Правова характеристика форм адміністративного судочинства в Україні» [179]. По-перше, вчений наголошує на тому, що процесуальна форма та форма адміністративного судочинства є категоріями, які «характеризуються багатоманітністю, а їх поняття та зміст тлумачаться по-різному» [179, с. 89]. Дійсно, проблематика процесуальної форми залишається дискусійною в теорії адміністративного процесуального права. По-друге, П.І. Сало обмежується в своєму дослідженні характеристикою лише одного елементу процесуальної форми, який стосується структури адміністративного судочинства. Відповідно праця концентрується навколо позовного провадження як основної форми судового провадження. Хоча, як зазначає автор дисертації, окрім позовного провадження КАС України передбачає і порядок розгляду адміністративної справи за «заявою податкових та митних органів, на підставі якої відповідний суб'єкт владних повноважень може ініціювати окремий та повноцінний вид провадження в адміністративному судочинстві» [179, с. 90].

Наприклад, П.І. Сало пропонує наступне визначення процесуальної форми: «Процесуальною формою в адміністративному судочинстві необхідно вважати встановлений нормами КАС України процесуальний

порядок або регламент діяльності адміністративних судів з розгляду та вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою надання ефективного захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб (як фізичних, так і юридичних) від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [179, с. 89]. Як вже зазначалося в підрозділі 1.1 роботи, більшість науковців розкривають процесуальну форму через призму повноважень (компетенції) адміністративного суду, як органу державної влади. Складається враження, що процесуальна форма (в тому числі і форми адміністративного судочинства) закріплюється в КАС України виключно для адміністративного суду та реалізації ним відповідного об'єму юрисдикційної компетенції. На нашу думку, роль процесуальної форми полягає в іншому – вона забезпечує максимальний судовий захист особи в публічних правовідносинах шляхом фіксації форм діяльності адміністративного суду, форм участі інших осіб (учасників) в адміністративному судочинстві та порядку розгляду справи (видів проваджень, їх стадій і процесуальних етапів). Тобто визначення, запропоноване П.І. Салою, чудово характеризує один із елементів процесуальної форми, але упускає факт існування і інших видів процесуальних форм. Подібні думки містяться і в статті А.І. Бітова, який, визначаючи процесуальну форму діяльності адміністративних судів, теж обмежується характеристикою елементів структури адміністративного судочинства [38].

Розуміючи, що в дисертації були вирішені не всі проблеми теорії адміністративного процесуального права, П.І. Сало констатує: «Наголошено на важливості подальших досліджень проблематики процесуальної форми в діяльності адміністративних судів з метою сприяння розвитку науки адміністративного права і процесу, підвищення ефективності судового захисту прав, свобод та інтересів від порушень з боку суб'єктів владних 90 повноважень, а також пришвидшення розгляду та вирішення справ в порядку адміністративного судочинства» [179, с. 89]. Вчений визнає той факт, що остаточну крапку він не поставив в своєму дослідженні стосовно розуміння

процесуальної форми. На даному етапі розвитку теорії адміністративного права та теорії адміністративного процесуального права відбувається боротьба концепцій, теорій та авторських позицій окремих адміністративістів. Наступний етап, сподіваємось, ознаменується напрацюванням якогось основного (доктринального) трактування процесуальної форми та існуванням декількох альтернативних позицій, представлених окремими науковцями чи, навіть, школами адміністративного права і процесу. Втім, сьогодні слід визнати той факт, що наше дослідження є однією із сучасних концепцій розуміння процесуальної форми, яка конкурує із іншими подібними концепціями.

Наступною комплексною працею є дисертація І.М. Литвинюк на тему «Процесуальна форма адміністративного судочинства України» [98]. Вчена підкреслює, що рівень теоретичних досліджень проблем процесуальної форми є недостатнім в адміністративному процесуальному праві.

Також, І.М. Литвинюк пропонує наступне визначення процесуальної форми: «Процесуальна форма адміністративного судочинства характеризується сукупністю однорідних, регламентованих нормами права вимог до суб'єктів процесу, процесуальних документів, стадій та етапів провадження, особливостей та правил розгляду певної категорії справ із метою усебічного дослідження обставин справи, з'ясування об'єктивної істини, ухвалення судом законного та обґрунтованого рішення» [98, с. 95]. Погоджуючись із більшою частиною змісту визначення процесуальної форми, не можемо погодитись із висвітленням її сутності, а саме як сукупності однорідних вимог. Це достатньо широке трактування процесуальної форми, адже право (не є виключенням в цьому сенсі і адміністративне право), намагаючись максимально забезпечити реалізацію принципу рівності перед законом, часто закріплює в національному законодавстві однорідні вимоги для учасників правовідносин.

Також вчена дає перелік ознак, що притаманні процесуальній формі, зокрема: «спрямована на досягнення певного процесуального чи

матеріально-правового результату; регламентує послідовність виникнення, розвитку та припинення правовідносин, стадійність та етапність процесу; регулює порядок учинення процесуальних дій, документування та фіксування судового процесу; формує правовий режим провадження у справі; є гарантією дотримання прав і законних інтересів учасників процесу; закріплюється нормами права, здебільшого КАС України; визначається принципами процесу; спрямована на виконання завдань судочинства тощо» [98, с. 95]. Загалом погоджуючись із запропонованим переліком ознак, хочемо зазначити:

- першу ознаку із запропонованого переліку не вважаємо основною, бо вона не розкриває сутність процесуального явища (її можна розглядати як додаткову, уточнюючу ознаку);

- процесуальну форму розглядаємо не просто як гарантію «дотримання прав і законних інтересів учасників процесу» [98, с. 95], а як одну із гарантій адміністративного судочинства, яка займає особливе місце поряд із іншими гарантіями, наприклад, принципами адміністративного процесу.

Втім, на відміну від П.І. Сали, І.М. Литвинюк розширює зміст процесуальної форми та характеризує не тільки форми адміністративного судочинства, а й форми його стадій. На жаль, форми участі інших осіб в адміністративному судочинстві вчена не розкриває, але більшу частину статичних проявів в адміністративному судочинстві вона аналізує і характеризує.

Слід звернути увагу і на праці, написані в періодичних виданнях, в яких активізувалися дослідження процесуальної форми як категорії адміністративного права і процесу. Так, А.Б Грищук і Н.Я. Лепіш звертають увагу на поняття процесуальної форми адміністративного судочинства і, на жаль, пропонують достатньо обмежену інформації щодо цього, констатуючи: «Процесуальна форма діяльності суду при розгляді та вирішенні адміністративно-правових спорів ґрунтується на принципі активності суду при обмеженій змагальності сторін» [52, с. 44]. Ця теза авторів не розкриває

ані зміст процесуальної форми, ані його ознаки. Слід зазначити, що вчені сконцентрували свою увагу на доведенні самостійності такої галузі національного права як право адміністративного судочинства [52, с. 44], хоча, на наше переконання, це питання взагалі не допомагає розкрити специфіку адміністративної процесуальної форми. Більш того, маємо принципову позицію, що адміністративне процесуальне право повинно залишатись унікальною, специфічною, але частиною адміністративного права. Якщо ж припустити факт остаточного від'єднання процесуальної частини від адміністративного права, то називатись вона повинна не так, як це пропонують А.Б. Гришук і Н.Я. Лепіш – право адміністративного судочинства. До речі, подібні думки висловлює і П.В. Вовк, який стверджує, що адміністративне судочинство може розглядатись у трьох аспектах і один із них це галузь права [48, с. 308].

Також П.В. Вовк говорить про доцільність виділення внутрішньої і зовнішньої форм процесу, де внутрішня форма це перелік процесуальних прав і обов'язків, а зовнішня – встановлений процесуальний порядок. Такий поділ вважаємо некоректним, бо перелік процесуальних прав і обов'язків складає процесуальний статус особи в адміністративному судочинстві і не є формою процесуальної участі особи у процесі. До того ж, структуру адміністративного процесу (адміністративного судочинства) відносять до процесуальної форми з тих причин, що кожен вид судового провадження, кожна його стадія та окремі процесуальні дії характеризуються набором зовнішніх ознак, які дозволяють про більшість елементів адміністративного судочинства говорити як про окрему процесуальну форму.

Найбільшу нашу зацікавленість викликала стаття І.В. Ковбас, О.М. Редько і М.Ю. Колотило, які розглянути «денотацію адміністративної процесуальної форми крізь призму її змісту» [82]. Стосовно проблематики, яка є предметом нашого дослідження, І.В. Ковбас, О.М. Редько і М.Ю. Колотило висловлюють наступні думки:

- по-перше, підкреслюють, що дослідники, звертаючись до поняття процесуальної форми, «залишають по-за увагою його важливі складові, оскільки сенс, який у нього вкладається не є концентрованим знанням про такий предмет з урахуванням множинності значень» [82, с. 162]. Тобто підкреслюється різноманітність підходів до визначення процесуальної форми, які висловлені в науковій літературі і, в той же час, констатується відсутність систематизованих (концентрованих) знань про процесуальну форму, з чим повністю погоджуємось;

- по-друге, зазначають, що концентрація знань про процесуальну форму повинна відбуватись шляхом поєднання розрізнених знань про процесуальну форму в єдину і узгоджену систему. Саме у такий спосіб, вважають вчені, «формується спрощення обіходової юридичної термінології, котре у майбутньому спотворює істинний предмет конкретного поняття» [82, с. 162]. Коли адміністративно-правове поняття (у нашому випадку, процесуальна форма) має велику кількість визначень, то вирішити цю теоретичну проблему шляхом об'єднання всіх (тим паче, суперечливих) точок зору не можливо. На наше переконання, слід розробляти таку концепцію процесуальної форми, яка б охоплювала максимальну кількість проявів статички в адміністративному судочинстві та обґрунтовувала зв'язок між ними у загальній системі елементів процесуальної форми. Сьогодні це намагаються робити окремі науковці, які пропонують свої концепції процесуальної форми, але завчасно вважати їх такими, що охоплюють собою весь спектр проявів статички руху справи в адміністративному судочинстві,.

Також І.В. Ковбас, О.М. Редько та М.Ю. Колотило пропонують перелік етапів формування процесуальної форми, які умовно можна поділити на радянський, пострадянський і сучасний етапи [82, с. 163]. Радянський період взагалі не бачимо сенс виділяти, адже радянське цивільне процесуальне та кримінальне процесуальне право дійсно використовували процесуальну форму як одну із важливих категорій відповідних наук, тоді як адміністративний процес у тому вигляді, в якому він перебуває сьогодні,

взагалі був відсутній в радянському адміністративному праві. Якщо ж брати до уваги пострадянський і сучасний періоди розвитку концепцій процесуальної форми в адміністративному праві і процесі, то дійсно вони мають місце, бо в 90-х роках зберігалися в теорії адміністративного права наукові підходи та методологія, які, по-перше, були сформовані ще в радянські часи, по-друге, ігнорували факт існування адміністративного судочинства. Лише з початку XXI століття почали формуватися оновлені уявлення як про адміністративний процес, так і про процесуальну форму.

І.В. Ковбас, О.М. Редько та М.Ю. Колотило наділяють процесуальну форму такою ознакою як універсальність [82, с. 164]. Ми дотримуємось думки, що процесуальна форма називається процесуальною, бо має відповідну правову природу. Розповсюджувати цю категорію на бідь-які інші адміністративно-правові явища (наприклад, управлінські чи процедурні) не доречно. Ознака, про яку говорять автори статті та розкривають її особливості, на нашу думку, не є універсальністю. Скоріш за все, мова йде про статичність в динаміці, про них вже говорилося вище. Слід пояснити наші думки. Автори статті виводять універсальність процесуальної форми із тези, що «у відповідній процесуальній формі відбувається розвиток провадження як системного цілісного утворення, здійснюється пізнання суспільно-правового конфлікту та його вирішення» [82, с. 164]. На нашу ж думку, автори показують, що процес це рух справи, який проявляється у послідовному розгляді та вирішенні адміністративної справи (динаміка), але такий рух справи відбувається в межах певного провадження, постадійно та поетапно (статика). Про універсальність, як ознаку адміністративно-правового явища, ми говорили, коли характеризували адміністративні провадження. Власне, адміністративне провадження є універсальною, на нашу думку, категорією адміністративного права, адже пояснює не тільки процедурні, а й процесуальні правові явища, а також використовується як в сфері адміністративного процедурного, так і в сфері адміністративного процесуального права.

І.В. Ковбас, О.М. Редько і М.Ю. Колотило запропонували власний перелік ознак, що характеризують процесуальну форму [82, с. 166]. Не з усіма названими ознаками можемо погодитись. Наприклад, вперше в науковій літературі зустрічаємось із думкою, що «сталість набору учасників адміністративного процесу» [82, с. 166] є ознакою процесуальної форми. Знову ж таки, повертаємось до розуміння статичної і динамічної адміністративного процесу. Перелік учасників процесу не розкриває специфіку руху адміністративної справи, а тому воно є статичним поняттям, яке віддалене від динаміки адміністративного процесу. Процесуальна ж форма це завжди статика в динаміці, тобто вона фіксує у русі адміністративної справи певні віхи у вигляді провадження, стадії, особливого способу проведення судового засідання тощо. На жаль, в процесуальну форму останнім часом почали включати все, що відповідає вимогам статичності – перелік процесуальних прав, процесуальні строки і ін. На нашу думку, це хибний напрямок, бо віддаляє нас від процесу як руху справи та засмічує процесуальну форму непотрібним змістом. Також до ознак процесуальної форми автори статті віднесли процесуальну діяльність, яка характеризується «єдністю завдань та основних засад (закономірностей, принципів) її здійснення» [82, с. 166]. Не в повній мірі поділяємо таку думку, бо дана ознака характеризує, наприклад, адміністративне провадження чи стадію провадження (тобто структурні елементи адміністративного процесу), але не має відношення до самої процесуальної форми.

А.А. Куйбіда звертає увагу на форми адміністративного судочинства та стверджує, що «одним із головних елементів будь-якого виду судочинства є процесуальні форми в межах яких розглядаються справи, підсудні цій формі судочинства» [96, с. 43]. Процесуальну форму розглядають в різних аспектах, наприклад, як правову гарантію адміністративного процесу (адміністративного судочинства), як гарантію судового захисту прав і свобод осіб в публічних правовідносинах, як категорію адміністративно-правової науки тощо. Якщо автор стверджує, що процесуальна форма є елементом

будь-якого судочинства, то це слід, по-перше, довести, по-друге, розкрити інші елементи, що характеризують, на думку автора, судочинство.

Дивує також відношення автора до теорії адміністративного права і процесу, зокрема, в статті зазначається: «Враховуючи те, що метою цього дослідження є характеристика особливостей форм судочинства, передбачених діючим Кодексом адміністративного судочинства України саме в практичному аспекті їх реалізації під час розгляду адміністративних справ, то детальний аналіз теоретичних підходів не є доцільним, так як вони не відображають суті досліджуваної проблематики» [96, с. 45]. Виходить, якщо дослідник розглядає проблематику практичного характеру, то теорія не потрібна, на думку А.А. Куйбіди. Проблема розуміння процесуальної форми серед юристів-практиків і юристів-теоретиків дійсно існує, якщо перші розглядають проблематику з позиції її оперативного вирішення для здійснення правозастосування чи реалізації суб'єктивного права чи як зручний засіб реалізації їх професійних обов'язків, то другі – розглядають її як цікаву головоломку, яку слід вирішити так, щоб не порушити загальні основи доктрини права, зберегти цілісність відповідної юридичної науки. Чудово, коли і теоретики, і практики збігаються в оцінці правових явищ та спільно пропонують зміни до норм чинного законодавства. Втім, недопустимо нехтувати теорією при розгляді проблем практики, як і недопустимо ігнорувати практику при розробці теоретичних концептів.

Слід висловити певні заперечення і стосовно такої думки А.А. Куйбіди: «Співвідношення понять "адміністративне судочинство" та "адміністративна процесуальна форма" є певною аналогічною хронологією поступових дій в адміністративному процесі, яка зафіксована і регламентована КАС України, і тому, з юридичної точки зору, ці поняття є тотожними» [96, с. 45]. Справа в тому, що адміністративне судочинство можна розглядати однією із форм судочинства, які існують в Україні, наприклад, поряд із кримінальним, цивільним та господарським судочинством. Втім, не можна ототожнювати

адміністративне судочинство і процесуальну форму лише на тій підставі, що там і там мова йде про поступові дії в адміністративному процесі.

Отже, загальний аналіз наукової літератури, присвячений процесуальній формі, показує розпорошеність думок науковців стосовно цього адміністративно-правового явища. Основні проблеми розуміння процесуальної форми полягають, по-перше, у спробах науковців звузити зміст процесуальної форми виключно до сфери діяльності адміністративного суду, по-друге, у намаганні включити до змісту процесуальної форми всі без виключення статичні явища адміністративного судочинства.

2.2 Дискусії щодо визначення змісту та структурних елементів процесуальної форми в адміністративному праві

Кожний вид юридичної діяльності має свою, встановлену законодавством, обов'язкову форму. На наше переконання така форма є визначеним державою і закріпленим у відповідних процесуальних і процедурних нормативно-правових актах ідеальним макетом розвитку та перебігу відповідних правовідносин, результатом яких є юридично значимі наслідки. І тільки, і виключно у тому випадку, коли відповідні правовідносини розвиваються в порядку, визначеному для них законодавством, той наслідок, що є результатом їх розвитку та перебігу, буде чинним, як юридично значимий. Цей порядок, як певна ідеальна модель послідовного розвитку правовідносин, обирається на рівні законодавства, і йому надається обов'язкове для додержання значення, тому що у тільки такому випадку, на думку законодавця, ті права і свободи людини, як найвища соціальна цінність, які утверджуються, забезпечуються, охороняються або захищаються через відповідні правовідносини, набудуть найвищого та найрезультативнішого ступеня утвердження, забезпечення, охорони і захисту. Існування такого порядку (форми) характерне всім без

винятку видам та напрямкам юридично значимої діяльності, від порядку розробки та прийняття законів, набуття ними чинності (юридичної сили) до порядку запобігання правопорушенням та злочинам, їх припинення у примусовий спосіб, відбування покарань, відшкодування шкоди, реалізації заходів адміністративної відповідальності тощо. Порядок здійснення юридично значимої діяльності є передумовою легітимності її наслідків. Саме тому, серед характеристик специфіки юридичної діяльності, особливе місце посідає її формалізований характер.

О.І. Миколенко зазначає, що термін, який використовується наразі в науковій літературі і позначає властивість юридичної діяльності – процесуальна форма – «є встановленим адміністративно-процесуальними нормами порядком (станом, ладом), в межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів адміністративного процесу та дії інших його учасників» [107, с. 55]. В.М. Трофименко, в свою чергу зазначає: «Процесуальна форма є невід'ємною стороною кримінального судочинства, оскільки являє собою правову форму діяльності органів досудового розслідування, оперативних підрозділів, прокурора, слідчого судді та суду, а також осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні» [193, с. 155]. Автор також наголошує, що відповідна процесуальна форма, будучи складовою частиною кримінального процесу, визначає його вид [193, с. 156]. На жаль, ані визначення процесуальної форми, як категорії адміністративного права, ані вказівки на її значення в даному випадку не відстежуються, а ті вказівки на значення даної категорії, які наводяться, на наше переконання, є дискусійними і не відображають реального значення процесуальної форми для результату того чи іншого процесу. Нас же цікавить власне значення процесуальної форми для всієї юридично значимої діяльності, адже, як було вказано вище, будь-яка діяльність із правами і свободами людини здійснюється тільки у тому порядку, який визначено обов'язковим для неї чинними нормативно-правовими актами. З цього приводу зауважимо, що відсутність до певного часу адміністративного процедурного законодавства (яке запізно почало свій

розвиток в Україні в порівнянні із процесуальним законодавством), відсутність визначених правових форм взаємодії приватної особи і публічної адміністрації в питаннях забезпечення прав і свобод першої стояло на перешкоді належному впровадженню в практику публічно-сервісної ролі держави стосовно прав і свобод людини, не говорячи вже про впровадження людиноцентристських засад в порядок організації і діяльності публічних адміністрацій. Досить доречно, на наше переконання, відображають сутність процесуальної форми О.В. Пчеліна, Т.Г. Фоміна, В.В. Романюк і Г.І. Глобенко, зокрема, на їх думку: «Кримінальна процесуальна форма – це визначений законом порядок здійснення кримінального провадження, зокрема прийняття процесуальних рішень та виконання окремих процесуальних дій. Кримінальна процесуальна форма визначає єдиний, детально врегульований та обов’язковий режим кримінального провадження. Такий порядок є уніфікованим для всіх кримінальних проваджень, що гарантує реалізацію прав суб’єктів кримінального процесу» [122, с. 15]. В такому розумінні увагу привертає наголос на тому, що такий порядок гарантує реалізацію прав суб’єктів кримінального процесу.

Юридична наукова думка загалом рясніє визначеннями процесуальної форми. Так, О.М. Перунова і Л.В. Леонтєва із відповідними посиланнями на В.М. Горшеньова, П.Є. Недбайла, В.М. Шпілева і М.А. Якубу зазначають, що розуміння процесуальної форми еволюціонувало, та пропонують декілька визначень процесуальної форми:

1) «під процесуальною формою розуміють сукупність однорідних процесуальних вимог, які висуваються до дій учасників процесу і спрямовані на досягнення якогось певного результату» [130, с. 869]. Що означають терміни – сукупність однорідних вимог чи, наприклад, досягнення якого певного результату? На нашу думку, пропонується занадто розмите за змістом визначення, під яке можна підвести безліч інших адміністративно-правових явищ, зокрема, правовий режим;

2) «процесуальна форма – це здійснення прав та обов'язків, включає діяльність їх носіїв і інших суб'єктів права з опосередкуванням процесу реалізації цих прав і обов'язків у певних документах» [130, с. 869]. Процесуальна форма взагалі не може розглядатись як здійснення чи реалізація прав і обов'язків, бо вданому випадку мова вже буде йти про динаміку адміністративного провадження, а не про його статичність;

3) «внутрішня правова форма кримінального процесу (процесуальні відносини) і зовнішня процесуальна форма (форма процесуальної процедури) тісно зв'язані між собою і утворюють щось єдине» [130, с. 869]. Про поєднання зовнішнього і внутрішнього при характеристиці процесуальної форми ми вже говорили в попередніх положеннях роботи, а тому лише підкреслимо, що вважаємо такий поділ неаргументованим, більш того, хибним;

4) «процесуальна форма – сукупність встановлених процесуальним законом умов, у яких здійснюється як діяльність загалом, так і кожна окрема процесуальна дія (чи комплекс таких дій) і ухвалюється кожне рішення у справі, яким зазначається зв'язок і послідовність запроваджуваних дій і прийнятих рішень» [130, с. 869]. По-перше, незрозуміло чому мова у визначенні йде про сукупність умов, а не про сукупність вимог, по-друге, весь зміст процесуальної форми звівся до характеристики особливостей структури юридичного процесу;

5) «процесуальна форма (процесуальний порядок) утворює детально врегульоване стійке юридичне визначення, суворо обов'язковий стабільний правовий режим діловодства» [130, с. 869]. Так про що йде мова про процесуальну форму чи все ж таки про правовий режим? До того ж велика кількість оціночних понять – стійке визначення, суворий режим тощо.

Важко сприймати як належне (як повноцінну дефініцію) розмиті та безвідносні визначення. Тим паче не погоджуємося із зведенням процесуальної форми до процесуальних вимог, які висувуються до дій учасників процесу, до визначеного законодавчо режиму діловодства та ін.

Ми впевнено завчасно наголошуємо на тому, що процесуальна форма – це визначена законодавством послідовність процесуальних дій і документів, яким ці дії фіксуються. Наступне дослідження виявить можливість виділення інших складових процесуальної форми. Досить принагідно О.М. Перунова і Л.В. Леонтєва стосовно цього вказують, що процесуальна форма цивільного судочинства являє собою:

- по-перше, «сукупність певних правил, які визначають зміст поведінки суду і учасників процесу, порядок та послідовність такої поведінки і здійснюється у рамках цивільних процесуальних правовідносин» [130, с. 870]. Повністю погоджуємося із тим, що автор охоплює змістом процесуальної форми і вчинки учасників адміністративного процесу, які можуть здійснюватися у певних процесуальних формах;

- по-друге, «визначення місця і строків реалізації процесуальних прав та обов'язків» [130, с. 870]. З цим твердженням не погоджуємось, бо (і на це неодноразово звертали увагу) процесуальні строки та місце реалізації процесуальної діяльності є статикою будь-якого судочинства, яка жодним чином не визначає динаміку руху справи;

- по-третє, «визначення доказової бази» [130, с. 870]. Ні перелік доказів, які можна збирати та надавати суду теж є статикою судочинства, яка віддалена від руху справи. А от якщо мова буде йти про форми надання доказів, то тоді можна виділити і цей аспект у змісті процесуальної форми;

- по-четверте, «визначення логічності та послідовності процесуальних дій» [130, с. 870]. Із послідовністю процесуальних дій повністю погоджуємось, адже спрощене позовне провадження є показовим в даному випадку прикладом. А от визначення логічності вважаємо зайвим елементом при характеристиці процесуальної форми, адже логіку адміністративного процесу закладає законодавець, коли закріплює відповідні норми в КАС України. Ця логіка набуває свого прояву через цілі та завдання адміністративного судочинства. Але стверджувати, що процесуальна форма є

охоронцем тієї логіки, яку заклав законодавець при прийнятті КАС України, вважаємо зайвим;

- по-п'яте, «фіксацію процесуальних дій та руху цивільного процесу» [130, с. 870]. Якщо мова йде про процесуальні документи, то погоджуємось із цим твердженням.

О.І. Миколенко характеризує процесуальну форму, як одне із основних понять юридичного процесу і визначає його наступним чином: «Це точно регламентований законом порядок здійснення процесуальної діяльності» [108, с. 182-187]. О.М. Перунова, досліджуючи процесуальну форму цивільного судочинства, зазначає стосовно її значення наступне:

1) «процесуальна форма є складною структурою, категорією, порядком розгляду цивільних справ, яка має значення не тільки для учасників цивільного процесу, а й для судової діяльності загалом» [129, с. 101]. Незвично бачити, що процесуальна форма у визначенні адресується спочатку учасникам судочинства, а лише потім суду і його діяльності;

2) «Дотримання процесуальної форми в судовій діяльності є суттєвою гарантією встановлення істини, важливою гарантією законності діловодства із цивільних справ, гарантією забезпечення прав і законних інтересів громадян, які беруть участь у справі, гарантією законності й обґрунтованості всіх рішень (ухвал), які приймаються судами» [129, с. 101]. Ми з таким розумінням значення процесуальної форми повністю згодні, і можемо зазначити, що справедливість, неупередженість та вчасність вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень прямо залежить від того, наскільки діяльність адміністративного суду відповідає процесуальній формі, встановленій для тієї чи іншої категорії адміністративних справ. Більше того, цілком закономірним є положення ст. 317 КАС України стосовно того, що порушення норм процесуального права, яке полягає, наприклад, у розгляді адміністративної справи адміністративним судом за

відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце судового засідання чи в розгляді судом адміністративної справи за правилами спрощеного позовного провадження, тоді як така справа підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження тощо, може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи. Тож наочно бачимо значення процесуальної форми для результату адміністративного судочинства і наслідок недодержання процесуальної форми судом – скасування або зміна рішення, адже порушення форми тягне неправильне вирішення справи.

Втім, О.І. Миколенко в іншій науковій праці зазначає: «При характеристиці процесуальної форми, акцент слід робити не на елементах структури процесу, що є результатом наукового абстрагування, а на зовнішніх проявах послідовної діяльності суб'єктів юридичного процесу» [107, с. 52]. Також вчений висуває пропозицію: «Адміністративну процесуальну форму визначати як встановлений адміністративно-процесуальними нормами порядок (стан, лад), в межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів адміністративного процесу та дії інших його учасників» [107, с. 55]. Отже вчений теж акцентує увагу на необхідності врахування в змісті процесуальної форми вчинків учасників адміністративного процесу. Що ж до структури адміністративної процесуальної форми, то вчений пропнує виділяти три елементи: «1) порядок ведення адміністративного процесу; 2) форму зв'язків, що виникають між суб'єктами і учасниками адміністративного процесу на його певних стадіях і етапах; 3) форму прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників адміністративного процесу» [107, с. 55]. Ми повною мірою поділяємо міркування О.І. Миколенка і від себе спробуємо припустити, що до процесуальної форми, входять також не просто зв'язки, які виникають між суб'єктами і учасниками адміністративного процесу на його певних стадіях і етапах, а й визначений нормами процесуального законодавства порядок участі (залучення) певних осіб із відповідним адміністративним

процесуальним статусом до судового процесу. Ми вбачаємо такий елемент в структурі процесуальної форми важливим, адже у певних випадках, коли відповідна адміністративна справа, яка полягає у розгляді публічно-правового спору адміністративним судом, відноситься до категорії справ незначної складності, то статус представника може набути будь-яка особа, яка має адміністративну процесуальну правосуб'єктність, у випадках же розгляду всіх інших справ (а їх – переважна більшість) статус представника можуть набути або батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом, як законні представники, або ж адвокат, як представник на вимогу КАС України. У випадках, передбачених чинним законодавством, до участі в адміністративному процесі головуючим у судовому засіданні може залучатися судовий розпорядник, з ініціативи суду або учасників справи – свідок, призначатися судом або залучатися учасником справи – експерт, експерт з питань права, спеціаліст, перекладач. Кожний з цих учасників судового процесу вступає до нього із відповідною метою – зробити свій внесок у справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у публічно-правовій сфері. Кожний такий учасник справи своєю участю вносить зміни в процесуальну форму – вона суттєво відрізняється у випадку, коли такі особи не беруть участі у справі від того порядку, коли їх участь здійснюється в обов'язковому порядку на вимогу законодавства про адміністративне судочинство. Взагалі, хоч питання змісту і структури процесуальної форми і досліджені недостатньо, тим не менше ті погляди, що існують на визначення сутності і структурного наповнення процесуальної форми, є досить дискусійними.

О.М. Перунова наприклад, з одного боку, констатує: «Здійснення правосуддя у процесуальній формі найбільш повно гарантує захист прав громадян і організацій. Діяльність суду у судовому дотриманні з нормами процесуального права сприяє вірному вирішенню справи, встановленню

об'єктивної істини у справі і ухваленню законних і обґрунтованих рішень. Процесуальна форма, як сукупність правил, встановлених чи санкціонованих законом, характерна і притаманна лише державній діяльності по здійсненню правосуддя. Законодавче закріплення правил, які регулюють порядок тієї чи іншої діяльності, припускає стабільність цих прав на певний проміжок часу» [128, с. 214]. З іншого, О.М. Перунова характеризує процесуальну форму як зовнішній вияв кожної справи, що розглядається судом, зокрема: «Процесуальна форма – це зовнішнє вираження кожної цивільної справи, яка розглядається судом з застосуванням свого тільки йому притаманному змісту з застосуванням законодавства та внутрішнім судженням суду» [128, с. 213]. На жаль, вкрай складним залишається питання щодо змісту такого (притаманного кожній окремій справі) порядку розгляду і застосування законодавства із відповідними внутрішніми судженнями суду. Це питання потребує пошуку відповіді на нього, адже, на наше переконання, тільки усвідомлення структурних елементів процесуальної форми дасть можливість з'ясувати її сутність та зміст. Частково відповідь на таке запитання починає з'ясовуватися через тези Л.М. Лобойко, який стверджує: «Кримінально-процесуальна форма – це встановлений законом порядок провадження у кримінальній справі в цілому, порядок виконання окремих процесуальних дій і порядок прийняття процесуальних рішень» [99, с. 19]. Принаймні три складові – загальний порядок провадження, порядок виконання окремих процесуальних дій і порядок прийняття процесуальних рішень – впливають із такого розуміння, як складові процесуальної форми. С.М. Мельник, в свою чергу, визначає процесуальну форму у кримінальному судочинстві таким чином, що із неї впливають складові, які в певних частинах співпадають із попередньо визначеними, а в певних частинах доповнюються додатковими складовими: «Процесуальна форма у кримінальному судочинстві – це визначена кримінально-процесуальним правом і регламентована законом система процесуальних інститутів і правил, послідовність стадій кримінального процесу й сутність процесуальних вимог, що ставляться до

учасників кримінального судочинства» [105, с. 6-7]. Як бачимо, до складу процесуальної форми зовсім не безпідставно, на наше переконання, включена сукупність процесуальних вимог, що ставляться до учасників судочинства. Ми вбачаємо в цьому повністю виправдані підстави, адже, як ми зазначали вище, вимоги, наприклад, законодавства адміністративного судочинства щодо того, що захисником у справах, які не є справами незначної складності, може бути тільки адвокат (навіть не особа, яка є фахівцем в галузі права, а саме адвокат) становлять законодавчу основу такої процесуальної форми участі представника у справі, яка, на переконання законодавця, серед іншого найбільше сприяє досягненню мети адміністративного судочинства. І така участь саме адвоката, як представника суттєво впливає на характер судочинства, адже адвокат, маючи комплекс професійних прав адвоката, визначених законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, додатково до процесуальних прав учасників справи, реалізуючи їх в межах адміністративного судочинства, може суттєво «скорегувати» його, характер перебігу судочинства, отже – зумовити вплив на процесуальну форму. Досить спрощено, на наш погляд, з точки зору внутрішнього навантаження змісту процесуальної форми, розглядає її Д.В. Сімонович. Вчений вважає, що «кримінальна процесуальна форма є визначений законом порядок проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні, їх відповідне оформлення у процесуальних документах» [180, с. 235]. Ми не підтримуємо таке спрощення у дефініціях, адже процесуальна форма, на наше переконання, відображає такий характер відповідної юрисдикційної діяльності, який достеменно упевнено призведе до легітимних юридичних наслідків, за яких права і свободи всіх учасників відповідних процесуальних дій будуть забезпечені до реалізації найповніше, а як результат такої діяльності – їх матеріальні права і свободи набудуть відповідного впровадження у конкретних правовідносинах у той спосіб, який визначено на законодавчому рівні.

Розглядаючи чинники, які зумовлюють диференціацію кримінально-процесуальної форми, М. Тавакалян зазначає: «Проблема диференціації кримінально-процесуальної форми базується на розмаїтті критеріїв, що визначають вибір певного порядку кримінального провадження. Визначення об'єктивних та чітких критеріїв має вирішальне значення для досягнення наукових і практичних завдань, таких як підвищення ефективності кримінального провадження та забезпечення правової стабільності» [189, с. 89]. Таке твердження вкотре свідчить про необхідність пошуку тих складових, які становлять зміст і структуру відповідної процесуальної форми, адже саме з огляду на них така процесуальна форма набуває того чи іншого, визначеного нормами процесуального законодавства, спрямування. Оскільки процесуальна форма характерна не тільки кримінально-процесуальному правовому простору, а й будь-якій процесуальній діяльності, то можемо стверджувати, що в адміністративному судочинстві її роль та значення не можливо переоцінити, адже характер проваджень із розгляду адміністративним судом публічно-правових спорів, виходячи із законодавства адміністративного судочинства, може різнитися залежно від певних, визначених чинним адміністративним процесуальним законодавством, чинників, які є складовими процесуальної форми. Як приклад чинників, які зумовлюють специфіку процесуальної форми, можемо узяти запропоновану В. Трофименком диференціацію кримінально-процесуальних форм, як-то: «провадження про кримінальні проступки; особливі порядки кримінального провадження: угода між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості; угода про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим; кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення; кримінальне провадження, яке містить державну таємницю; судові провадження по розгляду слідчим суддею подань слідчого, прокурора про проведення слідчих дій і застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а також розгляду скарг учасників кримінального процесу на дії та рішення слідчого і

прокурора; скорочене судове слідство; міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій; провадження у суді присяжних тощо» [194, с. 249-250]. Відповідно до таких чинників, можемо припустити, що й сама процесуальна форма складається із таких елементів, специфіка яких у відповідних, визначених процесуальним законодавством, випадках зумовлює характер та послідовність перебігу відповідного провадження. Так, наприклад, якщо в процесі перебігу відповідного судового провадження у адміністративному суді з'ясовується необхідність залучення до адміністративного судочинства експерта чи експерта з питань права, то процесуальна форма перебігу такого провадження, логічно, відрізняється від перебігу тих проваджень, у яких така участь відповідних осіб не потрібна. Те ж саме стосується і участі спеціаліста, перекладача, неповнолітніх осіб, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, яких суд може залучити до участі у відповідних справах. Специфіка процесуальної форми адміністративного судочинства також впливає із, як це визначено чинним адміністративним процесуальним законодавством, складності справи або інших обставин: «Спрошене позовне провадження призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні» [83]. Тобто загальна законодавча настанова звучить так – адміністративне судочинство здійснюється у форм позовного провадження, а от подальший його перебіг зумовлюється низкою факторів.

А.І. Бітов безпідставно стверджує, що «процесуальна форма діяльності адміністративних судів являє собою встановлену нормами законодавства про адміністративне судочинство порядок: розгляду адміністративним судом відповідних адміністративних позовів (позовних заяв), порушення провадження у справі, підготовки справи до судового розгляду, розгляду та вирішення справ з винесенням відповідних

процесуальних актів, оскарження і перегляду адміністративно-судових актів» [38, с. 332]. Хоча вчений перемахував у визначенні елементи структури адміністративного судочинства, із нього можна винести наступний висновок – адміністративна процесуальна форма зумовлена характером позову, вимогами законодавства до порядку порушення провадження у справі, залежно від її (справи) специфіки (складні, незначної складності, типові), від вимог до порядку підготовки справи до судового розгляду. А до складових адміністративної процесуальної форми також слід віднести порядок та послідовність процесуальних дій і вимоги щодо документального оформлення таких дій відповідними процесуальними актами. А.І. Бітов у зазначеній науковій праці провадження характеризує як складову адміністративної процесуальної форми: «Провадження як структурний елемент процесуальної форми адміністративного судочинства характеризується, насамперед, динамічністю, здатністю забезпечити рух справи адміністративної юрисдикції, спрямованістю на регламентацію процесуальних дій учасників процесу у повному обсязі певного правового положення або компетенції. Провадження, на відміну від інших структурних елементів адміністративного судочинства, таких як: стадії та процесуальні дії, охоплює логічно вивірений порядок розгляду по певній категорії адміністративних справ (питань)» [38, с. 337]. Цей структурний елемент науковцем пропонується розглядати в одному ряду із стадіями адміністративно-судового провадження, які: «відображають логічну послідовність здійснення процесуальних дій, передбачених тим чи іншим провадженням для досягнення цілей, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України» [38, с. 337]. З точки зору загального розуміння сутності адміністративної процесуальної форми, виділення таких її структурних елементів вбачається цілком зрозумілим та логічним – саме вони стають у витоків вирізнення адміністративної судової форми вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від

порушень з боку суб'єктів владних повноважень серед інших форм адміністративної юрисдикційної діяльності. З цього приводу доречною вбачається теза І.В. Ковбаса, згідно якої: «Процес – це спосіб, покликаний підтримати громадянський мир та згоду у конфліктних правових відносинах, інструмент казуального втілення справедливості, а не просто регламентований порядок здійснення судової діяльності. Для візуалізації описаного розуміння процесу доцільно уявити його у вигляді збільшувального скла, наводячи яке на спір, видно, хто винуватий і як слід розв'язати справу. В цьому сутність і унікальність даного феномену. Навряд чи варто його порівнювати з іншою процедурно-регламентованою діяльністю, навіть також спрямованою на захист прав, свобод та законних інтересів громадян (інших суб'єктів), і тим більше відшукувати між ними спільне, конструюючи абстракції, що не можуть бути реалізовані практично» [82, с. 164].

Досить детально та виважено визначає адміністративну процесуальну форму О.І. Миколенко, включаючи до її складу порядок ведення адміністративного процесу, форму зв'язків, які виникають між суб'єктами і учасниками адміністративного процесу, а також форму прояву окремих дій та актів суб'єктів і учасників адміністративного процесу [107, с. 55]. Ми не заперечуємо проти такого розуміння елементної структури адміністративної процесуальної форми, особливо зважаючи на її значення, як юридичного феномену, за допомогою якого через відповідні процесуальні провадження може бути вирішений публічно-правовий спір, але вважаємо, що така складова, як форма зв'язків між суб'єктами і учасниками адміністративного процесу на певних стадіях і етапах потребує додаткового роз'яснення, тоді, як інші складові вбачаються цілком зрозумілими та такими, що прямо впливають із тексту Кодексу адміністративного судочинства. Це особливо важливо з врахуванням того факту, що процесуальна форма, на думку науковців, «це встановлений державою стандарт (зразок) розгляду та вирішення правових конфліктів та інших питань у судовому порядку. Власне

відповідність цьому стандарту дій суду та учасників процесу як раз і буде свідчити не тільки про законність вирішення судом правових колізій, а й про справедливість, неупередженість та своєчасність таких рішень» [109, с. 537]. Більш точним, на наше переконання, є формулювання складових адміністративної процесуальної форми, наведеної О.М. Миколенком та Л.М. Токарчук в іншій науковій праці: «...зміст процесуальної форми судового процесу складається із трьох складових: 1) порядок ведення судового процесу; 2) форма зв'язків, що виникають між судом та іншими учасниками судового процесу на його певних стадіях і етапах; 3) форми прояву окремих дій (актів) суду та учасників судового процесу» [110, с. 404]. Таке формулювання другої складової адміністративної процесуальної форми, а саме як форми зв'язків, що виникають між судом та іншими учасниками судового процесу дає змогу усвідомити, що на характер перебігу адміністративного судового провадження із вирішення публічно-правових спорів чинять вплив ті можливості, які визначені чинним процесуальним законодавством, які надані суду для налагодження такого перебігу адміністративного судового провадження, який здійснюється в межах чинного законодавства і найповніше сприяє реалізації основної мети адміністративного судочинства. Так, норми чинного КАС України закріплюють:

- «головуючий у судовому засіданні відповідно до завдання адміністративного судочинства керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин у справі, усуваючи із судового розгляду все, що не має значення для вирішення справи» [83, ст. 197];

- «учасники судового процесу, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані беззаперечно виконувати розпорядження

головуючого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку» [83, ст. 198].

Отже, ми можемо взяти за вихідну ту структурну побудову адміністративної процесуальної форми, яка запропонована О.І. Миколенком і вважати, що вона складається із визначеного чинним адміністративним процесуальним законодавством порядку ведення судового процесу; форм зв'язків, що виникають між судом та іншими учасниками судового процесу на його певних стадіях і етапах та із форм прояву окремих дій (актів) суду та учасників судового процесу – саме вони можуть забезпечити розуміння адміністративної процесуальної форми, як комплексу встановлених адміністративно-процесуальних норм і стандартів, спрямованих на визначення порядку та регулювання послідовності дій суб'єктів адміністративного процесу та інших його учасників.

В.Г. Перепелюк також присвячує увагу дослідженню складу адміністративної процесуальної форми і визначає три елементи, що характеризують зміст процесуальної форми адміністративного розгляду: «1) порядок його ведення; 2) методи адміністративного розгляду; 3) форми (актів) прояву» [126, с. 14]. Нам такий склад здається певним чином дискусійним, адже не демонструє специфіки адміністративного судочинства, як форми судового вирішення публічно-правових конфліктів через відповідні судові провадження. Це можна списати на часові межі визначення складу процесуальної форми адміністративного розгляду – вони мали місце до прийняття КАС України і характерні тому етапу розвитку уявлень про адміністративний процес, коли концепція адміністративного судочинства ще не набула свого вирішального усталення. Втім, навіть у такому розумінні вже йдеться про, наприклад, таку важливу складову як форми (актів) прояву. Як ми розуміємо автора концепції, «вимоги до такого прояву полягають у переліку обов'язкових реквізитів письмових актів і в системі умов вчинення усних актів...» [126, с. 18]. О.І. Миколенко на продовження дискусії визначає: «Особливість адміністративного процесу, як і будь-якого іншого

юридичного процесу, є те, що він складається не тільки з дій суб'єктів, які безпосередньо ведуть процес, а й з актів поведінки інших учасників процесу. Такі дії мають свій зовнішній вираз (форму). На прикладі адміністративного судочинства видно, що зовнішній вираз (форму) має не тільки діяльність суб'єктів адміністративного процесу (форма та вимоги до змісту судового рішення за результатами підготовчого провадження – ст. 183 КАСУ; форма та вимоги до змісту постанови суду – ст.ст. 241, 246 КАСУ тощо), а також акти поведінки інших учасників процесу (форма та зміст адміністративного позову – ст.ст. 160 КАСУ, форма та зміст висновку експерта у галузі права – ст. 112 КАСУ тощо)» [107, с. 55]. Тож ми свідомо, поділяючи міркування О.І. Миколенко, до складу адміністративної процесуальної форми можемо додати також форму прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників адміністративного процесу, як передбаченого адміністративним процесуальним законодавством комплексу вимог до актів, письмових документів, які фіксують певні адміністративні процесуальні дії і рішення суду з тих чи інших процесуальних питань.

На провідну роль документального забезпечення відповідності процесуальної форми вимогам чинного процесуального законодавства звертає і О.М. Перунова: «Процесуальна форма цивільного судочинства відображається не лише у значимості закону, але і в оформленні цього правового факту, тобто справо-провадженні, де судові постанови, ухвали, рішення мають більшу значимість для вирішення цивільної справи, тобто до цих процесуальних актів-документів слід ставитися більш уважно, використовуючи чинні норми права та юридичну техніку оформлення. Велике значення має також систематизація та розміщення матеріалів справи згідно з вимогами процесуального законодавства, оскільки учасники судового розгляду на кожній стадії судового процесу мають змогу ознайомитися з матеріалами справи» [127, с. 58-59]. Власне таке саме твердження має стосуватися і адміністративного судочинства, адже кожний документ, який фіксує певну процесуальну дію в межах відповідного

судового провадження, є не просто джерелом інформації, а підтвердженням відповідності вчинюваних дій вимогам процесуального законодавства і запорукою легітимності наслідків процесуальної діяльності кожного учасника судового процесу. Так, повноваження адвоката, як представника, підтверджуються одним з таких документів: довіреністю; ордером, виданим відповідно до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, судове доручення і ін. До судового доручення додається засвідчений переклад офіційною мовою відповідної держави, якщо інше не встановлено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Виклик свідка здійснюється за заявою учасника справи, у якій зазначаються його ім'я, місце проживання (перебування) або місце роботи, обставини, які він може підтвердити тощо. Як можемо наочно пересвідчитися, частиною вимог до процесуальної форми є вимоги чинного адміністративного процесуального законодавства до тих актів, документів письмового характеру, які фіксують ті чи інші процесуальні дії всіх учасників справи і які, фактом своєї фіксації надають певним діям суду і учасників адміністративного судового процесу юридичного значення. Без додержання таких вимог відповідна дія вважатиметься не вчиненою і не потягне юридично значимі наслідки. «Залежно від ініціативних суб'єктів можна здійснити класифікацію актів-документів в адміністративному судочинстві як ухвалені адміністративним судом (рішення, постанови, ухвали, протоколи судового засідання тощо), сформовані учасниками справи та їхніми представниками (позовні заяви, клопотання, заяви тощо), а також іншими учасниками судового процесу (висновки експерта, спеціаліста, переклад тексту перекладачем тощо)» [98, с. 59] – засвідчує наш висновок І.М. Литвинюк. О.М. Перунова в свою чергу, стверджує: «Процесуальний акт-документ – це, насамперед, зафіксована на матеріальному носіїв правова інформація зі своїми реквізитами, яка оформлена певним способом та законним прийомом, і якщо документ складений вірно, то набуває законної сили не лише для учасників цивільної справи, а також для вищих судів» [127,

с. 57]. З власної ініціативи пропонуємо припущення, що всі три, запропоновані вище, складові адміністративної процесуальної форми адміністративного судочинства, а саме – порядок ведення адміністративного процесу, форма зв'язків, що виникають між судом та учасниками адміністративного процесу на його певних стадіях і етапах, форма прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників адміністративного процесу, є невід'ємними складовими єдиного цілого – комплексу визначених чинним адміністративним процесуальним законодавством вимог, спрямованих на визначення порядку та регулювання послідовності дій суб'єктів адміністративного процесу та інших його учасників з метою забезпечення ефективності, справедливості та відкритості в ході адміністративного процесу. І всі ці вимоги, становлячи уніфіковану основу адміністративного судочинства, створюють надійне підґрунтя для справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів осіб в публічно-правових відносинах.

Стосовно першого складового елемента, виділенню якого в адміністративній процесуальній формі ми надаємо значення, можна стверджувати, що процесуальний порядок, встановлений чинним законодавством для вирішення публічно-правових спорів адміністративними судами, є надійною формою вирішення таких спорів на основі безсторонності, добросовісності, розсудливості, рівності сторін перед законом і судом, своєчасності та ін. Так А.І. Бітов пише з цього приводу: «Законодавство надає особливого значення саме процесуальній формі діяльності представників судової влади, оскільки вона дозволяє встановити реальну наявність або відсутність прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин та ефективно захистити їх шляхом винесення законних і обґрунтованих процесуальних актів судово-юрисдикційного реагування. Тобто, можна стверджувати, що процесуальна форма діяльності адміністративних судів виступає в якості інструменту забезпечення

законності під час правозастосовної адміністративно-судової діяльності» [38, с. 332-333]. А процесуальна форма передбачає, передусім, «сукупність послідовно здійснюваних стадій належної поведінки суб'єктів – учасників адміністративних правовідносин, за яких між ними розподіляються права і обов'язки стосовно нормативності факту як особливої властивості дійсності» [39, с. 16].

Отже, вихідним складовим елементом адміністративної процесуальної форми є, і має бути, що цілком закономірно, порядок ведення адміністративного процесу, який в свою чергу, виходячи із специфіки певних факторів, що характеризують сутність адміністративної справи чи її учасників, зумовлює специфіку відносин між судом та іншими учасниками справи і, відповідно, характер актового (документального) супроводу вчинюваних в межах адміністративного судового провадження процесуальних дій його учасників. Відповідно, як висновок, пропонується твердження, що поняття адміністративної процедурної форми визначає не лише процесуальний аспект, але й систему правових норм, які забезпечують організацію та функціонування адміністративного правосуддя, забезпечуючи справедливість, законність та права учасників адміністративних процедур, і представляє собою комплекс встановлених адміністративно-процесуальних норм і стандартів, спрямованих на визначення порядку та регулювання послідовності дій суб'єктів адміністративного процесу та інших його учасників. В її структурі пропонуємо виділяти наступні складові: «порядок ведення адміністративного процесу: охоплює встановлення чітких етапів та процедур, а також враховує можливості та вимоги сучасних технологій для оптимізації та прискорення процесу; форму зв'язків та взаємодії: розширюється до створення механізмів для ефективного обміну інформацією та співпраці між учасниками адміністративного процесу, включаючи можливості електронної взаємодії та використання інших інновацій; форму прояву дій (актів) учасників процесу: поширюється на визначення конкретних дій та актів, які можуть включати в себе не лише письмові

документи, але й електронні засоби, що відповідають сучасним вимогам ефективності та документальності» [163, с. 538-539].

Свого часу, розпочинаючи дослідження, ми мали намір виділити у складі адміністративної процесуальної форми ще два структурних елемента:

- «прозорість та відкритість процесу: визначається як елемент, що забезпечує доступ до інформації, участь сторін та громадськості, враховуючи принципи відкритого судочинства та управління» [163, с. 539];

- «адаптивність до змін та інновацій: додається як аспект, що визначає готовність адміністративно-процесуальної форми до швидкої адаптації до нових законів, технологій, практик та вимог суспільства» [163, с. 539].

Втім, глибоке дослідження проблематики не дає підстав обґрунтувати значення таких структурних елементів, які, на теперішній час, можуть бути запропоновані до розгляду виключно у вигляді факультативних, допоміжних елементів адміністративної процесуальної форми. Таким чином три структурні елемента адміністративної процесуальної форми, а саме: загальний визначений нормами адміністративного процесуального законодавства порядок ведення адміністративного процесу; унормована нормами адміністративного процесуального законодавства форма зв'язків та взаємодії суду і всіх учасників адміністративного судового процесу; вимоги адміністративного процесуального законодавства до форм прояву дій (актів) учасників процесу – це ті складові адміністративної процесуальної форми, які визначають критерії відповідності здійснюваної в межах адміністративного судочинства процесуальної діяльності і поведінки суду та всіх інших учасників адміністративного судового процесу вимогам законодавства, яке визначає «ідеальну» форму його здійснення для того, щоб спори у сфері публічно-правових відносин вирішувалися судом справедливо, неупереджено та своєчасно з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Висновки до розділу 2

1. В межах адміністративно-правової науки в історії розвитку наукової думки про процесуальну форму можна виділити два етапи: 1) з 1991 року по 2000 рік, коли відсутні були комплексні дослідження процесуальної форми як категорії адміністративного права і процесу; 2) з 2001 року по сьогодні, коли процес реформування адміністративного права і започаткування в Україні адміністративного судочинства активізували дослідження процесуальної форми.

2. Зміст процесуальної форми в адміністративно-правових наукових джерелах розкривається:

- через характеристику діяльності адміністративного суду (І.М. Литвинюк, П.І. Сало і ін.);
- через характеристику статичних норм в КАС України (П.В. Вовк, І.В. Ковбас, М.Ю. Колотило, О.М. Редько і ін.);
- через характеристику особливостей участі в адміністративному процесі як адміністративного суду, так і інших учасників процесу (О.І. Миколенко, В.Г. Перепелюк і ін.).

3. Визначення процесуальної форми, які пропонуються в наукових джерелах, характеризуються наступними недоліками: 1) позбавлені конкретики із-за зловживання оціночними словами; 2) іноді ототожнюються із правовими режимами, правовим регулюванням тощо; 3) суперечливі за змістом при порівнянні один із одним; 4) пропонується різна кількість елементів процесуальної форми; 5) запропоновані елементи змісту процесуальної форми не завжди обґрунтовуються та розкриваються.

4. Структурно адміністративна процесуальна форма, яка властива адміністративному судочинству, складається із трьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів: визначеного нормами адміністративного процесуального законодавства порядку ведення адміністративного процесу, визначених нормативно форм зв'язків та взаємодії суду і всіх інших учасників процесу, законодавчо визначених форм прояву дій (актів)

учасників процесу та нормативно-правових вимог до них. Такий підхід до визначення елементів процесуальної форми дозволяє говорити про процесуальні форми участі адвоката в адміністративному процесі як про один із проявів процесуальної форми в адміністративному судочинстві.

РОЗДІЛ 3. НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФОРМ УЧАСТІ АДВОКАТА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

3.1. Нормативно-правове закріплення процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі

Нормативно-правове закріплення процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі є важливою передумовою ефективного захисту прав, свобод та законних інтересів особи у публічно-правових спорах. В.С. Зубенко підкреслює, що «адміністративне судочинство є ключовим механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів осіб у публічно-правових спорах, що зумовлює необхідність належного правового регулювання процедур судового розгляду» [75]. Законодавче визначення меж та способів реалізації адвокатом процесуальних прав і обов'язків створює належні умови для здійснення професійної правничої допомоги, сприяє дотриманню принципів змагальності, рівності сторін і верховенства права.

Аналіз юридичної літератури засвідчує наявність значного масиву наукових праць, що розкривають загальні питання нормативного регулювання участі адвоката в адміністративному судочинстві [6; 56; 70; 25; 205; 32].

Здебільшого дослідники висвітлюють загальний правовий статус захисника, етичні межі його діяльності, систему професійних гарантій [199] та проблеми забезпечення права на доступ до суду [26]. Однак дослідження, які безпосередньо деталізують процесуальні форми участі адвоката, залишаються недостатніми. «Особливої ваги цей інститут набуває у контексті нормативних змін, що відбулися в Україні в частині закріплення засад адвокатури як невід'ємної складової системи правосуддя» [51, с. 474].

Нормативно-правове регулювання процесуальних форм участі адвоката доцільно розглядати крізь призму загальнотеоретичного розуміння

процесуальної форми, як юридично визначеного порядку здійснення відповідної діяльності. Процесуальна форма адвокатської діяльності постає як нормативно закріплений і процедурно впорядкований порядок реалізації адвокатом професійних прав та обов'язків у межах адміністративного судочинства, що визначає часові межі, послідовність процесуальних дій, способи звернення до суду, подання доказів, клопотань та оскарження судових рішень.

Слушною є позиція О. І. Миколенка, О. М. Миколенко та Л. М. Токарчук, відповідно до якої «процесуальна форма вимагає від суб'єктів права дотримуватись передбачених чинним законодавством форм (послідовності дій) задля досягнення загальних суспільно корисних цілей» [109, с. 535].

З огляду на напрацювання вітчизняних науковців та досвід зарубіжних правників [9], нормативно-правове закріплення процесуальних форм участі адвоката доцільно здійснювати через критеріальний підхід, що забезпечує методологічну послідовність та дозволяє виявити сутнісні особливості правового регулювання.

Аналіз доробків українських дослідників [41; 32; 51; 79] засвідчує відсутність одностайності щодо класифікації нормативно-правового закріплення участі адвоката в процесі та його критеріїв. А.В. Боровик та В.С. Шевчук пропонують класифікацію «в залежності від: 1) рівня правового закріплення на: а) національне; б) міжнародне; 2) від виду джерела права: а) закони України; б) підзаконні нормативно-правові акти [41, с. 45]; 3) від предмету правового регулювання: а) тих, що регламентують окремі елементи правового статусу адвоката; б) тих, що регламентують особливості здійснення адвокатської діяльності» [41, с. 29-30].

Ця трьохвимірна класифікація органічно корелюється з механізмами реалізації процесуальних форм участі адвоката. Зокрема, виділення рівня міжнародного правового закріплення відображає імплементацію європейських стандартів, закріплених рішеннями ЄСПЛ та актами Ради

Європи. Розмежування нормативних джерел дозволяє простежити ієрархічну організацію: якщо Кодекс адміністративного судочинства України закріплює базовий процесуальний інструментарій, то підзаконні акти конкретизують механізми його застосування. До таких інструментів можливо віднести наступні: «Стандарти якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги» [153], функціонування «Електронного суду» [196; 150], «Правила адвокатської етики» [49; 27, с. 37; 143; 121]. Критерій предмета регулювання проектується на перехід від базових гарантій до конкретних алгоритмів діяльності у публічно-правовому спорі. С. В. Албул слушно звертає увагу, що «воєнний стан, зміни у політичних, соціальних та економічних умовах існування держави обумовлюють нові виклики, що постають перед науковою парадигмою функціонування» [22, с. 139] адвокатури.

Ми пропонуємо таку градацію нормативно-правового закріплення процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі, а саме:

- 1) за рівнем юрисдикції: а) міжнародні стандарти; б) національне законодавство (акти загальної, галузевої та спеціальної дії);
- 2) за юридичною природою та ієрархією джерела: а) Конституція та закони України (кодифіковані й не кодифіковані); б) підзаконні нормативно-правові акти; в) акти органів адвокатського самоврядування;
- 3) за предметом нормативного впливу: а) акти, що формують базовий інституційний статус адвоката; б) акти, що регламентують безпосередні процесуальні форми та прикладні стандарти його участі у конкретному виді провадження.

Така багатовимірна систематизація є не лише теоретичним підґрунтям, а й методологічним інструментом для виявлення законодавчих колізій та розробки пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства.

У доктринальному вимірі участь адвоката в адміністративному процесі слід розглядати як правовий інститут, нормативне підґрунтя якого утворено взаємопов'язаною системою національних і міжнародних джерел права.

«Ефективність участі адвоката в адміністративному судочинстві безпосередньо залежить від якості нормативно-правового регулювання, рівня його системності та узгодженості, а також від послідовного впровадження міжнародних і європейських стандартів адвокатської діяльності у національну правозастосовну практику» [51, с. 478]. Т.А. Кобзєва та К.Є. Зуєнко, досліджуючи проблематику відповідності інституту адвокатури стандартам Європейського Союзу в контексті євроінтеграційних процесів України, обґрунтовують позицію, згідно з якою: «Європейська інтеграція України зумовлює необхідність глибокої трансформації інституту адвокатури відповідно до стандартів Європейського Союзу. Хоча ключові принципи правової системи ЄС – верховенство права, незалежність адвокатури, конфіденційність, етичність та запобігання конфлікту інтересів – уже частково імплементовано в українське законодавство, практика їх реалізації потребує суттєвого вдосконалення» [79, с. 336].

Т.А. Кобзєва та К.Є. Зуєнко уточнюють, що «впроваджуючи міжнародні правові стандарти адвокатури в національне законодавство України, адвокатура України орієнтується на діяльність адвокатів держав-членів Європейського Союзу, де захист прав і свобод людини та надання правової підтримки є пріоритетами державної політики» [79, с. 332]. О.О. Козлов також акцентує увагу на наявності «міжнародно-правових стандартів організації та діяльності адвокатури» [85, с. 6], які «... містять у собі певну систему правових ідей та принципів, які стосуються забезпечення належних умов здійснення адвокатської діяльності; ... мають рекомендаційний характер, виступають орієнтиром у напрямку вдосконалення національного законодавства; ... не охоплюються одним (єдиним) документом, який би містив всі положення щодо реалізації ... адвокатської діяльності» [85, с. 6].

Вплив міжнародного регулювання на процесуальні форми участі адвоката в адміністративному процесі має комплексний характер і простежується через кілька взаємопов'язаних рівнів.

В умовах адміністративного судочинства, де процесуальним опонентом адвоката майже завжди виступає суб'єкт владних повноважень (держава в особі її органів), імплементація міжнародних стандартів виконує роль фундаментального запобіжника від державного свавілля та інструменту вирівнювання процесуальних можливостей сторін.

Вплив міжнародного рівня регулювання адвокатської діяльності на визначення та реалізацію процесуальних форм адвоката має комплексний характер і простежується через кілька взаємопов'язаних рівнів:

1) рівень міжнародно-правового регулювання, зміст якого визначається положеннями «Європейської конвенції з прав людини» [88] (1950) та практикою ЄСПЛ;

2) нормативного комплексу базових інституційних гарантій безперешкодного здійснення процесуальних форм, сформованого в «Основних положеннях про роль адвокатів» [123] (1990).

3) новітній рівень нормативно-правового забезпечення діяльності адвокатури, зміст якого визначається положеннями «Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката» [89] від 12 березня 2025 року та пов'язаними з нею нормативно-правовими актами.

Перший із зазначених рівнів – рівень міжнародно-правового регулювання – окреслюється насамперед положеннями «Європейської конвенції з прав людини» [88] та практикою Європейського суду з прав людини. Саме ці джерела мають визначальне значення для формування процесуальних форм участі адвоката, оскільки встановлюють загальнообов'язкові стандарти справедливого судового розгляду, доступу до правосуддя, правової визначеності та ефективного захисту прав особи. Крізь призму статті 6 Конвенції процесуальні форми участі адвоката мають бути організовані таким чином, щоб забезпечувати не формальний, а реальний та ефективний захист прав, свобод і законних інтересів особи у публічно-правових спорах.

Практика ЄСПЛ конкретизує зміст цих стандартів і надає їм

прикладного значення для національного адміністративного судочинства.

Так, у справі «Салов проти України» [1] (англ. *Salov v. Ukraine*) Суд наголосив, що «...що фраза відповідно до закону вимагає, щоб певний захід мав відповідне підґрунтя в національному праві» [1], та рішенні ЄСПЛ по справі «Пантелесенко проти України» [78] (англ. *Panteleyenko v. Ukraine*) від 29 червня 2006 р., заява №11901/02, в п. 60 ЄСПЛ зазначено, що «законність розуміють як фундаментальну юридичну категорію, що є критерієм правового життя суспільства і громадян; законність також розглядають як «принцип, метод та режим суворого, неухильного дотримання, виконання норм права всіма учасниками суспільних відносин» [78].

Отже, перший рівень міжнародного нормативно-правового регулювання не лише формує загальні стандарти участі адвоката в адміністративному процесі, а й визначає межі допустимого процесуального інструментарію, в межах якого адвокат реалізує функцію професійної правничої допомоги. Саме тому положення Конвенції та практика ЄСПЛ слід розглядати як вихідну нормативне підґрунтя для подальшого розвитку національних процесуальних форм участі адвоката.

ЄСПЛ наголошує на центральній ролі адвокатів у системі правосуддя, зокрема у справі «Родрігес Равело проти Іспанії» [78, с. 1] (англ. *Rodriguez Ravelo v. Spain*), 2016 (§ 40). Водночас такий статус передбачає встановлення підвищених вимог до професійної поведінки адвоката, включаючи дотримання етичних стандартів у справі «(Лекавічене проти Литви (*Lekavičienė v. Lithuania*), 2017, § 52)» [78, с. 2] та стосовно «їхньої поведінки (Моріс проти Франції (англ. *Morice v. France*), § 133)» [78, с. 2].

Особливого значення набуває питання захисту професійного спілкування між адвокатом і клієнтом, що поширюється на всі форми комунікації, як підкреслено у справах «Клаус Мюллер проти Німеччини (§ 37)» [78, с. 2], а також «Алтай проти Туреччини (§ 51) і Кемпбелл проти Сполученого Королівства (§ 48)» [78, с. 2]. Цікавою є позиція ЄСПЛ відповідно до якої, суд «оцінюючи законність втручання і, зокрема,

передбачуваність відповідного національного законодавства, бере до уваги як текст закону, так і спосіб його застосування та тлумачення національними органами влади. Практичне тлумачення та застосування закону національними судами має забезпечувати особам захист від свавільного втручання» [119, с. 37]. Наприклад, у справі *Farhad Mehdiyev v. Azerbaijan* ЄСПЛ прийняв «рішення про позбавлення адвоката права на заняття адвокатською діяльністю лише через кілька днів після поновлення його членства в асоціації адвокатів за несплату членських внесків» [119, с. 35]. Зазначене рішення безпосередньо стосується процесуальних форм участі адвоката в адміністративному судочинстві, бо довільне позбавлення адвокатського статусу з формальних підстав блокує можливість реалізації процесуальних форм його участі на будь-якій стадії провадження, що є системним порушенням права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції) та ефективний юридичний захист (ст. 13 Конвенції) і засвідчує, що стабільність адвокатського статусу є інституційною передумовою дієвості процесуальних форм участі адвоката.

Другий рівень міжнародного нормативно-правового регулювання процесуальних форм участі адвоката – це нормативний комплекс базових інституційних гарантій, сформований у «Основних положеннях про роль адвокатів» (1990) [123]. На відміну від «Європейської конвенції з прав людини» [88] та практики ЄСПЛ, які закріплюють загальні стандарти справедливого судочинства і правового захисту особи, зазначений документ зосереджується безпосередньо на професійній ролі адвоката, його гарантіях, умовах незалежного здійснення діяльності та функціональних передумовах ефективної реалізації процесуальних форм. В пункті 12 розділу цього акту закріплено «обов'язки адвокатів дбати про честь і гідність своєї професії як важливих учасників здійснення правосуддя, а положення пункту 14 зобов'язують адвокатів дотримуватися прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом» [123]. К.Е. Косяченко висловлює думку, що «основні положення про роль адвокатів ...

передбачають також дисциплінарний суд над адвокатами, що порушили будь-які правила професійної етики юриста» [92, с. 279].

Зміст цього рівня полягає в тому, що процесуальні форми участі адвоката не можуть розглядатися ізольовано від інституційних гарантій його професійної незалежності, недоторканності професійного спілкування з клієнтом, доступу до необхідної інформації, а також свободи від неправомірного втручання з боку державних органів. Саме в такому аспекті «Основні положення про роль адвокатів» формують міжнародний стандарт, відповідно до якого «адвокат повинен мати реальну можливість виконувати свої професійні обов'язки без залякування, перешкод, переслідування чи неналежних обмежень» [123].

Вагомим каталізатором розвитку процесуального інструментарію на другому рівні є акти Ради Європи та інших міжнародних інституцій (зокрема, «Рада адвокатських та правових товариств Європи – *Council of Bars and Law Societies of Europe* (CCBE)» [116]), що належать до категорії «м'якого права». Хоча резолюції та рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи не мають прямої імперативної сили, вони виконують важливу праксеологічну функцію, бо долають прогалини в Кодексі адміністративного судочинства України, деталізують етичні межі процесуальної поведінки адвоката в суді та задають незворотний вектор для національного законодавства, забороняючи звужувати існуючий обсяг процесуальних прав під час реформ. Наприклад, Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec(2000)21 від 25 жовтня 2000 року про свободу здійснення адвокатської діяльності зазначає, «що держави повинні гарантувати, що адвокати можуть виконувати свої обов'язки без будь-яких неналежних обмежень, тиску і втручання; що при підготовці законодавства, яке торкається адвокатської діяльності та професії адвоката, уряди повинні консультуватися з адвокатськими асоціаціями» [208, с. 5]. Тобто, в «Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи Rec(2000)21» [160] максимально деталізуються складові гарантії свободи професійної діяльності і наголошується на «недопустимості будь-якого державного тиску,

прослуховування чи обшуків щодо захисників» [160]. Крім того, документ акцентує увагу на важливості сприяння мирному врегулюванню публічних спорів. По суті, саме цей акт закладає міжнародно-правове підґрунтя для запровадження в Україні такої новітньої форми участі адвоката, як медіація в публічно-правових спорах.

Нормативним орієнтиром на європейському рівні слугує також «Хартія основних принципів європейської адвокатської професії» [197] від 25 листопада 2006 року (ССВЕ). «Хартія містить перелік з десяти принципів, спільних для всієї європейської адвокатської професії» [197]. Цей документ глибоко деталізує морально-етичні та юридичні зобов'язання правника, поділяючи їх на чіткі вектори взаємодії: «з клієнтом, із судом (де адвокат концептуалізується як довірена особа правосуддя» [197]. Ю. Цвіркун вважає, що «міжнародні договори України ... є джерелами права, які застосовують вітчизняні адміністративні суди» [198, с. 76].

У контексті адміністративного судочинства це означає, що будь-яка процесуальна форма – від подання позову, заяви чи клопотання до участі у судових засіданнях, дослідженні доказів і оскарженні судових рішень – має бути забезпечена не лише формальною законодавчою згодою, а й належними організаційно-правовими умовами її фактичного здійснення.

У цьому сенсі зазначений рівень виконує гарантійну функцію щодо всієї системи процесуальних форм участі адвоката. Якщо перший рівень визначає стандарти справедливості, законності та ефективності судового захисту, то другий рівень концентрується на тих передумовах, без яких реалізація відповідних стандартів є ускладненою або навіть неможливою. Йдеться, зокрема, про визнання професійних асоціацій адвокатів, забезпечення належного доступу до клієнта, дотримання конфіденційності адвокатської діяльності та повагу до професійного статусу адвоката як самостійного учасника механізму правосуддя. Отже, цей рівень має визначальне значення для формування інституційного середовища, в межах

якого процесуальні форми адвокатської діяльності набувають не декларативного, а реального змісту.

Третій рівень міжнародного нормативного впливу репрезентує новітній етап розвитку правового забезпечення діяльності адвокатури, що визначається положеннями «Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката від 12 березня 2025 року» [89] та пов'язаними з нею нормативно-правовими актами. Значення цього рівня полягає в тому, що він відображає сучасну тенденцію до спеціалізованого міжнародно-правового закріплення гарантій адвокатської професії як необхідної умови функціонування правової держави, забезпечення верховенства права та ефективного доступу до правосуддя. В. Чаюн, в контексті вищезазначеного вважає, що «Відповідний акт доповнив правовий арсенал Ради Європи, спрямований на утвердження права верховенства. Він став першим спеціалізованим інструментом на європейському рівні, що фокусує увагу на запитах захисту адвокатів та їх професійних об'єднань, що визначають конкретні зобов'язання держави в цій сфері» [200].

На відміну від попередніх міжнародних актів, які або закладають загальні стандарти захисту прав людини, або формулюють базові принципи професійної діяльності адвокатів, «Конвенція Ради Європи» [89] 2025 року спрямована саме на комплексний захист адвокатської професії як самостійного об'єкта міжнародно-правової охорони. Такий підхід свідчить про якісно новий рівень розуміння ролі адвокатури у сучасному демократичному суспільстві. У площині адміністративного судочинства це означає, що процесуальні форми участі адвоката розглядаються вже не лише як інструмент представництва чи надання правничої допомоги, а як один із ключових механізмів забезпечення балансу між особою та публічною владою.

Вплив «Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката від 12 березня 2025 року» [89] на адміністративне судочинство буде мати концептуальний вплив. В даному документі закріплюється механізми

«міжнародних запобіжників проти морального та фізичного тиску, незаконних обшуків і дискредитаційних заходів з боку суб'єктів владних повноважень, які є процесуальними опонентами адвоката» [89] в публічно-правових спорах. Конкретизуючи права на конфіденційність, «захист від безпідставних дисциплінарних переслідувань» [89] (ст. 6, 8, 9) та «свободу вираження поглядів» [89] (ст. 7). Конвенція допоможе створити більш безпечний правовий простір для реалізації адвокатом його процесуальних форм участі завдяки «формування безпечного та незалежного середовища для правової діяльності в Україні» [200]. Особливо актуальним для України, в умовах воєнного стану та антикорупційних розслідувань, є впровадження механізму моніторингу через спеціальну Групу експертів (GRAVO) [89; 200] із урахуванням положень статей 11-15 даної Конвенції. Ратифікація цього акту вимагає не лише формального визнання, а й «водночас це вимагатиме активної участі НААУ, парламенту й Уряду для адаптації національного законодавства та практики до нового міжнародного стандарту» [200].

Незважаючи на те, що дана Конвенція наразі не ратифікована Україною, її нормотворчий вплив на процесуальні форми участі адвоката в адміністративному судочинстві вже є визначальним, оскільки вона концептуально змінює підходи до формування правил судового представництва. Вона також обумовила виконання трьох ключових завдань реформування адвокатури на найближчий час: «завершення роботи над новою редакцією закону про адвокатуру з урахуванням усіх вимог Дорожньої карти; ратифікація Конвенції і висування українського кандидата до Групи експертів GRAVO; подальша цифровізація Єдиного реєстру адвокатів України та Особистого кабінету адвоката з інтеграцією до державних реєстрів» [77].

Як наголошено в Рішенні Ради адвокатів України (РАУ) від 02 квітня 2026 року № 16 [151], імплементація статті 4 Конвенції позбавляє державу можливості одноосібно змінювати процесуальні кодекси, зобов'язуючи проводити ефективні консультації «з професійними асоціаціями щодо

пропозицій уряду стосовно будь-яких змін у законодавстві, процесуальних та адміністративних правилах, що безпосередньо впливають на професійну діяльність адвокатів та регулювання професії» [151, с. 5], що є важливим саме для адміністративного процесу, де держава-законодавець одночасно виступає і процесуальним опонентом (суб'єктом владних повноважень). Водночас, з огляду на імплементаційну політику Уряду, закріплену в «Дорожній карті з питань верховенства права» [65] від 14.05.2025 № 475-р, зазначено, що «реформа адвокатури має передувати приєднанню до конвенції» [65], а нормативне забезпечення процесуальних форм перебуває у стані складного перехідного правового періоду [87]. Л. Ізовітова, голова Національної асоціації адвокатів України (НААУ), Ради адвокатів України (РАУ) відзначила, що «завдання Дорожньої карти – еволюційне вдосконалення, посилення прозорості, підзвітності та ефективності інституту без ревізії конституційних засад і послаблення самоврядування. Зміни, передбачені Дорожньою картою, мають посилювати довіру до адвокатури, але не перетворюватися на механізм втручання держави у внутрішні рішення професії» [77].

Це передбачає, що ще до формальної ратифікації положення Конвенції необхідно враховувати судами як доктринальний орієнтир, який забороняє будь-яке звуження наявного процесуального інструментарію адвоката та гарантує його незалежність від втручання владних інституцій під час розгляду публічно-правових спорів. «Адже без належного функціонування адвокатури неможливо уявити справедливе судочинство, доступ до правосуддя та захист від свавілля з боку держави чи третіх осіб» [200].

Але потрібно звернути увагу, що «Українська адвокатура реформується сьогодні в унікальних умовах. Одночасно – повномасштабна війна, технічне відкриття шести переговорних кластерів з ЄС і глибока трансформація правосуддя» [200].

Третій рівень міжнародно-правового регулювання адвокатської діяльності має особливе значення також у контексті сучасних викликів,

пов'язаних із цифровізацією судочинства, дистанційними формами комунікації, посиленням ризиків втручання у конфіденційність професійного спілкування та необхідністю додаткових гарантій безпеки адвокатів. Саме тому положення «Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката» [89] мають розглядатися як нормативне підґрунтя для подальшого оновлення національного законодавства, спрямованого на вдосконалення процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі, їх адаптацію до нових умов правозастосування та гармонізацію із сучасними європейськими стандартами.

Таким чином, міжнародний рівень регулювання адвокатської діяльності справляє багатовимірний вплив на реалізацію процесуальних форм участі адвоката в адміністративному судочинстві. Якщо перший рівень формує загальні стандарти справедливого судового розгляду та ефективного правового захисту, другий – забезпечує інституційні гарантії незалежного здійснення адвокатської діяльності, то третій – відображає новітню тенденцію до спеціалізованого міжнародно-правового захисту адвокатської професії. У своїй сукупності ці рівні утворюють цілісне нормативне підґрунтя, яке визначає не лише правову природу процесуальних форм участі адвоката, а й напрями їх подальшого розвитку в умовах європейської інтеграції та оновлення національної правової системи.

Національний вимір теж характеризується складною багаторівневістю та ієрархічною підпорядкованістю.

Конституція є первинною ланкою, що встановлює загальний правовий статус адвокатури. «Нині на конституційному рівні адвокатура віднесена до невід'ємної складової національної системи правосуддя» [6, с. 3].

О.О. Козлов наголошує, «що умовами, які необхідні для втілення у життя гарантій адвокатської діяльності є наявність якісної складової нормативно-правових та інших правових актів» [85, с. 3].

Стаття 131-2 Конституції України, закріплює виключне право на представництво в суді («адвокатська монополія» [103]), допускаючи

«винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах» [90]. Це правило є актуальним для адміністративного судочинства, де розглядається значний масив «малозначних» [83] та соціальних позовів [83].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145] від 5 липня 2012 року є нормативним каркасом адвокатської діяльності. Стаття 20 цього Закону регламентує професійні права, зокрема «право складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку» [145] (п. 4 ч. 1 ст. 20), «збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази» [145] (п. 7 ч. 1 ст. 20), «одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань» [145] (п. 10 ч. 1 ст. 20), а також «вчиняти інші дії, не заборонені законом» [145] (п. 11 ч. 1 ст. 20). Закон № 5076-VI також регулює питання щодо форми та змісту договору про надання правничої допомоги [145].

Деталізація законодавчих положень відбувається через підзаконні акти, зокрема «Положення про Раду адвокатів України» [134], Рішень Ради адвокатів України. Наприклад, заслуговує на увагу Рішення Ради адвокатів України № 121 від 04.11.2022 року [152], яким здійснюється роз'яснення щодо «можливості адвоката здійснювати представництво інтересів клієнтів на підставі договору, вчиненого в електронній формі» [152].

Національна асоціація адвокатів України (НААУ) активно співпрацює з державними інституціями, укладаючи меморандуми [106], зокрема з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини [112] і «у рамках Меморандуму здійснюватимуться експертизи законопроектів та інших нормативно-правових актів, предметом регулювання яких є організація та діяльність адвокатури із захисту прав і свобод людини, удосконалення правової регламентації надання безоплатної правової допомоги тощо» [112]) для розширення інституційних можливостей адвокатської діяльності та подолання бюрократичних бар'єрів.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [148] від 02 червня 2011 року визначає специфічну процесуальну форму участі. Відповідно до ст. 13, безоплатна вторинна правнича допомога (далі – БВПД) охоплює, зокрема, «представництво інтересів осіб у судах, а її надання здійснюється адвокатами за дорученням відповідних центрів» [148, ст. 15]. Ця форма участі особливо важлива у спорах соціально вразливих категорій населення із суб'єктами владних повноважень (стаття 14 Закону) [148].

Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України) [83] є ядром нормативного забезпечення процесуальних форм. Системний аналіз його норм дозволяє виокремити такі законодавчо регламентовані форми адвокатської діяльності:

1. Представництво інтересів сторони (позивача, відповідача, третьої особи) найбільш класична форма. КАС України закріплює виключне право адвокатури (ст. 16) [83], допускаючи множинне представництво за обов'язкової відсутності конфлікту інтересів (ст. 57 КАС України). Адвокат наділений найширшим інструментарієм участі в процесі – від формування стратегії позову до участі у виконавчому провадженні.

2. Участь у письмовому провадженні. Значний масив адміністративних справ розглядається в порядку спрощеного позовного провадження без виклику сторін. Формою участі виступає підготовка якісних процесуальних документів [40], що вимагає від адвоката найвищого рівня правової аргументації.

3. Електронне представництво та цифрове судочинство. Обов'язкова реєстрація у «Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі» [83] (ЄСІТС, підсистема Електронний суд), згідно зі ст. 18 КАСУ, породила інноваційну цифрову форму: дистанційну подачу позовів, обмін електронними доказами, участь у засіданнях у режимі відеоконференції тощо. Ця форма участі довела свою незамінність в умовах воєнного стану. В.В. Очеретяний та Ю.О. Осійський зауважили, «що цифрові інструменти

сприяють більшій прозорості та відкритості судових процесів, що є певним маркером у підвищення довіри суспільства до судової системи» [124, с. 673].

4. Участь у врегулюванні спору за участю судді – порівняно нова форма, в якій адвокат трансформується з процесуального опонента у перемовника, сприяючи правовому компромісу між громадянином та державним органом. У цьому випадку «використовуються спеціальні навички та техніки для забезпечення ефективної комунікації між сторонами конфлікту, а також особливі прийоми та інструменти, які допомагають структурувати діалог» [5, с. 42]. Цікавою є позиція, що «у багатьох європейських країнах робота адвоката як медіатора на досудовому етапі є не менш важливою, ніж у самому судовому процесі. Адже за правильно обраної тактики сторони отримують максимально можливий результат при мінімальних витратах часу і ресурсів» [50] і «в разі реформування інституту адвокатури, популяризації медіації та наочного прикладу дієвості даної процедури, з погляду економії часу та ресурсів, такий інститут може стати прогресивним інструментом для досягнення компромісу між сторонами» [50].

Новітнім доповненням є Закон України «Про медіацію» [155], який «легалізував представництво інтересів клієнта у медіаційних процедурах» [9, с. 369]. На завершальній стадії адміністративного процесу діє Закон України «Про виконавче провадження» [149], що регламентує участь адвоката у виконавчому провадженні.

Ефективність процесуальних форм також гарантується актами НААУ та спільними документами інших відомств, зокрема «РАУ, Рада суддів та Рада прокурорів домовилися про співпрацю» [168]. К. Е. Косяченко уточнює, що «адвокатська діяльність перебуває під певним контролюючим тиском професіональних адвокатських організацій» [92, с. 279].

Фундаментальне значення мають «Правила адвокатської етики» [143] та Резолюція «Професійна етика правосуддя» [172]. «Основний документ, що містить етичні вимоги до професійної та позапрофесійної поведінки адвоката

– це Правила адвокатської етики, схвалені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року» [67, с. 107]. Стаття 7 Правил забороняє адвокату «давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення вчинення правопорушень» [67].

І. Андрєєв та В. Вовнюк зауважують, що «В умовах сучасної правничої практики адвокат перебуває під постійним професійним, етичним та репутаційним тиском» [23]. Якість надання безоплатної допомоги контролюється через «Стандарти надання допомоги у цивільному та адміністративному процесах» [153], порушення яких веде до виключення з Реєстру адвокатів [151]. «Реєстр адвокатів – це база даних, у якій містяться відомості про адвокатів, які можуть залучатися до надання безоплатної вторинної правничої допомоги» [171].

Професійний розвиток регулюється «Стратегією розвитку Національної асоціації адвокатів України» [154] та «Порядком підвищення кваліфікації адвокатів України» [135; 156]. За порушення процесуальних норм передбачена відповідальність згідно з «Регламентом кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону» [170], нормами щодо «Реєстру дисциплінарних проваджень» [159] та «Положенням про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката» [133].

Окремої уваги заслуговує здатність адвокатського самоврядування до нормативної адаптації в умовах воєнного стану. Було запроваджено механізм представництва на підставі електронного договору [152; 3; 167].

В.С. Шевчук наголошує, «що особливість процесуальної ролі адвоката в межах адміністративного процесу зумовлена наявністю важливих специфічних ознак правового регулювання його діяльності» [205]. Процесуальна форма участі адвоката є похідною від особливостей нормативного регулювання та його самостійного професійного статусу.

Узагальнюючи багаторівневий масив нормативних джерел, пропонуємо впровадити в науковий обіг поняття *«трьох рівнева функціонально-процесуальна система нормативного закріплення форм участі адвоката в*

адміністративному судочинстві». Ця авторська класифікаційна парадигма ґрунтується на цільовій ролі кожного нормативного акта впливати на процесуальну діяльність адвоката.

Ми вважаємо, що система нормативного закріплення форм участі адвоката в адміністративному судочинстві має три рівні: 1) базовий (статусно-установчий); 2) операційний (процесуально-інструментальний); 3) забезпечувальний (контрольно-етичний).

I. Базовий (статусно-установчий) рівень – відповідає на запитання: «Хто має право брати участь як захисник і на яких засадах?» Охоплює Конституцію України, Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145], Законодавство про безоплатну правову допомогу та міжнародні стандарти. Ці акти окреслюють суб'єкта права та його імунітети, але ще не наділяють деталізованим інструментарієм для конкретного засідання. Це – фундамент процесуальної форми.

II. Операційний (процесуально-інструментальний) рівень – відповідає на запитання: «Якими саме процесуальними засобами адвокат реалізує свій статус у конкретному провадженні?» Цей рівень утворений насамперед «Кодексом адміністративного судочинства України» [83], який визначає алгоритм дій адвоката на кожній стадії розгляду адміністративної справи: від подання позовної заяви та формулювання клопотань до участі в дослідженні доказів, судових дебатах, оскарженні рішень в апеляційному й касаційному порядку до виконання судових рішень. Сюди ж належать норми Закону «Про медіацію» (в частині участі адвоката у врегулюванні публічно-правового спору), Закону «Про виконавче провадження» (щодо представництва на стадії примусового виконання судових рішень) та підзаконні акти, що регламентують функціонування «Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС)» [83]. На цьому рівні адвокат трансформує абстрактні гарантії базового рівня у конкретні процесуальні дії: обирає вид провадження (загальне чи спрощене), визначає доказову стратегію, реалізує право на електронне судочинство, ініціює

врегулювання спору за участю судді. Саме операційний рівень створює правовий простір процесуальної форми, в якій правова позиція клієнта набуває юридично завершеного вираження.

III. Забезпечувальний (контрольно-етичний) рівень – відповідає на запитання: «Які стандарти якості, етичні межі та дисциплінарні механізми гарантують належне здійснення процесуальних форм?» Цей рівень охоплює:

- Правила адвокатської етики, які встановлюють заборону на дії, несумісні з професійним обов'язком, вимоги сумлінності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів;

- «Стандарти якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги» [153], що формалізують критерії оцінювання ефективності адвокатського представництва у соціально значущих адміністративних справах;

- «Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України» [135], який забезпечує безперервний професійний розвиток та актуалізацію знань у сфері адміністративного судочинства;

- «Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури» [170], нормами щодо «Реєстру дисциплінарних проваджень» [159] та «Положенням про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката» [133], що утворюють дієвий механізм відповідальності за порушення процесуальних та етичних стандартів.

Запропонована трьох рівнева модель має не лише класифікаційне, а й прикладне значення. Вона дозволяє:

- діагностувати нормативні розриви. Так, якщо базовий рівень закріплює певне право адвоката (наприклад, на конфіденційне спілкування з клієнтом у режимі відеоконференції), а операційний рівень не містить процедурних механізмів його реалізації – виникає правозастосовна прогалина, що потребує законодавчого усунення;

- виявляти колізії між рівнями. Тобто, знаходження невідповідності між дисциплінарними стандартами забезпечувального рівня та процесуальними правами, закріпленими на операційному рівні;

- прогнозувати напрями реформування адвокатури і визначення шляхів імплементації Конвенції Ради Європи про захист професії адвоката (2025) потребуватиме синхронних змін на всіх трьох рівнях – від оновлення конституційних гарантій до перегляду дисциплінарних процедур.

3.2. Класифікація процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі

Дослідження процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі має принципове значення для з'ясування реального змісту професійної правничої допомоги у сфері публічно-правових спорів.

І.М. Литвинюк встановила «основні ознаки процесуальної форми адміністративного судочинства України: спрямована на досягнення певного процесуального чи матеріально-правового результату, регламентує послідовність виникнення, зміни, розвитку та припинення правовідносин, стадійність та етапність процесу, регулює порядок вчинення процесуальних дій, документування та фіксування судового процесу, визначає правовий режим провадження у справі, є гарантією дотримання прав і законних інтересів учасників процесу, закріплюється нормами права, здебільшого Кодексу адміністративного судочинства України, визначається принципами процесу, спрямована на виконання завдань судочинства тощо» [98, с. 2-3].

Складність адміністративних справ, як об'єктивна передумова необхідності участі адвоката, зумовлена насамперед природою публічно-правового спору, в якому поєднуються приватний інтерес особи та публічний інтерес держави [41, с. 70]. Така специфіка вимагає від учасника процесу знання норм матеріального і процесуального права, здатності комплексно

оцінювати фактичні обставини та співвідносити захист індивідуального права з публічно-правовими цілями.

Особливо виразно ця складність проявляється під час застосування судом «трискладового тесту вирішення публічно-правового спору» [36, с. 8], відповідно до якого «суд, приймаючи рішення у межах суддівського розсуду (дискреції суду), перевіряє його на відповідність (несуперечність) принципам: 1. Національної безпеки. 2. Суспільного інтересу. 3. Ефективності захисту порушеного права особи» [36, с. 8].

За таких умов особа без фахової юридичної підготовки опиняється у значно складнішому процесуальному становищі, оскільки повинна не лише довести факт порушення свого права, а й обґрунтувати узгодженість обраного способу захисту з вимогами публічного інтересу. Водночас «той факт, що адвокатура не має відношення до жодної з державних чи з органів місцевого самоврядування структур, дозволяє адвокату більш ефективно протистояти інтересам публічних суб'єктів та їх адміністративному ресурсу» [203, с. 78].

Саме тому участь адвоката в адміністративних справах такого характеру є не просто бажаною, а об'єктивно необхідною. «Зважаючи на суспільну значущість і складність професійних обов'язків адвоката, від нього вимагається високий рівень професійної підготовки, ґрунтовне знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва» [173].

Н.М. Бакаянова та І.О. Кісліцина, враховуючи положення статті 11 «Правил адвокатської етики» [143], наголошують: «Адвокат зобов'язаний надавати правову допомогу клієнтам, здійснювати їх захист та представництво компетентно і добросовісно, що передбачає знання відповідних норм права, наявність необхідного досвіду їх застосування, доскональність в урахуванні всіх обставин, що стосуються доручення клієнта та можливих правових наслідків його виконання, ретельну підготовку до виконання доручення» [27, с. 25].

Адвокат володіє професійними компетенціями [145], потрібними для належної побудови правової позиції, вибору ефективного способу судового захисту та належного доказування обставин, що мають значення для оцінки судом законності, обґрунтованості й пропорційності рішення суб'єкта владних повноважень. З огляду на те, що застосування трискладового тесту пов'язане з оціночним суддівським розсудом, який значною мірою залежить від якості поданих аргументів і доказів, відсутність професійної правничої допомоги може призвести до неповного з'ясування обставин справи, недостатнього обґрунтування порушення права особи та, як наслідок, до ухвалення судового рішення, яке формально відповідатиме закону, але не забезпечить реального й ефективного захисту її прав.

Тому, представництво в адміністративному судочинстві є «одним з найважливіших аспектів роботи адвоката по адміністративним справам» [4] у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України.

Водночас М.Г. Поліщук висловлює думку, що «Інститут процесуального представництва для будь-якої категорії населення виступає майже єдиною реальною можливістю забезпечити захист своїх прав та законних інтересів у суді» [132].

В.П. Яценко теж акцентує увагу на тому, що «Суттєвою гарантією щодо забезпечення суб'єктивних прав громадян та організацій є судове представництво» [18, с. 243].

Безперечним є те, що «представництво адвоката в адміністративному суді – це процес, в якому адвокат виступає в якості представника клієнта в адміністративному суді та захищає його інтереси у судових процедурах. Адвокат може надавати свої послуги клієнту на будь-якому етапі судової процедури, починаючи від підготовки та подання позовної заяви до адміністративного суду до захисту інтересів клієнта в апеляційному процесі та виконанні рішення суду» [4].

Дійсно, «практичне значення процесуального представництва полягає, по-перше, у наданні сторонам і третім особам, які беруть участь у розгляді та

вирішенні адміністративної справи, кваліфікованої юридичної допомоги. По-друге, процесуальний представник як особа, що має спеціальні знання у галузі права, здатна професійно захистити у конкретній адміністративній справі» [18, с. 244].

Водночас участь адвоката набуває комплексного характеру та охоплює професійне формування правової позиції, визначення належного способу судового захисту, забезпечення відповідності звернення до суду вимогам процесуального законодавства, процесуальний супровід розгляду справи, участь у перегляді й виконанні судових рішень.

С.В. Прилуцький зазначає: «Самостійна та принципова правова позиція окремого адвоката в будь-якій справі є підґрунтям для повністю незалежної думки адвокатського об'єднання з приводу державного режиму законності. Це допоможе утворити активну та правильну юридичну позицію адвокатської діяльності щодо реформованих процесів юридичної системи держави» [144, с. 12].

Тому наукове осмислення участі адвоката потребує відходу від вузького підходу, за яким така участь ототожнюється лише із судовим представництвом. Хоча представництво становить центральну форму реалізації адвокатом процесуальних повноважень [41; 83; 145], воно не вичерпує всього обсягу його функціонального призначення.

В сучасній правовій доктрині обґрунтовано наголошується, що адвокат в реаліях сьогодення виступає не лише як правозахисник, а й як суб'єкт, що сприяє належному здійсненню правосуддя, забезпечуючи змагальність та рівність сторін у судовому процесі.

З огляду на це, класифікація процесуальних форм участі адвоката повинна ґрунтуватися на ширшому теоретико-методологічному підході, який дозволяє охопити як нормативно закріплені, так і функціонально зумовлені способи реалізації адвокатом професійної діяльності у межах адміністративного процесу.

Як ми вже зазначали, О.І. Миколенко, О.М. Миколенко та Л.М. Токарчук висловлюють думку, що «процесуальна форма – це встановлений державою стандарт (зразок) розгляду та вирішення правових конфліктів та інших питань у судовому порядку. Власне відповідність цьому стандарту дій суду та учасників процесу як раз і буде свідчити не тільки про законність вирішення судом правових колізій, а й про справедливість, неупередженість та своєчасність таких рішень» [109, с. 537]. Також науковці акцентують увагу, що «процесуальна форма вимагає від суб'єктів права дотримуватись передбачених чинним законодавством форм (послідовності дій) задля досягнення загальних суспільно корисних цілей ... » [109, с. 534].

Позитивний вимір наведеної позиції полягає в тому, що вона дозволяє розглядати процесуальну форму не як технічну сукупність процедурних вимог, а як нормативно впорядкований механізм забезпечення законності, справедливості, неупередженості та своєчасності розгляду адміністративних справ. Такий підхід підкреслює змістовний, а не формальний характер дотримання процесуальної форми, спрямований на належне здійснення правосуддя. Визначення процесуальної форми як державного стандарту акцентує її роль у забезпеченні правової визначеності, передбачуваності діяльності суду та учасників справи, мінімізації свавілля й суб'єктивізму. Наголос на послідовності процесуальних дій дає підстави розглядати процесуальну форму як гарантію ефективної реалізації прав учасників процесу та належного функціонування судочинства.

Водночас необхідно відмежовувати процесуальну форму від процесуального формалізму [36; 93; 178; 34; 91]. «Процесуальний формалізм – це стан формального дотримання вимог процесуального законодавства (чіплення за «букву закону»), за яким приховується нехтування «духом закону», тобто його цільовою спрямованістю» [109, с. 534]. Але саме процесуальна форма забезпечує впорядкованість судового розгляду, юридичну визначеність процедур, передбачуваність процесуальної поведінки учасників справи та належні гарантії реалізації права на справедливий суд.

Особлива роль адвоката полягає в тому, що він виступає професійним суб'єктом [145], який здатний трансформувати складні вимоги процесуальної форми у практично реалізований механізм судового захисту прав, свобод та інтересів особи [109; 93]. Слушною є позиція С.М. Зеленського: «Адвокат, який здійснює свою діяльність на професійній основі, не лише сам неухильно дотримується норм закону, а й стежить за його дотриманням іншими особами. У випадках порушення закону адвокат зобов'язаний відповідним чином реагувати, реалізуючи засадничу ідею законності і водночас втілюючи в життя засаду верховенства права» [74, с. 73].

Наведена позиція істотно розширює розуміння процесуальної форми діяльності адвоката в адміністративному судочинстві, оскільки дає підстави розглядати її не лише як сукупність формально визначених процесуальних дій представника, а як правозахисну діяльність, що охоплює контроль за дотриманням законності всіма учасниками процесу, своєчасне реагування на порушення норм права та ініціювання процесуальних механізмів їх усунення. Такий підхід засвідчує активний гарантійний, а не пасивно-представницький характер діяльності адвоката, спрямований не лише на вираження інтересів учасника справи, а й на забезпечення реальної дії принципів законності та верховенства права в межах провадження. Це підсилює значення адвоката як самостійного суб'єкта забезпечення ефективного й справедливого адміністративного судочинства.

У контексті дослідження процесуальних форм участі адвокатів в судовому процесі заслуговує на увагу позиція С.С. Василіва, відповідно до якої «в науковій літературі виділяють дві форми діяльності адвоката – процесуальну та непроцесуальну. Процесуальна форма адвокатської діяльності визначається процесуальними нормами ... , а непроцесуальна визначається нормами інших законів та підзаконних нормативно-правових актів, засадами та принципами адвокатської етики» [43, с. 596]. Позиція С. С. Василіва щодо поділу діяльності адвоката на процесуальну та непроцесуальну форми є теоретично цікавою, бо закладає базове

розмежування адвокатської діяльності за критерієм її нормативного регулювання, однак така класифікація має сильно узагальнений характер і не відображає внутрішньої диференціації процесуальної участі адвоката в адміністративному судочинстві.

А. Черникова переконана, що «процесуальна форма адміністративного судочинства є організаційною, процедурною стороною, що знаходиться в діалектичній єдності зі змістовним його наповненням» [201, с. 77] та «наукові дослідження проблем процесуальної форми визначають стан обґрунтованості найбільш доцільного порядку розгляду адміністративних справ, його диференціації з урахуванням приватних і публічних інтересів, принципів раціональності, пропорційності та процесуальної економії» [201, с. 77].

Традиційно в адміністративному судочинстві основною формою участі адвоката визнається представництво сторони. Відповідно до положень КАС України «сторонами в адміністративному процесі є позивач та відповідач, які можуть брати участь у справі особисто та (або) через представника; представником у суді є адвокат або законний представник» [83] (ст. ст. 42, 46, 55, 57 КАС України). У межах цієї форми адвокат реалізує від імені клієнта процесуальні права та обов'язки, вчиняє дії, спрямовані на ініціювання, підтримання та завершення судового провадження.

А.В. Боровик та В.С. Шевчук акцентують увагу на тому, що «представництво в адміністративному суді, як вид правничої допомоги, здійснюється виключно адвокатом, крім випадків, встановлених законом» [41, с. 68]. «Надаючи правничу допомогу клієнтам під час здійснення правосуддя, адвокат повинен дотримуватися прав людини та її основоположних свобод, які визнані міжнародним і національним правом» [8, с. 5].

О.І. Баїк, проаналізувавши положення пп. 5-7 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145], виокремив три основні види представництва: «а) представництво інтересів потерпілого під час

розгляду справи про адміністративне правопорушення» [145, с. 69]; б) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення різних видів судочинства; в) представництво інтересів у іноземних та міжнародних судових органах [145, с. 69]. Наявність трьох видів представництва безпосередньо зумовлює багатоманітність процесуальних форм діяльності адвоката, оскільки кожен із них реалізується в різних юрисдикційних і процедурних умовах та передбачає специфічний обсяг повноважень, порядок участі й засоби захисту прав довірителя. Представництво у справах про адміністративні правопорушення, кримінальному провадженні, у національних судах різних видів судочинства, а також у міжнародних чи іноземних юрисдикціях засвідчує, що процесуальна форма діяльності адвоката є диференційованою залежно від предмета представництва, характеру провадження та нормативної основи його здійснення, що підтверджує складний і багаторівневий характер реалізації представницької функції. Н.М. Бакаянова зазначила, що «використання адвокатом різних форм організації його діяльності є не лише прийнятним, але доцільним, якщо воно здійснюється з дотриманням норм адвокатської етики. Це надає можливість адвокату більш повно реалізувати себе в адвокатській діяльності з урахуванням різних обставин, що виникатимуть на практиці» [26, с. 24].

Окремим різновидом представництва є участь адвоката як представника третьої особи (ст. 49 КАС України) [83]. Адвокат забезпечує процесуальне включення особи до судового розгляду, обґрунтовує її юридичну заінтересованість та здійснює захист залежно від характеру зв'язку з предметом спору. «Форма участі адвоката у судових процесах може полягати: 1) у захисті прав, свобод і законних інтересів особи; 2) у представництві інтересів особи; 3) у наданні правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, у складенні заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру» [110, с. 407].

Самостійне місце займає участь в захисті інтересів суб'єктів, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 53 КАС України) [83]. У цій конструкції процесуальний статус суб'єкта звернення не повністю збігається з матеріальним інтересом особи, на захист якої подано позов.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145] до інших видів правничої допомоги належать «надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушення, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення» [145].

У сфері адміністративного судочинства ця форма адвокатської діяльності має ключове значення, оскільки забезпечує належну підготовку особи до судового захисту. Адвокат з'ясовує наявність публічно-правового спору, визначає підсудність і належного відповідача, перевіряє процесуальні строки, оцінює перспективи справи, допомагає зібрати докази та підготувати процесуальні документи. Отже, ідеться не про другорядну допомогу, а про необхідну основу результативного розгляду справи [30]. І це пов'язано із тим, що «Адвокат володіє правовими засобами для стримування посадової особи чи владної інституції у рамках вимог правого закону, здатний змусити її дотримуватись прав» [118, с. 100] осіб.

Аналізуючи основи діяльності адвоката в адміністративному судочинстві, А.В. Боровик та В.С. Шевчук приходять до висновку, що «пріоритетним напрямом вдосконалення засад участі адвоката в адміністративному судочинстві є трансформація форм його взаємодії з іншими учасниками адміністративного судочинства» [41, с. 132].

Н.М. Бакаянова звертає увагу на тому, що «У сучасному світі є помітними значні трансформації правових інститутів, коли звичні образи та

форми зазнають змін, зокрема, виникають нові способи та підходи до надання правової допомоги» [26, с. 1].

Тому окремо слід звернути увагу на спеціальні форми участі адвоката в адміністративному процесі, які не мають загального характеру, але демонструють багатовимірність його професійного статусу. Окремо слід зазначити про участь адвоката як експерта з питань права (ст. 69 КАС України) [83]. У цьому випадку адвокат виконує інтелектуально-допоміжну функцію, сприяючи суду у з'ясуванні змісту правових норм та особливостей їх застосування. У даному випадку адвокат не представляє інтереси сторони та не здійснює заміщення її процесуальної активності, а виконує інтелектуально-допоміжну функцію, спрямовану на сприяння суду у з'ясуванні змісту правових норм, особливостей їх застосування, а в окремих випадках – змісту норм іноземного права. Хоча така форма участі не є типовою, її наявність підтверджує, що адвокат у межах адміністративного судочинства може бути носієм не лише представницької, а й спеціальної правової компетенції.

Узагальнення наведених положень дає підстави стверджувати, що класифікація процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі має здійснюватися з урахуванням кількох взаємопов'язаних критеріїв: 1) процесуального статусу особи, в інтересах якої діє адвокат; 2) характеру його професійної діяльності; стадії процесу, на якій реалізуються повноваження; 3) функціонального призначення відповідної участі. Для потреб цього дослідження доцільним є застосування інтегрованого підходу, що дозволяє сформулювати авторську класифікацію як цілісну наукову конструкцію.

Процесуальні форми участі адвоката в адміністративному процесі доцільно визначити як нормативно врегульовані або функціонально зумовлені способи реалізації адвокатом професійної правничої діяльності в межах адміністративного процесу чи у безпосередньому зв'язку з ним,

спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів особи у публічно-правових спорах.

На підставі аналізу наукової літератури та законодавства пропонується авторська класифікація процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі, яка включає сім процесуальних форм, а саме:

1. Ініціативно-підготовча форма участі адвоката.
2. Забезпечувально-процесуальна форма участі адвоката.
3. Представницько-процесуальна форма участі адвоката.
4. Організаційно-тактична форма участі адвоката.
5. Контрольно-переглядова форма участі адвоката.
6. Виконавчо-забезпечувальна форма участі адвоката.
7. Спеціально-допоміжна форма участі адвоката.

1. Ініціативно-підготовча форма участі адвоката. Зміст цієї форми участі адвоката в адміністративному процесі охоплює комплекс дій адвоката, спрямованих на первинне правове опрацювання матеріалів спору до моменту відкриття провадження: правовий аналіз фактичних обставин, встановлення ознак публічно-правового спору, визначення юрисдикції та підсудності, вибір способу захисту, оцінку процесуальних строків, формування доказової бази, підготовку позовної заяви та інших процесуальних документів. «Документи в адвокатській діяльності як певний матеріальний носій інформації, володіння якою дозволяє адвокату обрати стратегію та тактику захисту клієнта... є тим ресурсом, який дозволяє зробити його безпосередню правничу допомогу більш результативною та ефективною» [117, с. 596; 45, с. 525]. Водночас у сучасній правозастосовній практиці слушно зазначається, що «класичний цикл супроводу адвоката з адміністративних спорів включає первинну консультацію, оцінку доказової бази, підготовку позовної заяви або скарг, заяв клопотань, участь у засіданнях, апеляційний і касаційний перегляд» [2]. За необхідності до цього циклу входить і підготовка «клопотання про забезпечення позову, що зменшує наслідки спірного рішення до моменту його перегляду» [2].

Значення ініціативно-підготовчої форми полягає в тому, що від якості первинного аналізу, повноти зібраної інформації, правильності кваліфікації спірних правовідносин та обраного способу захисту залежить не лише перспектива відкриття провадження, а й ефективність подальшого судового захисту. С.Я. Фурса наголошує на тому, що «адвокату доступні такі шляхи збору інформації: 1) опитування громадян; 2) консультування фахівців; 3) вивчення документів» [7, с. 206]. Тому ця форма не може розглядатися як суто технічний етап підготовки документів – навпаки, вона є концептуальною стадією правничої діяльності, в межах якої адвокат вибудовує логіку справи, прогнозує процесуальні ризики та визначає оптимальну стратегію захисту.

Нормативне підґрунтя безпосередньо впливає із ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145] де зазначено, що «одним із видів адвокатської діяльності є надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру» [145]. У науковій літературі консультування визначається як «спілкування адвоката з клієнтом з приводу інформування останнього про способи юридичного вирішення справи, у зв'язку з чим метою консультування є надання клієнту вичерпної інформації щодо питань, які його цікавлять» [7, с. 258]. Таке розуміння консультування має особливе значення саме для ініціативно-підготовчої форми участі адвоката [9, с. 229], оскільки вона починається не з підготовки позову, а з професійної комунікації між адвокатом і клієнтом, спрямованої на виявлення юридично значущих обставин справи та визначення доцільності судового захисту.

У зв'язку з цим, слушною є позиція, відповідно до якої складовою ініціативно-підготовчої форми участі адвоката у правосудді виступає саме консультування та документальне оформлення правової позиції клієнта.

О.М. Миколенко та Л.М. Токарчук зазначають, що «консультація з правових питань спрямована насамперед на надання особі фахових порад,

роз'яснень і правової допомоги з метою вирішення її юридичних проблем» [110, с. 407].

Схожу за змістом позицію висловлює М.Р. Аракелян, який доводить, що під наданням інших видів правової допомоги слід розуміти здійснення різних форм «адвокатської діяльності, пов'язаних із наданням правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, юридичним супроводом діяльності клієнта, складенням заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушення, а також сприяння їх відновленню у разі порушення» [25, с. 194-195].

Наведене положення дає підстави стверджувати, що ініціативно-підготовча форма участі адвоката має не лише процесуальне, а й превентивне значення, адже в її межах адвокат може запропонувати клієнту не тільки судовий, а й інші законні шляхи реагування на порушення права, якщо це відповідає його інтересам. У цьому аспекті консультування виступає не допоміжною, а структуроутворюючою складовою ініціативно-підготовчої форми, оскільки саме воно забезпечує перехід від фактичної життєвої ситуації клієнта до її юридичного осмислення та подальшого процесуального оформлення.

У спеціальній літературі виокремлюються основні етапи консультування, до яких віднесено: «1) інтерв'ю; 2) аналіз зібраної інформації; 3) вироблення правової позиції у справі; 4) надання консультації клієнту» [73, с. 8]. Кожна з названих стадій безпосередньо пов'язана з ініціативно-підготовчою формою участі адвоката. На стадії інтерв'ю адвокат з'ясовує фактичні обставини справи, позицію клієнта, наявність документів та інших доказів, а також супутні обставини, що можуть мати юридичне значення. Аналіз зібраної інформації дає змогу оцінити правову природу спору, перспективи судового розгляду та вірогідність позитивного результату. Вироблення правової позиції означає формування узгодженої

моделі захисту, що включає визначення предмета й підстав позову, змісту вимог, належного відповідача, засобів доказування та прогнозованих заперечень іншої сторони.

Л. Слива висловлює думку, що «формування позиції у справі можна визначити як заснований на всебічному аналізі правового матеріалу та фактичних обставин справи вибір юристом спільно з довірителем форми і способу захисту правомірного домагання довірителя» [184, с. 188].

Завершальним етапом є консультування клієнта щодо запропонованої моделі захисту та погодження подальших процесуальних дій. Саме в межах ініціативно-підготовчої форми особливого значення набувають механізми взаємодії адвоката й клієнта – координація та узгодження. Координація полягає у доборі ефективних засобів спілкування з клієнтом і спільних діях для досягнення результату, зокрема під час збирання доказів або залучення свідків. Узгодження означає погодження правової позиції та конкретних дій у справі, тобто отримання згоди клієнта на їх вчинення. Разом ці механізми забезпечують ефективну взаємодію сторін, спрямовану на спільний результат. Важливими в цьому контексті є також етичні, організаційні та інформаційні обов'язки адвоката при прийнятті доручення. Н.А. Мазаракі зазначає, «що при прийнятті та виконанні доручення адвокат повинен: до укладення договору та на вимогу клієнта повідомити його про належну кваліфікацію надання правничої допомоги у відповідній справі; з'ясувати всі необхідні відомості та обставини, що впливають на визначення правової позиції і тактики захисту» [102, с. 92-100]. Наведені положення демонструють, що ініціативно-підготовча форма участі адвоката не зводиться лише до підготовки процесуальних документів, а охоплює значно ширший комплекс професійних дій, спрямованих на належну організацію правничої допомоги.

Отже, ініціативно-підготовча форма є самостійною та функціонально важливою, охоплює консультування, аналіз обставин і доказів, правову кваліфікацію спору, формування правової позиції, підготовку процесуальних

документів та узгодження тактики захисту. Саме в межах цієї форми адвокат здійснює первинне моделювання майбутнього адміністративного спору та закладає процесуальне підґрунтя для ефективного здійснення всіх наступних форм участі в адміністративному судочинстві.

2. Забезпечувально-процесуальна форма участі адвоката. Змістом цієї форми участі адвоката в адміністративному процесі є діяльність адвоката, спрямована на приведення звернення до суду у повну відповідність до вимог процесуального закону: належне оформлення позовної заяви, підтвердження повноважень, дотримання вимог до доказів, строків, юрисдикції та підсудності та інших процесуальних передумов.

У прикладному вимірі ця форма включає «підготовку, формування документів до розгляду публічного адміністративного спору; збір доказів по адміністративній справі; допомога в складанні скарг про скасування незаконно оформлених адміністративних протоколів» [2]. Аналізуючи документи як інформаційний ресурс в адвокатській діяльності, І.В. Болокан зазначає: «основу якісного надання правничої допомоги адвокатами складає їх робота з документами» [40, с. 3019].

Додаткова ухвала Верховного Суду від 20 березня 2026 року у справі № 910/4700/25 є показовою для характеристики забезпечувально-процесуальної форми участі адвоката, оскільки в ній оцінка правничої допомоги здійснюється крізь призму змісту та складності процесуальної роботи адвоката. «У розгляді заяви Верховний Суд, зокрема, враховує: чи змінювалася правова позиція сторін у справі в судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій; чи потрібно було адвокату вивчати додаткові джерела права, законодавство, що регулює спірні правовідносини у справі, документи та доводи, якими протилежна сторона у справі обґрунтувала свої вимоги, та інші обставини (подібна за змістом правова позиція викладена у постанові Верховного Суду від 01.12.2021 у справі № 910/20852/20, додатковій постанові Верховного Суду від 16.03.2023 у справі № 927/153/22)» [62].

Це свідчить, що забезпечувально-процесуальна форма охоплює комплексну інтелектуально-аналітичну та документальну діяльність на кожній стадії провадження.

3. Представницько-процесуальна форма участі адвоката. Дана форма є класичним виявом участі адвоката та полягає у безпосередньому представництві позивача, відповідача, третьої особи або іншого учасника справи. Її зміст становить вчинення адвокатом від імені клієнта всього комплексу процесуальних дій для реалізації процесуальних прав та виконання обов'язків. У межах цієї форми адвокат утілює правову позицію клієнта у процесуальний простір судового розгляду, забезпечуючи її належне вираження у встановлених законом формах. Спеціальний статус адвоката, порядок здійснення адвокатської діяльності, її види, гарантії та організаційні форми визначені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема, законодавець відносить до видів адвокатської діяльності також і «... представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах» [145; 165, с. 297].

Право на представництво належить до конституційно гарантованих прав особи, а адвокатура є незалежним правовим інститутом, покликаним забезпечити його практичну реалізацію.

Конституційний Суд України в Рішенні від 10 вересня 2025 року № 4-р(П)/2025 (пункт 5.2) наголосив на позиції ЄСПЛ у справі *Lekavičienė v. Lithuania*, згідно з якою «особлива роль адвокатів як незалежних професіоналів у здійсненні правосуддя має наслідком ряд обов'язків і обмежень, особливо у зв'язку з їх професійною діяльністю, яка повинна бути розсудливою, чесною і гідною» (§ 51, § 52)» [174].

Конституційний Суд України в Рішенні від 10 вересня 2025 року № 4-р(П)/2025 (пункт 5.2) наголосив на позиції ЄСПЛ у справі *Lekavičienė v. Lithuania* [174]. і погодився з особливою роллю адвоката.

У Рішенні Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року № 13-рп/2000 констатовано, що «представниками сторін і третіх осіб, крім

представників за законом, можуть бути також адвокати» [175]. Це положення заклало конституційно-правове підґрунтя для подальшого нормативного закріплення статусу адвоката як основного суб'єкта процесуального представництва.

У доктринальному вимірі слід зазначити, що «представництво в адміністративному судочинстві можна розглядати за галузевою ознакою правовідносин (зокрема, у фінансових, митних, земельних, трудових (щодо проходження державної служби) правовідносин), в залежності від суб'єкта, інтереси яких підлягають захисту (зокрема, представництво інтересів державного службовця, кандидата на вибори, громадської організації, тощо)» [41, с. 69].

Враховуючи усе вище зазначене можливо сказати, що представницько-процесуальна форма є базовою, системоутворюючою формою участі адвоката в адміністративному процесі, навколо якої структуруються всі інші форми участі адвоката.

4. Організаційно-тактична форма участі адвоката. Поряд із представництвом як зовнішньо вираженою процесуальною формою участі адвоката в адміністративному процесі, доцільно виокремити організаційно-тактичну форму, що має внутрішній стратегічний характер і реалізується на усіх стадіях адміністративного процесу. Ця форма охоплює професійний супровід справи в динаміці її розгляду: коригування правової позиції, формування тактики доказування, аналіз процесуальної поведінки інших учасників, підготовку клопотань, реагування на нові обставини по справі, ініціювання забезпечення позову, подання заяв про відвід (статті 36, 39 КАС України) та уточнення позовних вимог (стаття 47 КАС України) тощо. Виокремлення зазначеної форми засвідчує, що адвокат є не лише формальним представником сторони, а й професійним координатором цілісної стратегії судового захисту. Таким чином, адвокат як професійний представник здійснює також аналітичну, стратегічну та організаційну функції, оскільки саме він у більшості випадків формулює юридичну

аргументацію, структурує доказову базу та визначає логіку процесуального захисту [203].

О. Пасенюк визначає тактику як «концептуальну дію, систему прийомів, які здійснюються під час розгляду адміністративної справи у вигляді одного або більшої кількості конкретних завдань, логічно побудованих процесуальних дій, як передбачених КАСУ, так і відсутніх в процесуальному кодексі, які сприяють всесторонньому та швидкому розгляду адміністративної справи» [10, с. 107].

Аналіз тактичних прийомів адвокатів в адміністративному судочинстві дозволяє систематизувати їх у п'ять основних груп, кожна з яких має самостійне процесуальне та стратегічне значення, а саме: 1) оскарження судових рішень; 2) оскарження дій судді; 3) формування позитивного професійного іміджу перед суддею; 4) заявлення відводу судді; 5) тактика умисного затягування процесу [10, с. 112 -113].

Першу групу тактичних прийомів адвоката в адміністративному процесі становить оскарження судових рішень [10, с. 112] – найширший за обсягом процесуальний інструмент. КАС України гарантує право оскаржувати як остаточні судові рішення, так і окремі ухвали (статті 249, 294 КАС України), а підстави для їх скасування визначено статтею 320 КАС України: неповнота з'ясування обставин, недоведеність фактів, невідповідність висновків обставинам справи, порушення норм матеріального чи процесуального права.

Друга група – оскарження дій судді [10, с. 112] має суперечливу природу. О. Пасенюк слушно зауважує, що «такий крок водночас дає змогу виправити судові помилки й становить акт протидії, який здатен вплинути на ставлення судді для вирішення справи» [10, с. 112], а тому потребує виваженої тактичної оцінки.

Третя група спрямована на формування позитивної професійної репутації і ґрунтується на комунікативній етиці [24; 166], системному опрацюванні правових позицій та належній аргументованості документів, які

готує адвокат. За спостереженням О. Пасенюка, «судді цінують допомогу адвокатів (в силу їх професійної підготовки) в наданні систематизованих посилань/витримок із нормативних актів; особливо якщо вони нещодавно набули чинності і не застосовувались у судовій практиці» [10, с. 112-113]. Водночас за наявності суб'єктивної прихильності судді до протилежної сторони тактика адвоката має бути спрямована на можливого усунення таких суб'єктивних факторів із процесу [10, с. 114].

Четверта група – заявлення відводу судді (стаття 36 КАС України) є кардинальним тактичним кроком, коли адвокат усвідомлює загрозу несприятливого рішення [10, с. 113]. Підстави відводу визначено частиною першою статті 36 КАС України, при цьому незгода з процесуальними рішеннями судді не є такою підставою (частина четверта статті 36 КАС України). Відвід подається вмотивовано і заявлений «протягом десяти днів з дня отримання учасником справи ухвали про відкриття провадження у справі, але не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження» [83] (стаття 39 КАС України).

П'ята група – тактика умисного затягування процесу [10, с. 113] і є найбільш дискусійною. Попри заборону зловживання процесуальними правами (ст. 45 КАС України), О. Пасенюк фіксує внутрішню суперечність такого регулювання, бо «розкриваючи механізми такого зловживання в п'яти пунктах частини 2 ст. 45 КАС України, законодавець фактично дає підказку щодо реалізації протиправних тактичних кроків, які може використати недобросовісний адвокат, щоб виграти справу» [10, с. 116].

Ефективність зазначених п'яти прийомів залежить не лише від фахової підготовки адвоката, а й від його спроможності адаптувати стратегію з урахуванням активної ролі суду. Нормативне закріплення відповідних інструментів у КАС України (статті 36, 39, 45, 249, 294, 320) утворює процесуальний каркас балансу між свободою тактичного маневру та протидією зловживанню правами, однак потребує подальшого

доктринального розмежування допустимих прийомів і процесуальних зловживань.

Отже, організаційно-тактична форма участі адвоката в адміністративному процесі є внутрішнім стратегічним виміром його професійної діяльності, що охоплює планування процесуальної поведінки, формування тактики доказування, оперативне коригування правової позиції та прогнозування судових рішень. Дана форма ґрунтується на професійному обов'язку адвоката діяти компетентно, добросовісно та в межах закону [145; 143]. Систематизація тактичних прийомів у п'ять груп: оскарження судових рішень, оскарження дій судді, формування позитивного професійного іміджу, заявлення відводу та затягування процесу, засвідчує, що адвокат виконує не лише представницьку, а й аналітичну, стратегічну та координаційну функції, а нормативний каркас КАС України потребує подальшого доктринального розмежування допустимих тактичних прийомів і процесуальних зловживань.

5. Контрольно-переглядова форма участі адвоката. Контрольно-переглядова форма участі адвоката є самостійним функціональним різновидом професійної діяльності, що актуалізується після ухвалення рішення першої інстанції та охоплює апеляційне й касаційне провадження, а також перегляд рішень за нововиявленими або виключними обставинами. Її доктринальна природа впливає з права на судовий захист, яке не вичерпується розглядом справи в першій інстанції, а гарантує можливість перевірки правосудності рішення. Адвокат професійно реалізує цю перевірочну функцію, трансформуючи загальне право на оскарження у конкретні процесуальні дії. Як зазначає К. Е. Косяченко, «... адвокатура – має одне з важливіших місць в правовому механізмі правосуддя, є важливим членом правового процесу має також вагому функцію за суспільним контролем в цьому аспекті» [92, с. 279].

Змістовне наповнення цієї форми охоплює три взаємопов'язані складові: 1) аналітичну; 2) документально-процесуальну; 3) представницьку.

Аналітична складова передбачає критичну оцінку судового рішення щодо його законності, обґрунтованості та повноти дослідження обставин справи. Адвокат виявляє порушення норм матеріального й процесуального права, неповноту встановлення фактів, невідповідність висновків суду доказам, тобто ті підстави, які визначені статтями 317 та 320 КАС України.

Документально-процесуальна складова реалізується в контексті підготовки апеляційних і касаційних скарг із дотриманням вимог щодо форми та змісту (статті 296, 328 КАС України), формулювання правових аргументів і визначення меж оскарження. Наприклад, С. Березин, Р.О. Пронін та Є. Коробейнікова вважають, що «Подання апеляції на рішення суду першої інстанції являє собою процесуальний захід, орієнтований на оскарження такого рішення. Спосіб його здійснення передбачає складання та подання до апеляційної інстанції скарги щодо рішення суду нижчого рівня із подальшим її аналізом апеляційним судом» [33].

Представницька складова передбачає безпосередню участь адвоката у засіданні суду вищої інстанції, де він обґрунтовує доводи скарги та реагує на аргументи процесуального опонента.

Окрему увагу заслуговує участь адвоката у провадженні за нововиявленими або виключними обставинами (глава 3 розділу IV КАС України), де професійне завдання полягає у виявленні й обґрунтуванні обставин, не відомих під час попереднього розгляду, або підстав виключного характеру (стаття 361 КАС України).

Функціональне значення контрольно-переглядової форми полягає в забезпеченні процесуальних гарантій багатоінстанційної побудови адміністративного судочинства. Адвокат виконує роль професійного контролера якості правосуддя, здатного ініціювати перевірку рішення та кваліфіковано аргументувати необхідність його зміни чи скасування. Без належної участі адвоката право на апеляційний і касаційний перегляд ризикує залишитися формальною декларацією.

Отже, контрольно-переглядова форма участі адвоката в адміністративному судочинстві становить наглядово-коригувальний вимір його професійної діяльності, що інтегрує аналітичну, документально-процесуальну та представницьку складові й забезпечує правосудність остаточного судового рішення на всіх стадіях перегляду.

6. Виконавчо-забезпечувальна форма участі адвоката. Дана форма участі адвоката в адміністративному процесі є завершальним, проте функціонально значущим різновидом професійної діяльності, що розгортається на стадії виконання судового рішення. Її виокремлення зумовлене тим, що ухвалення рішення на користь клієнта ще не означає фактичного відновлення порушеного права – між судовим актом та його реальним виконанням нерідко виникає значна дистанція, подолання якої потребує кваліфікованого правового супроводу.

Доктринальне обґрунтування цієї форми корелюється з принципом ефективності судового захисту, який гарантує не лише право на звернення до суду, а й примусове виконання рішення. Європейський суд з прав людини послідовно визнає виконання судового рішення невід'ємною складовою права на справедливий суд за статтею 6 Конвенції. Адвокат у цьому контексті є суб'єктом, який перетворює процесуальну перемогу на реальний правовий результат.

Змістове наповнення цієї форми охоплює чотири напрями діяльності:

- 1) ініціативно-процесуальний;
- 2) контрольно-наглядовий;
- 3) оскаржувальний;
- 4) відновлювально-компенсаційний.

Ініціативно-процесуальний напрям передбачає підготовку заяв про видачу виконавчого листа, звернення щодо роз'яснення способу й порядку виконання рішення (стаття 376 КАС України), а також заяв про зміну способу виконання за неможливості початкового. Контрольно-наглядовий напрям пов'язаний з ініціюванням судового контролю: подання заяв про визнання протиправною бездіяльності суб'єкта владних повноважень, вимоги про встановлення строку виконання (стаття 382 КАС України), використання

механізму накладення штрафу за невиконання. Оскаржувальний напрям реалізується шляхом оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб державної виконавчої служби відповідно до статті 383 КАС України. Відновлювально-компенсаційний напрям охоплює правовий супровід процедур фактичного відновлення порушеного права, зокрема ініціювання відшкодування шкоди, завданої невиконанням рішення, із застосуванням як адміністративно-процесуальних, так і цивільно-правових засобів.

Специфіка виконавчо-забезпечувальна форма участі адвоката в адміністративному судочинстві визначається тим, що зобов'язаною стороною переважно є суб'єкт владних повноважень, примусове виконання щодо якого нерідко наштовхується на адміністративний спротив. Саме тому адвокат виступає гарантом того, що владний суб'єкт не зможе знецінити судові рішення шляхом його ігнорування. Функціональне значення виконавчо-забезпечувальної форми полягає у формуванні цілісного циклу адвокатського супроводу – від звернення до суду до повного виконання рішення. Її нормативну основу становлять положення розділу V КАС України (статті 370–383), Закон України «Про виконавче провадження», а також практика ЄСПЛ щодо права на виконання судових рішень як складової справедливого судочинства.

Отже, виконавчо-забезпечувальна форма є завершальною ланкою системи форм участі адвоката в адміністративному судочинстві, що інтегрує ініціативно-процесуальний, контрольний-наглядний, оскаржувальний та відновлювально-компенсаційний напрями й забезпечує перетворення процесуальної перемоги на фактичне відновлення порушених прав особи.

7. Спеціально-допоміжна форма участі адвоката в адміністративному судочинстві. Зазначена форма участі адвоката вирізняється принципово іншою процесуальною природою. На відміну від представницької чи консультативної форм, де адвокат діє в інтересах конкретного клієнта, ця форма передбачає його участь не як представника

сторони, а як суб'єкта спеціальної правової компетенції – у статусі експерта з питань права.

Нормативною підставою слугують положення частини 6 статті 7, статті 69 та статті 112 КАС України. Процесуальна функція експерта в галузі права полягає у наданні суду професійно обґрунтованих висновків щодо застосування аналогії закону чи права, доктринальних підходів до тлумачення норм, а також змісту норм іноземного права, коли їх встановлення виходить за межі звичайної компетенції суду. У Постанові КАС ВС від 30.10.2018 у справі № 826/6667/16 закріплюється позиція, відповідно до якої « висновок може стосуватися лише передбачених КАС України питань – застосування аналогії закону чи аналогії права чи змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування, доктриною у відповідній іноземній державі» [42, с. 4; 139].

Залучення саме адвоката до виконання функції експерта з питань права є концептуально виправданим кроком з огляду на кілька міркувань. По-перше, адвокат поєднує теоретичну підготовку з практичним досвідом правозастосування, що дозволяє надавати висновки з урахуванням реальних закономірностей судової практики та специфіки адміністративних правовідносин. По-друге, адвокатська діяльність орієнтована на захист прав особи, що забезпечує правозахисний вимір тлумачення – особливо важливий в адміністративному судочинстві, покликаному захистити особу у відносинах із суб'єктами владних повноважень. По-третє, обізнаність адвоката з процесуальними стандартами доказування та правової аргументації дозволяє сформулювати експертний висновок у формі, максимально адаптованій до потреб судового процесу.

В. Уркевич та М. Шумило акцентують увагу, що «залучення та використання Верховним Судом при вирішенні спорів наукових знань у сфері права є важливою частиною його процесуальної діяльності. ... Крім того, застосування судом доктрин та концепцій для вирішення складних

справ, що містять «пограничні» правові ситуації, є кроком щодо подолання нормативізму, який ще й досі можна зустріти в судовій практиці» [195]. Без звернення до наукових здобутків формулювання правових висновків касаційної інстанції щодо застосування норм права було б суттєво ускладненим. І це пов'язано із тим, що «правова доктрина виступає сполучною ланкою між юридичними нормами і юристами-практиками» [44], вона є «підсумком (результатом) наукового пізнання права (його сутності, змісту), а також практики правотворення і правозастосування (судової практики)» [125].

Водночас участь адвоката як експерта породжує деонтологічну проблему незалежності висновку, адже адвокат за фаховою ідентичністю є захисником інтересів клієнта. Виступаючи експертом, він зобов'язаний надати об'єктивний, науково обґрунтований висновок, не підпорядкований інтересам жодної зі сторін. Кодекс адміністративного судочинства України не містить спеціальних вимог щодо запобігання конфлікту інтересів у таких випадках, що свідчить про необхідність подальшого нормативного опрацювання цього питання.

Спеціально-допоміжна форма узгоджується з позицією В.В. Нікітченка, який зазначає: «Рівень правової культури адвокатів навіть у середовищі юристів професіоналів традиційно вирізнявся добротним поєднанням теоретичної підготовки та практичних умінь та навичок, раціоналізмом і креативністю, здатністю щодо пристосування до змін у правовій сфері, сприйняттям новітніх тенденцій правового розвитку» [118, с. 99]. Саме такі якості забезпечують можливість адвоката надавати кваліфіковану допомогу там, де вирішальне значення мають спеціальні знання, аналітичне мислення та вміння обирати оптимальні правові засоби.

Функціональне значення цієї форми полягає у розширенні меж участі адвоката за рамки традиційних форм участі в процесі. Адвокат у цій якості діє не на користь конкретної сторони, а в інтересах правосуддя, допомагаючи суду прийняти обґрунтоване рішення у складних ситуаціях, де стандартні

методи тлумачення виявляються недостатніми. Її подальший розвиток потребує уточнення процесуального статусу адвоката-експерта та нормативного закріплення гарантій об'єктивності наданих висновків.

Отже, спеціально-допоміжна форма участі адвоката в адміністративному судочинстві завершує систему форм його процесуальної діяльності, розкриваючи здатність адвокатської професії виконувати не лише правозахисну, а й правороз'яснювальну функцію в статусі експерта з питань права, що потребує подальшого нормативного забезпечення гарантій об'єктивності висновків.

Проведений аналіз змістовних та функціональних характеристик кожної з визначених форм участі адвоката в адміністративному судочинстві створює необхідне теоретичне підґрунтя для їх систематизації та дозволяє перейти до обґрунтування авторської класифікації, побудованої на основі єдиного критерію – процесуально-функціонального призначення адвокатської діяльності.

Запропонована класифікація процесуальних форм участі адвоката в адміністративному судочинстві розкриває його діяльність як цілісну, внутрішньо структуровану та функціонально багаторівневу систему. На відміну від традиційного підходу, вона охоплює не лише стадію розгляду справи по суті, а весь процесуальний цикл захисту права – від первинного аналізу спору до фактичного виконання судового рішення, що забезпечує повніше розкриття правового статусу адвоката та створює методологічну основу для дослідження його функцій на кожній стадії провадження.

Класифікація має як доктринальне, так і прикладне значення, бо вона сприяє точному визначенню місця адвоката в механізмі реалізації права на правничу допомогу, конкретизує напрями вдосконалення процесуального законодавства та може слугувати науковим підґрунтям розвитку інституту адвокатської участі в процесі. Це узгоджується з еволюційним характером правосуб'єктності, зумовленим ускладненням структури правовідносин та появою нових форм їх реалізації. В контексті цього доцільно навести думку

В.А Січевлюка, що «Явище правосуб'єктності розвивається шляхом еволюції, що зумовлена постійним ускладненням структури реальних правовідносин, набуттям ними нового змісту та форм реалізації. Це призводить до появи невідомих раніше суб'єктів права, правосуб'єктність яких модифікується інтегрально, тобто як на рівні кожного із її структурних елементів, так і загалом» [181, с. 307].

Участь адвоката в адміністративному процесі є складним багатокомпонентним явищем, що не зводиться до класичного представництва. Його зміст охоплює систему взаємопов'язаних процесуальних форм із власним функціональним призначенням, стадійною прив'язкою та юридичним значенням, а класифікація цих форм є необхідним інструментом наукового пізнання правового статусу адвоката.

Ініціативно-підготовча форма передуює відкриттю провадження і створює фактичну та правову основу для звернення до суду. Забезпечувально-процесуальна форма гарантує відповідність процесуальних документів та дій вимогам закону. Представницько-процесуальна форма забезпечує безпосередню реалізацію процесуальних прав клієнта у суді. Організаційно-тактична форма надає представництву стратегічної спрямованості. Контрольно-переглядова форма забезпечує механізм виправлення судових помилок. Виконавчо-забезпечувальна форма доводить судовий захист до реального результату. Спеціально-допоміжна форма розширює інструментарій правничої допомоги за рамки класичного представництва.

Кожна з виділених форм може функціонувати як самостійно, так і в поєднанні з іншими, що забезпечує гнучкість і адаптивність правничої допомоги адвоката до конкретних обставин справи та потреб клієнта.

Тобто, наукова новизна запропонованого підходу полягає в тому, що участь адвоката вперше розглядається не як сукупність окремих повноважень чи похідний елемент представництва, а як самостійна багаторівнева система процесуально організованої діяльності, структура якої визначається

стадійністю судочинства, функціональним призначенням адвокатури та процесуальним статусом довірителя.

Конкретні елементи новизни:

- виокремлення ініціативно-підготовчої та забезпечувально-процесуальної форм як самостійних різновидів діяльності, що передують судовому розгляду, але визначально впливають на доступ до правосуддя;
- розмежування представницько-процесуальної та організаційно-тактичної форм, що дозволяє відокремити вчинення процесуальних дій від стратегічного управління динамікою справи;
- включення контрольно-переглядової та виконавчо-забезпечувальної форм, які поширюють адвокатську діяльність на стадії перевірки судових рішень та їх фактичного виконання;
- обґрунтування спеціально-допоміжної форми, що характеризує адвоката як носія спеціальної правової компетенції.

Таким чином, запропонована авторська класифікація процесуальних форм участі адвоката в адміністративному процесі:

- ґрунтується на нормативних положеннях КАС України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;
- враховує наукові підходи до розуміння процесуальної форми адміністративного судочинства;
- відображає реальний зміст та функціональне призначення професійної діяльності адвоката на різних стадіях процесу;
- має системний, цілісний та внутрішньо узгоджений характер;
- розширює наукове розуміння ролі адвоката в адміністративному судочинстві, долаючи обмеженість підходу, що зводить його участь виключно до судового представництва.

Для узагальнення наведених характеристик форм участі адвоката надаємо їх системний опис у вигляді окремого Додатку А.

Наведена класифікація слугує підґрунтям для подальшого аналізу окремих процесуальних форм участі адвоката на певних стадіях

адміністративного судочинства, що здійснюється у наступному підрозділі роботи.

3.3. Характеристика форм участі адвоката на стадіях адміністративного судочинства

Процесуальний статус адвоката в адміністративному судочинстві розкривається через аналіз форм його участі на окремих стадіях адміністративного процесу. Діяльність адвоката у публічно-правовому спорі охоплює сукупність юридичних дій, що різняться за змістом, процесуальною метою, функціональним призначенням і юридичними наслідками. Дослідження цих форм дає змогу конкретизувати процесуальну роль адвоката та виявити внутрішню структуру професійної правничої допомоги у сфері вирішення публічно-правових спорів [83; 145].

На підставі аналізу КАС України можливо визначити стадії адміністративного провадження. До них належать:

I) *Стадія відкриття провадження в адміністративній справі.* Вона «складається з таких етапів: 1) звернення до суду з позовом; 2) розгляд позовної заяви; 3) ухвалення рішення за позовною заявою; 4) доведення рішення до зацікавлених осіб» [108, с. 212];

II) *Стадія підготовки справи до судового розгляду.* Дана стадія включає наступні етапи, а саме: «1) вжиття судом заходів для всебічного та об'єктивного розгляду і вирішення справи; 2) попереднє судове засідання; 3) судове рішення за результатами підготовки справи до розгляду; 4) доведення судового рішення до осіб, які беруть участь у справі» [108, с. 212];

III) *Стадія судового розгляду адміністративної справи та ухвалення судового рішення* [108, с. 212] об'єднує п'ять ключових етапів, зокрема: « 1) відкриття судового засідання; 2) з'ясування обставині перевірка їх доказами; 3) судові дебати; 4) ухвалення судового рішення; 5) доведення судового

рішення до осіб, які беруть участь у справі» [108, с. 212]. Потрібно зазначити, що судові дебати, як певний етап присутній, у випадку розгляду адміністративної справи в порядку загального провадження і відсутній у випадку письмового провадження;

IV) *Стадія апеляційного перегляду судових рішень* складається із таких етапів, як: 1) «перевірка апеляційної скарги на відповідність до вимог, встановлених Кодексом» [17, с. 254]; 2) «підготування справи до апеляційного розгляду» [17, с. 257]; 3) апеляційний розгляд справи, який може відбуватися як у судовому засіданні, так і в порядку письмового провадження» [17, с. 258]; 4) «ухвалення судового рішення у справі» [17, с. 260];

V) *Стадія касаційного перегляду судових рішень*. «Касаційне провадження складається із 4 -х процесуальних етапів: 1) подання касаційної скарги та розв'язання питання про відкриття касаційного провадження; 2) підготування справи до касаційного розгляду; 3) касаційний розгляд справи; ухвалення касаційним судом рішення у справі, його проголошення і доведення до відома адресатів» [17, с. 272-273].

VI) *Стадія провадження за нововиявленими або виключними обставинами*.

VII) *Стадія виконання судових рішень*. Зазначена стадія складається з трьох ключових етапів: « 1) звернення судового рішення до виконання; 2) фактичне виконання судового рішення; 3) остаточне виконання рішення» [108, с 212].

Відповідно до ст. 2 КАС України, суд має забезпечити справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд адміністративних справ [83]. Реалізація цього завдання здійснюється на засадах верховенства права, рівності учасників, змагальності, диспозитивності та офіційного з'ясування обставин (ст. ст. 2, 6, 8, 9, 11, 13 КАС України) [83]. Як зазначає А.О. Черникова: «Слушною видається пропозиція у цьому контексті щодо розкриття процесуальної форми через процесуальну процедуру здійснення

адміністративного судочинства та умови, що сприяють її дотриманню і вирішенню завдань адміністративного судочинства» [202, с. 30].

У цій системі адвокат виступає професійним суб'єктом надання правничої допомоги, який забезпечує реальний доступ особи до правосуддя (ст. ст. 59, 131-2 Конституції України) [90].

Для системного відображення співвідношення між стадіями, формами участі адвоката, нормативною основою та типовими процесуальними діями використано табличний спосіб узагальнення (Додаток 2).

Форми участі адвоката на стадії відкриття провадження. Стадія відкриття провадження має самостійне процесуальне значення, оскільки саме тут закладаються передумови ефективного судового захисту [11]. Участь адвоката на зазначеній стадії доцільно розглядати крізь призму кількох взаємопов'язаних процесуальних форм.

Ініціативно-підготовча форма є початковою та визначальною. Її сутність полягає у здійсненні консультаційних, аналітичних і підготовчих дій до моменту вирішення судом питання про відкриття провадження. Положення ч. 1 ст. 1 та ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145] відносять до змісту адвокатської діяльності надання правової інформації, консультацій, правовий супровід клієнта, складення процесуальних документів, що безпосередньо пов'язано з цією формою. Адвокат аналізує фактичні обставини, встановлює ознаки публічно-правового спору, визначає юрисдикційну належність, перевіряє дотримання строків звернення та обирає належний спосіб судового захисту. Крім того, він формує доказову базу та готує позовну заяву. Внутрішнім структурним компонентом цієї форми є консультативна взаємодія адвоката з клієнтом. У науковій літературі зазначається: «Консультативна робота адвоката – це комплексна діяльність адвоката щодо вирішення конкретної правової проблеми клієнта» [184, с. 184]. Л. Слива вважає, що під консультуванням потрібно «... розуміти безпосередній процес взаємодії адвоката та клієнта (довірителя) з метою знаходження правових методів та засобів вирішення

юридичних проблем довірителя» [184, с. 184]. При цьому консультуванню притаманні послідовні дії: «інтерв'ю (опитування); збір інформації та її подальший аналіз; аналіз обставин справи; аналіз нормативно-правової основи справи... формування правової позиції у справі» [184, с. 185]. Ефективність реалізації цієї форми безпосередньо залежить від належної взаємодії адвоката з клієнтом, яка здійснюється через два механізми: 1) координацію як пошук ефективного інструментарію комунікації та вжиття спільних дій, зокрема щодо формування доказової бази; 2) узгодження і погодження правової позиції та дій, які підлягають вчиненню у справі. Саме ці механізми забезпечують належний рівень професійної комунікації, що має принципове значення вже на стадії звернення до адміністративного суду.

Забезпечувально-процесуальна форма надає правовій позиції належного процесуального вираження. Адвокат забезпечує відповідність позовної заяви законодавчим вимогам щодо форми та змісту, належне визначення учасників, оформлення доказів, підтвердження повноважень. Від належного процесуального оформлення залежить відсутність «підстави для залишення позовної заяви без руху, її повернення чи відмови у відкритті провадження у справі» [83] (ч. 2 ст. 171 КАС України).

Належне розуміння змісту цієї форми вимагає врахування того, що процесуальна форма у адміністративному судочинстві не зводиться виключно до формального дотримання законодавчих приписів. Вона є способом юридичної організації доступу до правосуддя, в межах якого адвокат повинен не лише підготувати позов, але й забезпечити його процесуальну допустимість. Саме тому забезпечувально-процесуальна форма участі адвоката на стадії відкриття провадження є своєрідним містком між професійною правничою допомогою та судовою процесуальною діяльністю.

Представницько-процесуальна форма виявляється у вступі адвоката в процес як належного представника. Адвокат реалізує від імені клієнта право на звернення до суду, підписує і подає позовну заяву, підтверджує повноваження. На цій стадії форма має переважно первинний,

формалізований характер. У науковій літературі зазначається, що представництво в адміністративному судочинстві може розглядатися залежно від галузевої природи спірних правовідносин [57, с. 149; 176, с. 91], а також від особливостей суб'єкта [76, с. 135]. Наведене положення має методологічне значення і для характеристики участі адвоката на стадії відкриття провадження, оскільки підтверджує, що специфіка реалізації представницько-процесуальної форми обумовлюється не лише загальними вимогами до представництва, а й особливостями розгляду публічно-правового спору, в межах якого адвокат здійснює захист прав та інтересів особи.

Організаційно-тактична форма на цій стадії ще не набуває повного розгортання, проте проявляється у визначенні оптимальної моделі звернення, виборі обсягу позовних вимог, вирішенні питання про поновлення строку, забезпечення позову, витребування доказів, залучення третіх осіб. Отже, навіть на початковому етапі адміністративного процесу адвокат виступає не лише як особа, що формально складає та подає позов, а і як професійний суб'єкт, який здійснює стратегічне планування майбутнього судового захисту.

Таким чином, стадія відкриття провадження характеризується комплексною реалізацією ініціативно-підготовчої, забезпечувально-процесуальної та представницько-процесуальної форм, тоді як організаційно-тактична має допоміжний характер. У сукупності вони забезпечують формування юридично обґрунтованої основи для подальшого розвитку судочинства.

Форми участі адвоката на стадії судового розгляду та ухвалення рішення. Стадія судового розгляду є центральною в адміністративному судочинстві, оскільки саме тут вирішується публічно-правовий спір по суті. Професійний потенціал адвоката розкривається найповніше, а форми участі набувають максимальної конкретизації.

Представницько-процесуальна форма на цій стадії набуває найповнішого втілення, виступаючи базовою, системоутворюючою формою, навколо якої структуруються всі інші форми участі адвоката. На етапі з'ясування обставин – ця форма участі адвоката найбільш змістовно насичена – надає пояснення від імені клієнта, ставить запитання учасникам справи, допитує свідків, досліджує докази, заявляє клопотання про витребування додаткових доказів або призначення експертизи. Судові дебати як окремий етап наявні лише в загальному провадженні та відсутні у письмовому, де рішення ухвалюється виключно на підставі письмових матеріалів справи. На етапі судових дебатів адвокат виголошує промову, в якій підсумовує обставини, аналізує докази й формулює правові аргументи, а також має право на репліку. Ефективність цієї форми безпосередньо може впливати на зміст судового рішення та забезпечує реалізацію принципу змагальності сторін (ст. 59 Конституції України, ст. ст. 55, 57 КАС України).

Організаційно-тактична форма виконує роль стратегічного координатора. На етапі відкриття засідання адвокат оцінює доцільність заявлення відводу судді (ст. 36, 39 КАС України), подання клопотань про відкладення розгляду чи залучення третіх осіб. На етапі з'ясування обставин тактичне значення має порядок дослідження доказів, стиль допиту свідків, визначення моменту для клопотання про зміну позовних вимог (ст. 47 КАС України). Серед п'яти груп тактичних прийомів, інтегрованих у цю форму, на стадії розгляду особливо актуальними є тактика щодо визначення темпів провадження та оскарження дій судді. Нормативний каркас (ст. 36, 39, 45, 249, 294, 320 КАС України) забезпечує баланс між свободою тактичного маневру та протидією зловживанню процесуальними правами. Адвокат виступає не лише формальним представником, а й координатором стратегії судового захисту, здатним коригувати позицію залежно від результатів дослідження доказів.

Забезпечувально-процесуальна форма є інструментом усунення процесуальних перешкод і збереження реальної можливості судового

захисту. Вона охоплює комплексну інтелектуально-аналітичну та документальну діяльність, спрямовану на обґрунтування й процесуальне оформлення позиції сторони: належне складання клопотань, заяв, заперечень та інших документів, контроль процесуальних строків, перевірку правильності ведення протоколу та фіксування технічними засобами, подання зауважень на протокол, перевірку повноти долучення доказів. Гарантійна функція адвоката полягає в тому, що від належної процесуальної формалізації залежить допустимість вчинених дій та відсутність підстав для скасування рішення в апеляційному чи касаційному порядку.

Ініціативно-підготовча форма зберігає актуальність через підготовку до кожного засідання: аналіз матеріалів, формулювання питань для допиту, підготовку тез для дебатів, опрацювання доводів опонента, аналіз судової практики з аналогічних спорів.

Спеціально-допоміжна форма реалізується у двох вимірах: адвокат-представник використовує доктринальні підходи, правові позиції Верховного Суду та практику ЄСПЛ; адвокат може бути залучений як експерт з питань права (ч. 6 ст. 7, ст. ст. 69, 112 КАС України) для надання висновків в інтересах правосуддя.

Потрібно зазначити, що форма участі суттєво залежить від виду провадження. У загальному провадженні найяскравіше розкриваються представницько-процесуальна та організаційно-тактична форми. У письмовому – акцент зміщується на забезпечувально-процесуальну та ініціативно-підготовчу форми.

На етапі ухвалення рішення безпосередня участь адвоката обмежена, проте якість попередньої роботи визначає його зміст. На етапі доведення рішення адвокат аналізує його на відповідність вимогам законності й обґрунтованості, інформує клієнта про перспективи оскарження.

Отже, стадія судового розгляду є точкою максимальної концентрації усіх форм участі адвоката. Їх взаємодія утворює цілісний механізм професійного правничого захисту.

Форми участі адвоката на стадії апеляційного перегляду судового рішення. Стадія апеляційного перегляду є ключовою гарантією законності судових рішень [59, с. 614]. Форми участі адвоката тут набувають специфічного змісту, зумовленого перевірочним характером провадження.

Контрольно-переглядова форма стає ключовою та системоутворюючою, навколо якої структуруються всі інші форми участі адвоката в адміністративному провадженні. Коригувальний характер цієї форми полягає у спрямованості на зміну або скасування помилкових рішень суду першої інстанції. Адвокат виступає професійним контролером якості правосуддя. Контрольно-переглядова форма реалізується через три складові: 1) Аналітична складова – критична оцінка рішення суду першої інстанції щодо законності, обґрунтованості та повноти (ст. ст. 317, 320 КАС України), що визначає підстави для оскарження. 2) Документально-процесуальна складова – підготовка апеляційної скарги (ст. 296 КАС України) або відзиву на першому («перевірка апеляційної скарги на відповідність до вимог, встановлених Кодексом» [17, с. 254]) та другому («підготування справи до апеляційного розгляду» [17, с. 257]) етапах стадії. 3) Представницька складова – безпосередня участь у засіданнях апеляційного суду на третьому етапі («апеляційний розгляд справи, який може відбуватися як у судовому засіданні, так і в порядку письмового провадження» [17, с. 258]).

Ініціативно-підготовча форма має особливості на стадії апеляційного перегляду судових рішень і це пов'язано із тим, що адвокат працює не з первинною ситуацією клієнта, а з матеріалами справи та рішенням суду першої інстанції. Він оцінює дотримання строків апеляційного оскарження (ст. 295 КАС України), визначає обсяг і межі апеляційних вимог (ст. 295 КАС України), визначає обсяг і межі оскарження, опрацьовує практику Верховного Суду, прогнозує ризики. Ця форма має й превентивне значення, бо адвокат може рекомендувати утриматися від оскарження або обґрунтувати його доцільність.

Забезпечувально-процесуальна форма набуває підвищеного значення через жорсткіші формальні вимоги. На першому етапі адвокат забезпечує дотримання всіх вимог до скарги: оформлення, строки, сплату судового збору, підтвердження повноважень тощо. На другому – контролює строки подання відзиву, клопотань, додаткових доказів (ст. 308 КАС України). На третьому – стежить за дотриманням процедури розгляду.

Особливого значення у контексті забезпечувально-процесуальної форми набуває дотримання судом першої інстанції порядку проголошення та вручення копій судових рішень, що безпосередньо впливає на реалізацію права на апеляційне оскарження. У постанові Верховного Суду від 13 травня 2026 року у справі №213/3142/25 акцентовано увагу, що у справах, « які є терміновими у розумінні КАС України, надзвичайно важливим в аспекті реалізації права на апеляційне оскарження є дотримання судом першої інстанції порядку проголошення та вручення (надсилання) копій судових рішень, визначеного ч. 2 ст. 271 КАС України. Недотримання цього порядку може бути підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження з урахуванням інших фактичних обставин. Подібний правовий підхід послідовно підтверджений у постановках ВС від 08 квітня 2024 року у справі №753/3733/23, від 11 лютого 2020 року у справі №462/1961/19, від 04 червня 2021 року у справі №522/5733/20, від 28 червня 2023 року у справі №202/7905/22 та від 07 лютого 2024 року у справі №280/7218/22» [138].

Ця правова позиція суду підкреслює, що адвокат повинен контролювати не лише власні процесуальні дії, а й належність виконання судом процедури вручення рішення, оскільки порушення цього порядку створює підстави для поновлення строку на оскарження. Без належного процесуального забезпечення навіть найсильніші правові аргументи можуть бути нівельовані формальними недоліками.

Представницько-процесуальна форма участі адвоката на стадії апеляційного перегляду зміщує акцент з первинного дослідження доказів на аргументацію помилковості чи правильності рішення суду першої інстанції.

Адвокат надає пояснення від імені клієнта, обґрунтовує підстави для скасування або зміни рішення суду першої інстанції, аналізує мотиви оскаржуваного рішення. У письмовому провадженні представницька функція реалізується виключно через письмові документи, що зближує її із забезпечувально-процесуальною формою. У судовому засіданні усний прояв розкривається повніше, хоча й у стисливому форматі порівняно з першою інстанцією. Представницько-процесуальна форма функціонує в органічному зв'язку з контрольно-переглядовою, бо представництво здійснюється в контексті перевірки рішення на законність та обґрунтованість.

Організаційно-тактична форма дозволяє визначити оптимальний обсяг вимог для оскарження, оцінити доцільність клопотань про дослідження додаткових доказів та зупинення виконання рішення тощо. Серед тактичних прийомів актуальними є: 1) «оскарження судових рішень та ухвал» [10, с. 112]; 2) тактика визначення темпів провадження; 3) «заявлення відводу судді» [10, с. 113; 83, ст. ст. 36, 39]. На етапі апеляційного розгляду стратегічне значення має порядок викладення аргументів, акцентування уваги суду на найпереконливіших підставах для скасування рішення, виважене правове реагування на позицію іншої сторони. Нормативний каркас (ст. ст. 36, 39, 45, 249, 294, 320 КАС України) забезпечує баланс між свободою маневру та протидією зловживанню правами.

Спеціально-допоміжна форма реалізується у двох вимірах: поглиблена аргументація з посиланням на позиції Верховного Суду, практику ЄСПЛ, доктринальні підходи; а також можливе залучення адвоката як експерта з питань права (ч. 6 ст. 7, ст. ст. 69, 112 КАС України).

Взаємодія усіх форм участі адвоката на стадії апеляційного перегляду судових рішень утворює цілісний процесуальний механізм. Так, контрольно-переглядова форма визначає зміст і спрямованість усіх інших процесуальних форм участі адвоката на стадії апеляційного провадження. Водночас, ініціативно-підготовча форма забезпечує формуванню концептуального підґрунтя для діяльності адвоката в процесі, а забезпечувально-процесуальна

форма створює умови допустимості до апеляційного провадження. Представницько-процесуальна дозволяє реалізувати обрану правову позицію, а організаційно-тактична форма – координує реалізацію обраної процесуальної стратегії. Виконавчо-забезпечувальна форма безпосередньо не реалізується, проте апеляційний перегляд може створювати передумови для її активізації – у разі ухвалення нового рішення, що потребує виконання.

Стадія апеляційного перегляду є точкою якісної трансформації форм участі адвоката: від первинного захисту позиції до перевірки та коригування результату. Ефективність діяльності визначається здатністю адвоката поєднати аналітичний потенціал контрольно-переглядової форми з процесуальною майстерністю представницької та тактичною гнучкістю організаційної форм, забезпечуючи реалізацію права особи на справедливий судовий перегляд.

Форми участі адвоката на стадії касаційного перегляду судових рішень. Стадія касаційного перегляду є завершальною ординарною стадією перегляду судових рішень в адміністративному провадженні.

Контрольно-переглядова форма участі адвоката є центральною на стадії касації та полягає у професійній перевірці законності й обґрунтованості судового рішення, підготовці касаційної скарги, формулюванні доводів щодо порушення норм матеріального чи процесуального права та відстоюванні правової позиції клієнта у Верховному Суді. Згідно зі ст. 328 КАС України підставами оскарження є порушення норм матеріального чи процесуального права; ст. 329 КАС України регламентує строки; ст. 331 КАС України встановлює вимоги до змісту скарги.

Ініціативно-підготовча форма реалізується на першому етапі даної стадії («подання касаційної скарги та вирішення питання про відкриття касаційного провадження» [17, с. 272]). На цьому етапі формується юридична модель касаційного оскарження із урахуванням позиції Верховного Суду. Адвокат здійснює комплексний аналіз рішень обох

інстанцій, визначає межі касаційного перегляду з урахуванням ст. 341 КАС України, за якою касаційний суд перевіряє виключно правильність застосування норм права. Потрібно зазначити, що ініціативно-підготовча форма участі адвоката на стадії касації має специфічний характер, оскільки касаційне провадження є переважно правовим, а не фактологічним провадженням, і акцент зміщується від збирання доказів до правової аргументації. На цій стадії принципового значення набуває розмежування правничої допомоги та організаційно-технічних дій, а також дотримання адвокатом меж допустимих засобів професійної діяльності.

Практика Верховного Суду послідовно конкретизує ці межі. У Додатковій Постанові Верховний Суд від 30 травня 2024 року у справі № 759/6109/21 зазначив, що «поїздки до суду, очікування видачі виконавчого листа, підготовка пакету документів відзиву на відправку... не є видами правової допомоги, мають організаційний характер» [136]. Ця позиція зобов'язує адвоката чітко відмежовувати аналітично-правову складову підготовки касаційної скарги (визначення підстав оскарження, формулювання аргументації, аналіз практики) від супутніх організаційних дій.

Постанова Верховного Суду від 13 жовтня 2021 року у справі № 923/1379/20 встановлює межі допустимих засобів адвокатської діяльності, зазначаючи, що «адвокат може використовувати лише ті засоби і методи роботи, які не заборонені законом. ... Таким чином, якщо адвокат при здійсненні адвокатської діяльності навіть за дорученням довірителя здійснив поширення недостовірної інформації, то він має нести цивільно-правову відповідальність відповідно до норм чинного законодавства» [140]. Для ініціативно-підготовчої форми на стадії касації це означає, що при підготовці касаційної скарги адвокат зобов'язаний забезпечити достовірність наведених аргументів і фактичних посилань. Отже, наведені рішення виконують подвійну функцію: визначають предметний зміст ініціативно-підготовчої форми через розмежування правничої допомоги та організаційних дій і

водночас встановлюють межі допустимої поведінки адвоката при підготовці процесуальних документів касаційного провадження.

Водночас реалізується *забезпечувально-процесуальна форма*, у межах якої адвокат забезпечує належне оформлення касаційної скарги відповідно до ст. 331 КАС України та підтверджує представницькі повноваження згідно зі ст. 59 КАС України.

Представницько-процесуальна форма полягає у безпосередній участі адвоката в касаційному розгляді: подання від імені клієнта касаційної скарги або відзиву, участь у судовому засіданні (ст. 343 КАС України), надання пояснень щодо підстав оскарження.

Організаційно-тактична форма на стадії касації має чітко виражений стратегічний характер. Оскільки касаційний суд є судом права, тактика адвоката концентрується на правовій аргументації, зокрема: формулюванні доводів про неправильне застосування норм права (ст. 351-353 КАС України); аргументуванні необхідності направлення справи на новий розгляд або ухвалення нового рішення; посиленні на відступ від усталених правових позицій Верховного Суду. Як зазначає О. Пасенюк, «судді цінують допомогу адвокатів у наданні систематизованих посилань на нормативні акти, особливо ті, що нещодавно набули чинності або зазнали змін» [10, с. 112-113], що в касаційному провадженні набуває підвищеного значення з огляду на роль Верховного Суду у формуванні єдиної судової практики. При цьому ст. 45 КАС України зобов'язує адвоката дотримуватися меж добросовісної реалізації процесуальних можливостей, унеможливаючи зловживання процесуальними правами.

Отже, процесуальна форма участі адвоката на стадії касаційного перегляду реалізується як комплексна система, у якій домінує контрольно-переглядова форма, підкріплена ініціативно-підготовчою, забезпечувально-процесуальною, представницько-процесуальною та організаційно-тактичною формами. Специфіка касаційного провадження як провадження з перевірки правильності застосування норм права (ст. 341 КАС України) зумовлює

зміщення акценту від доказування фактичних обставин до правової аргументації, що потребує найвищого рівня професійної кваліфікації. Ефективність участі адвоката визначається якістю взаємодії із судом, здатністю адаптувати тактику до конкретної процесуальної ситуації та дотриманням балансу між процесуальною свободою і запобіганням зловживанню правами (ст. 36, 45, 249, 294, 320, 328–353 КАС України).

Форми участі адвоката на стадії перегляду за нововиявленими або виключними обставинами. На стадії перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами (ст. ст. 361–372 КАС України) участь адвоката набуває специфічних ознак, зумовлених екстраординарним характером провадження, що «полягає у повторній переоцінці судових рішень» [187, с. 1144]. На відміну від ординарних стадій оскарження, зазначене провадження спрямоване на усунення судових помилок, що не могли бути виявлені під час попереднього розгляду справи, а тому ініціативно-підготовча форма участі адвоката тут набуває вирішального значення.

Адвокат в контексті *ініціативно-підготовчої форми* встановлює наявність підстав для перегляду згідно зі ст. 361 КАС України: нововиявлені обставини («істотні обставини, що не були і не могли бути відомі заявнику» [83]) із урахуванням правила 80 Регламенту ЄСПЛ [169; 35, с. 8; 46] або виключні обставини (встановлення неконституційності закону, рішення ЄСПЛ про порушення Україною міжнародних зобов'язань тощо). Принципово важливим є розмежування нововиявлених та нових обставин. У постановах ВС від 2 травня 2023 року у справі № 420/20522/21 [137; 35, с. 10], від 20 січня 2022 року у справі № 2-н-1599/09 закріплено правову позицію, сформовану низкою попередніх рішень («постанови від 14.02.2018 у справі № 147/325/13-ц, від 06.03.2018 у справі № 2а-23903/09/1270, від 03.04.2018 у справі № 477/1012/14-а, від 29.08.2018 у справі № 552/137/15-ц, від 14.05.2019 у справі № 826/14797/15, ухвала від 17.08.2021 у справі № 754/16764/17» [141]), відповідно до яких «нововиявлені обставини – це

юридичні факти, які мають істотне значення для розгляду справи та існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомі заявнику, а також обставини, які виникли після набрання судовим рішенням законної сили та віднесені законом до нововиявлених обставин. Нововиявлені обставини відрізняються від нових обставин» [141]. «Обставини, що виникли після ухвалення рішення, є новими і можуть бути підставою для нової позовної вимоги, проте не для перегляду за нововиявленими обставинами» [141]. Помилкова кваліфікація нових обставин як нововиявлених неминуче призведе до відмови у задоволенні заяви та втрати клієнтом процесуальної можливості захисту.

Заслуговують на увагу пункти 53, 54 Постанови Верховного Суду від 2 травня 2023 року у справі № 420/20522/21, де зазначено: «Інститут перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами вже по своїй природі передбачає конфлікт між принципом правової визначеності та правом на справедливий суд, але останній (з урахуванням того ж принципу правової визначеності, в аспекті чіткості судового процесу та винятковості переліку і вимог до обставин, що можуть виступати як нововиявлені) має пріоритет. Вказаний висновок узгоджується з правовою позицією, висловленою Верховним Судом, зокрема, у постановках від 6 березня 2018 року у справі № 484/2634/14-а, від 3 квітня 2018 року у справі № 477/1012/14-а, від 14 травня 2019 року у справі № 826/14797/15, від 21 жовтня 2019 року у справі №1316/954/2012 та від 20 лютого 2020 року у справі №815/6834/15» [137].

Контрольно-переглядова форма реалізується через аналіз співвідношення виявлених обставин із раніше встановленими фактами.

Забезпечувально-процесуальна форма передбачає дотримання тримісячного строку подання заяви (ст. 363 КАС України) та належне оформлення заяви відповідно до ст. 364 КАС України.

Організаційно-тактична форма зосереджується на доведенні істотності обставин та їх впливу на правильність рішення, оскільки суд

задовольняє заяву лише за умови суттєвого впливу на результат справи (ст. 366 КАС України).

Представницько-процесуальна форма реалізується через участь адвоката у засіданні за правилами тієї судової інстанції, що ухвалила рішення, яке переглядається (ст. 367 КАС України), що зобов'язує адвоката адаптувати тактику до специфіки відповідного провадження.

Положення п. 52 Постанови Верховного Суду від 2 травня 2023 року у справі № 420/20522/21, згідно з яким «процесуальні недоліки розгляду справи (зокрема, неповне встановлення фактичних обставин справи) не вважаються нововиявленими обставинами, проте можуть бути підставою для перегляду судового рішення в апеляційному або касаційному порядку» [137], має системний вплив на процесуальні форми участі адвоката в адміністративному провадженні.

По-перше, ця позиція впливає на ініціативно-підготовчу форму, зобов'язуючи адвоката на етапі підготовки до оскарження чітко відмежовувати процесуальні недоліки розгляду справи від нововиявлених обставин у розумінні ст. 361 КАС України. Помилкове обрання процесуального механізму – подання заяви про перегляд за нововиявленими обставинами замість апеляційної чи касаційної скарги – призведе до відмови у задоволенні заяви та втрати процесуального часу.

По-друге, підвищується значення забезпечувально-процесуальної форми і це пов'язано із тим, що адвокат повинен забезпечити фіксацію процесуальних недоліків безпосередньо під час розгляду справи – подавати зауваження на протокол, фіксувати порушення процесуальних норм, заявляти відповідні клопотання. Без належної фіксації посилення на ці недоліки в апеляційному чи касаційному порядку може виявитися неефективним.

По-третє, правова позиція визначає зміст контрольно-переглядової форми, спрямовуючи доводи щодо процесуальних недоліків виключно до апеляційної (ст. 292-325 КАС України) або касаційної (ст. 328-353 КАС

України) інстанції, а не до механізму перегляду за нововиявленими обставинами.

По-четверте, вплив на організаційно-тактичну форму полягає в необхідності стратегічного розподілу аргументації таким чином, що доводи щодо неповноти встановлення обставин доцільно формулювати вже в апеляційній скарзі, не відкладати до стадії перегляду за нововиявленими обставинами, де вони будуть визнані неналежними.

Таким чином, правова позиція Верховного Суду у справі № 420/20522/21 зобов'язує адвоката до точної кваліфікації характеру вад судового рішення та обрання адекватного процесуального інструменту їх усунення, забезпечуючи ефективність правничої допомоги на всіх стадіях адміністративного провадження.

Форми участі адвоката на стадії виконання судового рішення.

Стадія виконання судового рішення є завершальною стадією адміністративного процесу, на якій професійна правнича допомога адвоката набуває особливого практичного значення. Якщо під час судового розгляду діяльність адвоката спрямована на формування правової позиції клієнта, то на стадії виконання головним завданням стає досягнення реального правового результату – фактичного поновлення порушеного права, свободи чи законного інтересу особи. Ключовою формою участі адвоката на цій стадії є виконавчо-забезпечувальна форма, сутність якої полягає у спрямуванні правничої допомоги на забезпечення реального здійснення підтвердженого судом права.

У науковій літературі слушно наголошується, що для поновлення порушених прав у публічно-правових відносинах самого факту ухвалення судового рішення нерідко недостатньо. М.І. Смокович та В.М. Бевзенко звертають увагу, що ключове значення має «механізм гарантування його дієвого ... виконання відповідачем, зокрема, у випадку, коли він цього не робить» [187, с. 105]. Такий підхід узгоджується зі ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII (далі – Закон № 1404-VIII), відповідно

до якої виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження, а перелік рішень, що підлягають примусовому виконанню, визначено статтею 3 цього Закону. Т.Б. Вільчик висловлює думку, що «адвокат у виконавчому провадженні зобов'язаний знати принципи виконавчого провадження та гарантії їх реалізації, правове становище органів примусового виконання та осіб, які беруть участь у виконавчому провадженні, механізми захисту їх прав, строки виконання юрисдикційних актів, витрати, пов'язані з виконавчим провадженням, відповідальність осіб у сфері виконавчого провадження» [47, с. 298].

Виконавчо-забезпечувальна форма не існує відокремлено від інших форм участі адвоката в адміністративному процесі, а є їх логічним продовженням на завершальній стадії. З урахуванням того, що стадія виконання охоплює щонайменше три ключові етапи [108, с. 212], участь адвоката на кожному з них має власне функціональне наповнення, зберігаючи єдину правову природу – забезпечення повного, своєчасного та належного виконання судового рішення. Зокрема:

- ініціативно-підготовча форма проявляється у з'ясуванні можливості примусового виконання, перевірці моменту набрання рішенням законної сили та аналізі змісту резолютивної частини (статті 255, 370, 371 КАС України);

- забезпечувально-процесуальна форма охоплює оформлення і подання документів для відкриття виконавчого провадження, підтвердження повноважень адвоката та дотримання процесуальних вимог (статті 4, 19, 26 Закону № 1404-VIII) [149];

- представницько-процесуальна форма проявляється у представництві інтересів стягувача або боржника у відносинах з виконавцем;

- організаційно-тактична форма пов'язана з вибором найефективнішої моделі поведінки у виконавчому провадженні;

- контрольно-переглядова форма реалізується через оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавця (ст. 74 Закону № 1404-VIII) [149], а також через механізми судового контролю (статті 382–383 КАС України).

На першому етапі виконавчого провадження – «звернення судового рішення до виконання» [108, с. 212] адвокат одержує виконавчий документ, перевіряє набрання рішенням законної сили, з'ясовує можливість негайного виконання, а за потреби ініціює подання заяв про виправлення помилок у виконавчому документі, роз'яснення рішення, відстрочення, розстрочення або зміну способу і порядку його виконання (статті 371, 373, 374, 378 КАС України). В адміністративних спорах це має особливе значення, оскільки рішення часто передбачає обов'язок суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії: поновити на посаді, видати документ, внести дані до реєстру або повторно розглянути заяву.

Другим етапом є безпосереднє виконання судового рішення, в межах якого виконавчо-забезпечувальна форма участі адвоката проявляється найповніше. Адвокат консультує клієнта, аналізує зміст рішення та способи його виконання, готує й подає документи до органу державної виконавчої служби або приватного виконавця, заявляє клопотання про вжиття заходів примусового виконання, представляє інтереси клієнта, контролює дотримання строків і процедур, а також оскаржує незаконні рішення, дії чи бездіяльність виконавця. Такі дії узгоджуються насамперед з вимогами статті 18 Закону України «Про виконавче провадження» [149], яка визначає права та обов'язки виконавця, статтею 19 цього Закону, що закріплює « права та обов'язки сторін виконавчого провадження» [149], а також статті 26 Закону України № 1404 –VIII, яка регламентує початок примусового виконання рішення. За потреби адвокат також вживає заходів для збирання інформації про майно боржника, ініціює його розшук, контролює фактичне виконання рішення та завершення виконавчого провадження. У справах, де боржник зобов'язаний особисто вчинити певні дії або утриматися від їх

вчинення, практичне значення має ст. 63 Закону України «Про виконавче провадження» [149].

Зміст діяльності адвоката залежить від того, чи представляє він стягувача, чи боржника. У науковій літературі обґрунтовано підкреслюється, що хоча адвокати обох сторін наділені загалом тотожними процесуальними правами й обов'язками, їхні процесуальні інтереси істотно різняться [100, с. 344; 67, с. 106]. І.В. Жаботинський зауважує, «що адвокат боржника та адвокат стягувача мають діаметрально протилежні й суперечливі процесуальні інтереси, що, відповідно, вимагає від них застосування різних тактичних інструментів під час виконання доручення клієнта» [67, с. 106]. Адвокат стягувача зосереджується на якнайшвидшому та повному виконанні рішення, ініціює застосування заходів примусу й контролює активність виконавця, реалізуючи права, передбачені ст. 19 Закону № 1404-VIII [149]. Адвокат боржника, натомість, перевіряє законність і пропорційність виконавчих дій, запобігає надмірному втручанню у майнову сферу клієнта та контролює належність процедури звернення стягнення на майно. К.А. Лубяна підкреслює, що «...адвокат боржника зобов'язаний додатково забезпечити, щоб зі сторони його клієнта були виконані передбачені судовим рішенням законні вимоги» [100, с. 344].

При цьому І.В. Жаботинський зосереджує увагу на тому, «що адвокат може представляти юридичну або фізичну особу, на користь чи в інтересах яких видано виконавчий документ» [67, с. 106]. Чинне законодавство не забороняє адвокату представляти інтереси держави, однак за усталеною практикою останню представляють прокурори або співробітники профільних установ.

Контрольно-переглядова форма участі адвоката на стадії виконання судового рішення в адміністративному процесі проявляється у здійсненні адвокатом системного контролю за законністю дій усіх суб'єктів виконавчого провадження та використанні процесуальних механізмів оскарження у разі

виявлення порушень. Зміст цієї форми визначається трьома взаємопов'язаними функціональними складовими.

По-перше, адвокат реалізує повноваження щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів виконавчого провадження. Зокрема, стаття 383 КАС України закріплює право на подання заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, допущених на виконання рішення суду, що є безпосереднім інструментом контрольно-переглядової діяльності адвоката. Водночас стаття 74 Закону № 1404-VIII визначає порядок оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавця та посадових осіб органів державної виконавчої служби.

По-друге, адвокат застосовує передбачені процесуальним законом механізми судового контролю за виконанням судових рішень. Статті 382, 382-1, 382-2, 382-3 КАС України утворюють цілісну систему судового контролю, що дозволяє адвокату ініціювати перевірку належності виконання судового рішення, встановлення факту його невиконання та застосування відповідних процесуальних наслідків. Саме ця група норм становить нормативне ядро контрольно-переглядової форми на стадії виконання.

По-третє, адвокат здійснює своєрідну «наглядову» функцію щодо виконавця, яка полягає у систематичному порівнянні його дій з вимогами чинного законодавства. Як слушно зазначається у науковій літературі, «адвокат має бути не менше обізнаний із процедурою виконавчого провадження, аніж сам виконавець, оскільки саме він як представник сторони виконавчого провадження здійснює контроль за дотриманням виконавцем приписів закону» [67, с. 105]. Така контрольна функція є наскрізною і пронизує всі етапи виконавчого провадження – від відкриття до завершення.

Невід'ємним елементом реалізації контрольно-переглядової форми є інформаційний аспект діяльності адвоката, який має подвійну правову природу. З одного боку, збирання інформації про хід виконавчого провадження, стан виконання рішення та дії виконавця і належить до забезпечувально-процесуальної форми, оскільки пов'язане з оформленням

запитів, отриманням документів та накопиченням доказової бази. З іншого боку, ця інформація збирається саме з метою перевірки законності дій виконавця та обґрунтування можливого оскарження, що робить інформаційну складову функціонально підпорядкованою контрольно-переглядовій формі. Таким чином, інформаційний аспект виконує роль допоміжного інструменту, що забезпечує належну реалізацію контрольної функції адвоката на стадії виконання судового рішення в адміністративному процесі. У фаховій літературі звертається увага на проблемність підходу, за яким приватний виконавець не визнається належним адресатом адвокатського запиту в розумінні ч. 1 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145, с. 108]. Зокрема, у «Постанові Солом'янського районного суду м. Києва від 27 січня 2020 року у справі № 760/27886/19 (провадження № 3/160/20)» [142] зазначено, що «оскільки в переліку суб'єктів, яким може бути скерований адвокатський запит ч. 1 ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145] відсутній такий суб'єкт як фізична особа – суб'єкт незалежної професійної діяльності, то письмове звернення адвоката до приватного виконавця не є адвокатським запитом, а не надання відповіді на таке письмове звернення не передбачає відповідальності, яка настає у разі порушення вимог ч. 5 ст. 212-3 КУпАП» [142]. Така правозастосовна позиція виявляє прогалину в законодавчому регулюванні, оскільки фактично звужує інструментарій адвоката щодо збирання інформації, необхідної для належного захисту прав та інтересів клієнта. У зв'язку з цим видається обґрунтованою потреба у вдосконаленні ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [145] шляхом нормативного уточнення кола суб'єктів, зобов'язаних надавати відповіді на адвокатські запити, зокрема шляхом прямого включення до нього приватних виконавців [67, с. 108].

Третім етапом є завершення виконання рішення, на якому адвокат має перевірити не лише формальне закінчення виконавчого провадження, а й

реальне досягнення того правового результату, який передбачено судовим актом.

У справах про стягнення коштів це означає перевірку повноти виплат, правильності нарахувань та утримань. У справах зобов'язального характеру адвокат встановлює, чи вчинив боржник саме ті дії, які визначені рішенням суду. Це особливо важливо в адміністративних спорах, де суб'єкт владних повноважень може зовні виконати рішення, не забезпечивши фактичного поновлення права особи. Питання завершення та закінчення виконавчого провадження нормативно пов'язані зі ст. 37 і 39 Закону № 1404-VIII.

Отже, характерною особливістю процесуальної участі адвоката на стадії виконання судового рішення є те, що саме тут найповніше виявляється практична цінність професійної правничої допомоги. На цій стадії інтегруються ініціативно-підготовча, забезпечувально-процесуальна, представницько-процесуальна, організаційно-тактична та контрольнопереглядова форми, адаптовані до завдань виконавчого провадження. Виконавчо-забезпечувальну форму слід розглядати як завершальну й результативну форму участі адвоката в адміністративному процесі, функціональне призначення якої полягає у досягненні кінцевої мети адміністративного судочинства – реального виконання судового рішення та ефективного поновлення прав особи.

Для наочного систематизованого відображення співвідношення стадій процесу, форм участі адвоката, нормативної основи та типових процесуальних дій – зведену характеристику подано у формі таблиці (Додаток 2).

Висновки до розділу 3

На підставі аналізу нормативного забезпечення та практики реалізації процесуальних форм участі адвоката в адміністративному судочинстві були сформульовані такі узагальнюючі положення:

1. Встановлено, що процесуальна форма адвокатської діяльності в адміністративному судочинстві є нормативно закріпленим порядком реалізації адвокатом професійних прав та обов'язків, який охоплює послідовність процесуальних дій, способи звернення до суду, подання доказів, клопотань та оскарження судових рішень. Ефективність участі адвоката безпосередньо залежить від системності нормативного регулювання та послідовного впровадження європейських стандартів у національну практику.

2. Обґрунтовано авторську багатовимірну систематизацію нормативно-правового закріплення участі адвоката в адміністративному процесі за трьома критеріями: (1) за рівнем юрисдикції (міжнародні стандарти / національне законодавство); (2) за юридичною природою та ієрархією джерела (Конституція і закони, підзаконні акти, акти адвокатського самоврядування); (3) за предметом нормативного впливу (акти, що формують інституційний статус адвоката / акти, що регламентують процесуальні форми його участі). Запропонована систематизація є одночасно теоретичним підґрунтям і методологічним інструментом виявлення законодавчих колізій.

3. Виявлено три взаємопов'язані рівні міжнародного впливу на процесуальні форми участі адвоката: перший – Європейської Конвенції з прав людини та практика ЄСПЛ і він формує стандарти справедливого судочинства, підтверджуючи центральну роль адвокатів у системі правосуддя та встановлюючи підвищені вимоги до їхньої професійної поведінки; другий – визначається «Основними положеннями про роль адвокатів» (1990), актами Ради Європи та документами ССВЕ і він забезпечує інституційні гарантії незалежної адвокатської діяльності як необхідну передумову реалізації стандартів справедливого судочинства; третій – Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката (2025) який відображає тенденцію до спеціалізованого міжнародно-правового захисту адвокатури і, попри відсутність ратифікації Україною, концептуально змінює

підходи до судового представництва та визначає ключові завдання реформування.

4. Доведено багаторівневність національного виміру нормативного забезпечення: Конституція встановлює загальний статус адвокатури та виключне право на представництво в суді; Закон «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» регламентує професійні права й обов'язки; КАС України як ядро нормативного забезпечення визначає конкретні процесуальні форми (представництво, письмове провадження, електронне представництво, врегулювання спору за участю судді); закони «Про безоплатну правову допомогу», «Про медіацію» та «Про виконавче провадження» доповнюють нормативний каркас, а підзаконні акти й акти адвокатського самоврядування його конкретизують.

5. Обґрунтовано новий науковий підхід, відповідно до якого участь адвоката в адміністративному процесі розглядається не як сукупність окремих процесуальних повноважень чи похідний елемент інституту представництва, а як самостійна багаторівнева система процесуально-організованої професійної діяльності, структура якої визначається стадійністю судочинства, функціональним призначенням адвокатури та процесуальним статусом довірителя.

6. Здобуто такі нові наукові результати:

- виокремлено ініціативно-підготовчу форму як концептуальну стадію, що охоплює цикл від первинного інтерв'ювання клієнта та оцінки доказової бази до правової кваліфікації спору, визначення юрисдикції та формування правової позиції, де консультування є структурним ядром, що забезпечує перехід від фактичної ситуації до її процесуального оформлення;

- виокремлено забезпечувально-процесуальну форму, що охоплює інтелектуально-аналітичні дії від збирання доказів до забезпечення відповідності процесуальних дій вимогам закону щодо строків, юрисдикції, підсудності та форми звернення, запобігаючи залишенню позову без руху чи його поверненню;

- здійснено розмежування представницько-процесуальної (безпосереднє вчинення процесуальних дій на конституційно-правовому підґрунті) та організаційно-тактичної (стратегічне управління динамікою розгляду справи через п'ять груп тактичних прийомів) форм, що долає ототожнення представництва зі стратегічним плануванням;

- включено до системи контрольно-переглядову форму з трьома складовими: аналітичною, документально-процесуальною та представницькою, що поширює адвокатську діяльність на стадії перевірки рішень, де адвокат виступає професійним контролером якості правосуддя;

- включено виконавчо-забезпечувальну форму, яка завершує цикл професійного супроводу через ініціативно-процесуальний, контрольно-наглядовий, оскаржувальний та відновлювально-компенсаційний напрями, утворюючи критерій ефективності як досягнення реального правового результату;

- обґрунтовано спеціально-допоміжну форму, де адвокат діє не як представник сторони, а як експерт з питань права; виявлено деонтологічну прогалину – відсутність у КАС України вимог щодо запобігання конфлікту інтересів при виконанні адвокатом функції експерта, що обґрунтовує необхідність нормативного уточнення його процесуального статусу.

7. Запропонована класифікація ґрунтується на нормативних положеннях КАС України та Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відображає реальний зміст професійної діяльності адвоката на різних стадіях процесу, долає обмеженість зведення участі адвоката виключно до судового представництва й забезпечує гнучкість та адаптивність правничої допомоги завдяки здатності кожної форми функціонувати як самостійно, так і в поєднанні з іншими.

8. Обґрунтовано, що ефективність участі адвоката визначається не окремою процесуальною дією, а здатністю системно поєднувати усі форми у єдину стратегію правничого захисту, адаптовану до специфіки стадії та виду провадження. Аналіз практики Верховного Суду засвідчує постійне

уточнення формалізованих вимог до процесуальної поведінки адвоката, що зумовлює необхідність безперервного професійного вдосконалення.

9. Встановлено, що конституційне право на професійну правничу допомогу (статті 59, 131-2 Конституції України) реалізується в адміністративному судочинстві через динамічну систему форм участі адвоката, де принципи змагальності, диспозитивності та офіційного з'ясування обставин (статті 2, 6, 8, 9, 11, 13 КАС України) створюють нормативний каркас, у межах якого адвокат виступає ключовим суб'єктом забезпечення реального доступу особи до правосуддя на всіх стадіях – від ініціювання спору до фактичного поновлення порушеного права.

ВИСНОВКИ

У дисертації розкрито особливості процесуальної участі адвоката в адміністративному провадженні, запропоновано нові підходи до процесуальної форми та її структурних елементів, а також сформульовано низку пропозицій, які спрямовані на вдосконалення положень адміністративного процесуального законодавства. Зокрема, було сформульовано наступні висновки, пропозиції і рекомендації.

1. Під час дослідження використовувалось декілька методологічних прийомів, які надали науковій праці логічності, цілісності та аргументованості, зокрема: 1) розкриття змісту адміністративного провадження через призму специфіки адміністративно-правового регулювання; 2) трактування процесуальної форми не тільки як зовнішні прояви публічно-владної діяльності суб'єктів чи рішень (документів), а й як зовнішні прояви участі приватних суб'єктів в адміністративних правовідносинах; 3) розширення кола процесуальних правовідносин за рахунок суміжних процесуальних правовідносин, в яких адміністративний суд не є активним учасником, але загальна спрямованість таких правовідносин співпадає із цілями і завданнями адміністративного судочинства щодо справедливого вирішення судом спорів і ефективного судового захисту осіб від свавілля суб'єктів владних повноважень; 4) концентрація уваги в дослідженні на адвокаті як учаснику адміністративних процесуальних правовідносин, а не на представнику як учаснику адміністративного процесу; 5) врахування професійних навичок та досвіду адвоката при визначенні процесуальних форм його участі в адміністративних процесуальних правовідносинах.

2. Адміністративне провадження є формою розгляду адміністративних справ в порядку, передбаченому чинним законодавством. Адміністративне провадження є універсальною категорією в адміністративному праві, адже виходячи із його правової природи, дана категорія може використовуватись

для позначення і пояснення як процедурно-правових, так процесуально-правових явищ. Виходячи із специфіки адміністративної справи, що потребує розгляду, цілей і завдань адміністративних проваджень, а також компетенції публічно-владного суб'єкта, який вповноважений розглядати справу, адміністративні провадження можна поділити на: 1) юрисдикційні і неюрисдикційні (перші пов'язані із розглядом правового конфлікту, а другі – ні); процедурні і процесуальні (перші пов'язані із діяльністю компетентних адміністративних органів, а другі – з діяльністю адміністративного суду). З цих позицій, адміністративне судочинство теж є видом адміністративного провадження і характеризується як юрисдикційне та процесуальне провадження.

3. На підставі загального аналізу особливостей участі адвоката в адміністративних процесуальних правовідносинах, встановлено декілька проблемних питань теоретичного і практичного характеру, які звужують процесуальні можливості адвоката в таких правовідносинах, зокрема: 1) відсутність чіткого розуміння сфери де починаються адміністративні процесуальні правовідносини і де вони закінчуються, що зв'язано переважно з існуванням різноманітних концепцій адміністративного процесу – управлінської (позитивної) і юрисдикційної, широкої та вузької, а також управлінської, адміністративно-деліктної і судової тощо; 2) обмеження сфери виникнення адміністративних процесуальних правовідносин публічно-правовим регулюванням, що залишає за "бортом" процесуальних правовідносин велику частку правовідносин, які не є за правовою природою публічно-правовими, але тісно зв'язані із адміністративним процесом і сприяють реалізації цілей та завдань адміністративного судочинства (мова йде про суміжні процесуальні правовідносини); 3) адвокат є активним учасником як процесуальних правовідносин (у ролі представника), так і суміжних процесуальних правовідносин (як особа, що надає інші види правничої допомоги стороні справи чи третім особам).

4. Адміністративна процесуальна форма активно досліджується сьогодні в науковій літературі, але такі дослідження характеризуються наступними тенденціями: 1) вузьке трактування процесуальної форми, яке тісно зв'язане із діяльністю адміністративного суду, при цьому ігнорується факт існування процесуальних форм участі інших осіб в адміністративному процесі (адміністративному судочинстві); 2) розширення змісту процесуальної форми за рахунок статичних явищ, які існують в адміністративному судочинстві (наприклад, перелік прав і обов'язків учасників адміністративного процесу, перелік процесуальних строків і ін.), що, по-перше, розмиває зміст даного поняття, по-друге, нівелює його методологічне значення як категорії адміністративного права і процесу; 3) ототожнення процесуальної форми із структурою адміністративного процесу, тоді як процесуальна форма це набір зовнішніх ознак встановленого порядку розгляду і вирішення справи, чи його частин, а структура адміністративного процесу це набір елементів, які розкривають його внутрішню змістовну наповненість; 4) нерозуміння особливостей багаторівневого використання процесуальної форми при характеристиці державно-правових явищ (наприклад, адміністративне судочинство є формою судочинства в Україні, позовне провадження є формою адміністративного судочинства, спрощене провадження є формою позовного провадження тощо); 5) наявність поодиноких праць, де до змісту процесуальної форми включаються процесуальні форми участі осіб в адміністративному процесі.

5. Адміністративному судочинству, як потенційно справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенню судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, адміністративним процесуальним законодавством обрано і надано, як загальнообов'язкову, певну адміністративну процесуальну форму, якою є комплекс встановлених адміністративно-процесуальних норм і стандартів, спрямованих на

визначення порядку та регулювання послідовності дій суб'єктів адміністративного процесу та інших його учасників, призначенням яких є забезпечення відповідності адміністративної процесуальної діяльності суду і всіх учасників судового розгляду публічно-правових спорів меті адміністративного судочинства – захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень через справедливе, неупереджене і вчасне вирішення таких спорів.

6. Запропоновано введення в науковий обіг поняття «Трьохрівнева функціонально-процесуальна система нормативного закріплення форм участі адвоката в адміністративному судочинстві», що включає: 1) базовий (статусно-установчий) рівень, який визначає суб'єктний склад та засади участі (Конституція, закони про адвокатуру та безоплатну правову допомогу, міжнародні стандарти) і формує фундамент процесуальної форми; 2) операційний (процесуально-інструментальний) рівень, який визначає процесуальні засоби реалізації адвокатом свого статусу (КАС України, закони «Про медіацію» та «Про виконавче провадження», акти щодо ЄСІТС) і становить механізм процесуальної форми; 3) забезпечувальний (контрольно-етичний) рівень, який визначає стандарти якості, етичні межі та дисциплінарні механізми (Правила адвокатської етики, Стандарти якості БВПД, порядок підвищення кваліфікації, дисциплінарні регламенти). Модель дозволяє діагностувати нормативні «розриви» між рівнями, виявляти колізії між дисциплінарними стандартами та процесуальними правами й прогнозувати напрями реформування з урахуванням воєнного стану, євроінтеграції, цифровізації судочинства та імплементації Конвенції Ради Європи (2025).

7. Вперше розроблено цілісну систему з семи основних процесуальних форм участі адвоката в адміністративному судочинстві: ініціативно-підготовчої, забезпечувально-процесуальної, представницько-процесуальної, організаційно-тактичної, контрольно-переглядової, спеціально-допоміжної та

виконавчо-забезпечувальної. Кожна форма має власний функціональний зміст, процесуальну мету та юридичні наслідки; їх сукупність утворює єдиний механізм професійного правничого захисту у сфері публічно-правових спорів. Форми мають взаємопов'язаний характер: їхня взаємодія на кожній стадії забезпечує комплексність та безперервність правничої допомоги – від ініціювання провадження до фактичного виконання рішення, причому наскрізний характер забезпечувально-процесуальної форми виконує гарантійну функцію, що є необхідною передумовою допустимості всіх інших процесуальних дій адвоката.

8. Встановлено закономірність трансформації домінуючих форм участі адвоката залежно від стадії та виду провадження: на стадії відкриття провадження системоутворюючою є ініціативно-підготовча форма; на стадії судового розгляду – точці максимальної концентрації усіх форм – провідну роль відіграють представницько-процесуальна та організаційно-тактична; на стадіях апеляційного і касаційного перегляду ключовою стає контрольно-переглядова форма (з акцентом на правову аргументацію на касаційному рівні); при перегляді за нововиявленими або виключними обставинами вирішального значення знову набуває ініціативно-підготовча форма; на стадії виконання рішення – виконавчо-забезпечувальна. Вид провадження додатково впливає на співвідношення форм: у загальному домінують представницько-процесуальна та організаційно-тактична, у письмовому – забезпечувально-процесуальна та ініціативно-підготовча.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Функціональна характеристика форм участі адвоката в
адміністративному судочинстві**

Форма участі адвоката	Процесуальна мета	Характер впливу на рух справи	Юридичні наслідки для захисту прав особи	Зв'язок з іншими формами
Ініціативно-підготовча	Формування належної правової позиції та забезпечення допустимості звернення до суду	Безпосередній: ініціює виникнення процесуальних правовідносин	Визначає перспективу справи; належне оформлення позову запобігає залишенню без руху або його поверненню	Є передумовою реалізації забезпечувально-процесуальної та представницько-процесуальної форм
Забезпечувальн о-процесуальна	Усунення процесуальних перешкод і збереження реальної можливості судового захисту	Забезпечувальний: створює умови для ефективного руху справи	Запобігає втраті права на судовий захист; забезпечує збереження предмету спору	Реалізується після ініціативно-підготовчої; створює умови для представницько-процесуальної форми
Представницьк о-процесуальна	Безпосередній захист прав та інтересів клієнта у судовому процесі	Прямий і визначальний: формує доказову базу, обґрунтовує позицію	Безпосередньо впливає на зміст судового рішення; забезпечує реалізацію принципу змагальності	Є центральною формою; спирається на ініціативно-підготовчу й забезпечувально-процесуальну; доповнюється організаційно-тактичною
Організаційно-тактична	Планування процесуальної поведінки та визначення стратегії ведення справи	Опосередкований, але стратегічно значущий: визначає ефективність процесуальних дій	Підвищує якість судового захисту; зменшує процесуальні ризики.	Супроводжує представницько-процесуальну форму; тісно пов'язана зі спеціально-допоміжною
Контрольно-переглядова	Виявлення та виправлення судових помилок	Коригувальний: спрямований на зміну або скасування	Забезпечує перегляд судових рішень; сприяє єдності судової	Є продовженням представницько-процесуальної форми; може

	шляхом оскарження рішень	помилкових рішень	практики	ініціювати повторну реалізацію інших форм
Виконавчо- забезпечувальн а	Досягнення реального поновлення порушених прав через виконання судового рішення	Завершальний: забезпечує фактичне втілення результату судового захисту	Перетворює судове рішення на реальний правовий результат; без неї захист залишається декларативним	Є логічним завершенням адміністративного провадження; може передбачати повернення до контрольно- переглядової форми (оскарження дій виконавця) .
Спеціально- допоміжна	Аналітичний, консультаційн ий та комунікативни й супровід клієнта	Наскрізний: підтримує якість правничої допомоги на всіх стадіях	Забезпечує поінформованість клієнта, прогнозування ризиків; підвищує загальну ефективність захисту	Пронизує всі інші форми; є їх інформаційно- аналітичним підґрунтям

**Джерело: складено автором на підставі аналізу КАС України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», практики Верховного Суду, Конституційного Суду України та ЄСПЛ.*

Додаток Б

Форми участі адвоката на стадіях адміністративного судочинства: співвідношення стадії, форм участі, нормативного підґрунтя та процесуальних дій

стадія адміністративного судочинства	Форми участі адвоката (за ступенем значущості)	Нормативне підґрунтя	Типові процесуальні дії адвоката
I. Відкриття провадження в адміністративній справі (етапи: звернення до суду з позовом; розгляд позовної заяви; ухвалення рішення за позовною заявою; доведення рішення до зацікавлених осіб)	Ключова: - ініціативно-підготовча. Основні: - забезпечувальна-процесуальна; - представницько-процесуальна. Допоміжна: - організаційно-тактична	- Конституція України (ст. ст. 59, 131-2); - КАС України (ст. ст. 2, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 160, 161, 171); - Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. ст. 1, 19, 20, 24, 26)	Ініціативно-підготовча: консультування клієнта (інтерв'ю, збір та аналіз інформації); аналіз фактичних обставин; встановлення ознак публічно-правового спору; визначення юрисдикційної належності та підсудності; перевірка дотримання строків звернення; обрання належного способу судового захисту; формування доказової бази; формулювання правової позиції; координація та узгодження позиції з клієнтом. Забезпечувально-процесуальна: підготовка позовної заяви відповідно до вимог щодо форми та змісту; належне визначення учасників; оформлення доказів; підтвердження повноважень; усунення недоліків позову для уникнення залишення без руху, повернення чи відмови у відкритті провадження (ч. 2 ст. 171 КАС України). Представницько-процесуальна: вступ у процес як належного представника; підписання та подання позовної заяви від імені клієнта; підтвердження повноважень. Організаційно-тактична: визначення оптимальної моделі звернення; вибір обсягу позовних вимог; вирішення питання про поновлення строку; ініціювання забезпечення позову, вилучення доказів, залучення третіх осіб; стратегічне планування майбутнього судового захисту
II. Підготовка справи до судового розгляду (етапи: вжиття судом заходів для всебічного та об'єктивного	Ключова: - представницько-процесуальна. Основні: - забезпечувальна-процесуальна; - ініціативно-підготовча;	- КАС України (ст. ст. 44, 47, 55–57, 79, 121, 123, 150–154, 162–164, 169, 173–183); - Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. ст. 19, 20, 26)	Представницько-процесуальна: подання доказів, відзивів, відповідей на відзив, заперечень, пояснень; участь у вирішенні питань щодо складу учасників справи; уточнення позовних вимог чи заперечень; участь у підготовчому засіданні. Забезпечувально-процесуальна: подання заяви про поновлення строку звернення до суду; подання клопотань про

розгляду; попереднє судове засідання; судове рішення за результатами підготовки; доведення рішення до учасників)	• організаційно-тактична		забезпечення позову; ініціювання витребування доказів; реагування на ухвали суду; контроль процесуальних строків; усунення недоліків процесуальних документів. • Ініціативно-підготовча: аналіз матеріалів справи; опрацювання позиції та доказів опонента; підготовка до підготовчого засідання. • Організаційно-тактична: заявлення клопотань про залучення третіх осіб, призначення експертизи; визначення порядку подання доказів
III. Судовий розгляд адміністративної справи та ухвалення судового рішення (етапи: відкриття судового засідання; з'ясування обставин і перевірка їх доказів; судові дебати^{1*}; ухвалення судового рішення; доведення рішення до учасників)*	Ключова: • представницько-процесуальна. Основні: • організаційно-тактична; забезпечувально-процесуальна; ініціативно-підготовча. Допоміжна: • спеціальна-допоміжна	• Конституція України (ст. 59); • КАС України (ст. ст. 36, 39, 44, 45, 47, 55–57, 69, 112, 194, 205, 209, 211, 229, 249, 294, 320); • Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. ст. 19, 20)	• Представницько-процесуальна: надання пояснень від імені клієнта; постановка запитань учасникам справи; допит свідків; дослідження доказів; заявлення клопотань про витребування додаткових доказів або призначення експертизи; виголошення промови у судових дебатах; реалізація права на репліку; аналіз судового рішення на відповідність вимогам законності й обґрунтованості; інформування клієнта про перспективи оскарження. • Організаційно-тактична: оцінка доцільності заявлення відводу судді (ст. ст. 36, 39 КАС); подання клопотань про відкладення розгляду чи залучення третіх осіб; визначення порядку дослідження доказів; обрання стилю допиту свідків; визначення моменту для клопотання про зміну позовних вимог (ст. 47 КАС); тактика щодо темпів провадження; коригування позиції залежно від результатів дослідження доказів. • Забезпечувально-процесуальна: складання клопотань, заяв, заперечень та інших документів; контроль процесуальних строків; перевірка правильності ведення протоколу та фіксування технічними засобами; подання зауважень на протокол; перевірка повноти долучення доказів. • Ініціативно-підготовча: підготовка до кожного засідання; аналіз матеріалів; формулювання питань для допиту; підготовка тез для дебатів; опрацювання доводів опонента; аналіз судової практики з аналогічних спорів. • Спеціально-допоміжна: використання доктринальних підходів, правових позицій ВС та практики ЄСПЛ; можливе залучення

			як експерта з питань права (ч. 6 ст. 7, ст. ст. 69, 112 КАС)
IV. Апеляційний перегляд судових рішень (етапи: перевірка апеляційної скарги на відповідність вимогам Кодексу; підготування справи до апеляційного розгляду; апеляційний розгляд справи; ухвалення судового рішення)	Ключова: • контрольно-переглядова. Основні: • ініціативно-підготовча; • забезпечувальн о-процесуальна; • представницько-процесуальна; • організаційно-тактична. Допоміжна: • спеціально-допоміжна	• КАС України (ст. ст. 36, 39, 45, 249, 271 спеціально-допоміжна КАС України (ст. ст. 36, 39, 45, 249, 271, 292–325; зокрема ст. ст. 293–315, 295, 296, 308, 317, 320); • Практика ВС	• Контрольно-переглядова: професійна перевірка законності й обґрунтованості рішень судів першої інстанції ; підготовка апеляційної скарги; формулювання доводів щодо порушення норм матеріального чи процесуального права. • Ініціативно-підготовча: комплексний аналіз рішень першої інстанції; визначення меж апеляційного оскарження; формування юридичної моделі оскарження з урахуванням позиції ВС; правова аргументація (акцент зміщено від збирання доказів); розмежування правничої допомоги та організаційно-технічних дій; забезпечення достовірності аргументів і фактичних посилань. • Забезпечувально-процесуальна: належне оформлення апеляційної скарги; підтвердження представницьких повноважень (ст. 59 КАС); дотримання строків. • Представницько-процесуальна: подання від імені клієнта апеляційної скарги; участь у судовому засіданні; надання пояснень щодо підстав оскарження. • Організаційно-тактична: формулювання доводів про неправильне застосування норм права; посилання на відступ від усталених правових позицій ВС; систематизація посилань на нормативні акти; дотримання меж добросовісної реалізації процесуальних можливостей (ст. 45 КАС)
V. Касаційний перегляд судових рішень (етапи: подання касаційної скарги та вирішення питання про відкриття провадження; підготування справи до касаційного розгляду; касаційний розгляд справи;	Ключова: • контрольно-переглядова. Основні: • ініціативно-підготовча; • забезпечувальн о-процесуальна; • представницьк о-процесуальна; • організаційно-тактична	• КАС України (ст. ст. 36, 39, 45, 59, 249, 294, 320, 328–353; зокрема ст. ст. 328, 329, 330, 331, 341, 343, 351–353); • Практика ВС.	• Контрольно-переглядова: професійна перевірка законності й обґрунтованості рішень обох інстанцій; підготовка касаційної скарги; формулювання доводів щодо порушення норм матеріального чи процесуального права; відстоювання правової позиції у Верховному Суді. • Ініціативно-підготовча: комплексний аналіз рішень обох інстанцій; визначення меж касаційного перегляду з урахуванням ст. 341 КАС (перевірка виключно правильності застосування норм права); формування юридичної моделі оскарження з урахуванням позиції ВС; правова аргументація (акцент зміщено від збирання доказів); розмежування правничої допомоги та організаційно-технічних дій; забезпечення достовірності

ухвалення рішення та доведення до адресатів)			аргументів і фактичних посилань. • Забезпечувально-процесуальна: належне оформлення касаційної скарги відповідно до ст. 331 КАС; підтвердження представницьких повноважень (ст. 59 КАС); дотримання строків (ст. 329 КАС). • Представницько-процесуальна: подання від імені клієнта касаційної скарги або відзиву; участь у судовому засіданні (ст. 343 КАС); надання пояснень щодо підстав оскарження. • Організаційно-тактична: формулювання доводів про неправильне застосування норм права; аргументування необхідності направлення справи на новий розгляд або ухвалення нового рішення; посилання на відступ від усталених правових позицій ВС; систематизація посилань на нормативні акти; дотримання меж добросовісної реалізації процесуальних можливостей (ст. 45 КАС)
VI. Перегляд за нововиявленими або виключними обставинами	Ключова: • ініціативно-підготовча. Основні: • контрольно-переглядова; • забезпечувально-процесуальна; • організаційно-тактична; • представницько-процесуальна	• КАС України (ст. ст. 292–325, 328–353, 361–372; зокрема ст. ст. 361, 363, 364, 366, 367); • Правило 80 Регламенту ЄСПЛ; • Практика ВС	• Ініціативно-підготовча: встановлення наявності підстав для перегляду згідно зі ст. 361 КАС; чітке розмежування нововиявлених обставин (існували на час розгляду, але не були і не могли бути відомі) та нових обставин (виникли після ухвалення рішення); розмежування процесуальних недоліків розгляду справи та нововиявлених обставин; обрання адекватного процесуального інструменту (заява про перегляд vs. апеляційна/касаційна скарга); аналіз виключних обставин (неконституційність закону, рішення ЄСПЛ тощо). • Контрольно-переглядова: аналіз співвідношення виявлених обставин із раніше встановленими фактами; спрямування доводів щодо процесуальних недоліків виключно до належної інстанції (апеляційної або касаційної). • Забезпечувально-процесуальна: дотримання тримісячного строку подання заяви (ст. 363 КАС); належне оформлення заяви відповідно до ст. 364 КАС; фіксація процесуальних недоліків на попередніх стадіях (зауваження на протокол, клопотання). • Організаційно-тактична: доведення істотності обставин та їх впливу на правильність рішення (ст. 366 КАС); стратегічний розподіл аргументації між стадіями (доводи

			щодо неповноти встановлення обставин - в апеляційній скарзі, а не на стадії перегляду). • Представницько-процесуальна: участь у засіданні за правилами тієї судової інстанції, що ухвалила рішення, яке переглядається (ст. 367 КАС); адаптація тактики до специфіки відповідного провадження
VII. Виконання судових рішень (етапи: звернення судового рішення до виконання; фактичне виконання судового рішення; остаточне виконання рішення)	Ключова: • виконавчо-забезпечувальна Основні: • ініціативно-підготовча; • забезпечувально-процесуальна; • представницько-процесуальна; • організаційно-тактична; • контрольно-переглядова	• КАС України (ст. ст. 255, 370–383; зокрема ст. ст. 370, 371, 373, 374, 378, 382, 382-1, 382-2, 382-3, 383); • Закон України «Про виконавче провадження» №1404-VIII (ст. ст. 1, 3, 4, 18, 19, 26, 37, 39, 63, 74); • Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. ст. 19, 20, 24); • Судова практика.	• Виконавчо-забезпечувальна: забезпечення повного, своєчасного та належного виконання судового рішення; консультування клієнта щодо змісту рішення та способів виконання; підготовка й подання документів до органу ДВС або приватного виконавця; заявлення клопотань про вжиття заходів примусового виконання; збирання інформації про майно боржника; контроль фактичного виконання та завершення провадження; перевірка повноти виплат або фактичного вчинення дій боржником. • Ініціативно-підготовча: з'ясування можливості примусового виконання; перевірка набрання рішенням законної сили; аналіз змісту резолютивної частини; ініціювання подання заяв про виправлення помилок, роз'яснення рішення, відстрочення, розстрочення або зміну способу виконання (ст. ст. 371, 373, 374, 378 КАС). • Забезпечувально-процесуальна: оформлення і подання документів для відкриття виконавчого провадження; підтвердження повноважень адвоката; дотримання процесуальних вимог (ст. ст. 4, 19, 26 Закону №1404-VIII); збирання інформації про хід виконання. • Представницько-процесуальна: представництво інтересів стягувача або боржника у відносинах з виконавцем (з урахуванням діаметрально протилежних процесуальних інтересів сторін). • Організаційно-тактична: вибір найефективнішої моделі поведінки у виконавчому провадженні; для стягувача - ініціювання заходів примусу, контроль активності виконавця; для боржника - перевірка законності та пропорційності виконавчих дій. Контрольно-переглядова: оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавця (ст. 74 Закону №1404-VIII); подання заяви про визнання протиправними рішень,

			дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень (ст. 383 КАС); ініціювання перевірки належності виконання (ст. ст. 382–382-3 КАС); систематичний контроль за дотриманням виконавцем приписів закону
--	--	--	---

¹ Судові дебати як етап наявні лише у загальному провадженні та відсутні у письмовому провадженні, де рішення ухвалюється виключно на підставі письмових матеріалів справи.

Джерело: складено автором на підставі Конституції України, КАС України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закону України «Про виконавче провадження» №1404-VIII, практика Верховного Суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Case of Salov v. Ukraine (*Application no. 65518/01*). 6 September 2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-70096%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-70096%22]}).
2. Адвокат з вирішення адміністративних спорів. URL: <https://www.asmund.com.ua/service/yuridicniadvokatski/advokat-z-virisennya-administrativnix-sporiv/>.
3. Адвокат має право представляти інтереси клієнта у відділах ДРАЦС з питань реалізації особистих немайнових прав на підставі електронного договору (2022). URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/advokat-maye-pravo-predstavlyaty-interesy-kliiyenta-u-viddilakh-dratss-z-pytan-realizatsiyi-osobystyh-nemajnovyh-prav-na-pidstavi-elektronnogo-dogovoru>.
4. Адвокат по адміністративним справам. Представництво адвоката в адміністративному суді. 01.05.2023. URL: <https://inseinin.com.ua/tpost/uz8k6r7671-advokat-po-admnstrativnim-spravam-predst>.
5. Адвокат та медіація / Г. Гаро, А. Зернова, Г. Єременко, Р. Коваль, і ін. Харків : ФАКТОР-МЕДІА, 2022. 112 с.
6. Адвокат як учасник судового процесу в адміністративному, цивільному, господарському, кримінальному судочинстві: нормативне регулювання; правовий статус, основні права і обов'язки; відповідальність та судова практика / Під заг. ред. Петкова В. П. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 464 с.
7. Адвокатура України : у 2-х книгах : навчальний посібник / Фурса С. Я., Фурса Є. І., Біляневич В. Е., Щербак С. В. та ін. ; за ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С.Я.; КНТ. 2007. 940 с.
8. Адвокатура України: збірник нормативно-правових актів / упоряд: Г. В. Барабаш, Л. М. Макотченко, О. В. Гриза, А. Г. Шиян і ін. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 416 с.

9. Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : *Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 груд. 2021 р.)* / редкол. : Вільчик Тетяна (голова), Ковальова Яна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого та ін. Харків : Право, 2021. 436 с.

10. Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : *Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 грудня 2023 р.)* / редкол. : Т. В. Вільчик та ін. Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2024. 276 с. Електронне наукове видання. URL: <https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/vnd/zbirnyky-naukovyh-konferencz>.

11. Адміністративне право та адміністративний процес в умовах воєнного стану в Україні : навчальний посібник : у 2-х томах. Том 2. Спеціальне адміністративне право. Європейське адміністра-тивне право. Порівняльне адміністративне право. Адміністративний процес / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Гулак та ін. ; за заг. ред. В. Галунька, В. Фелика. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 432 с.

12. Адміністративне право України (загальна частина) : навч. посіб. / Остапенко О. І., Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін. Вид. 2-е, доп. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.

13. Адміністративне право України : підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. Київ, 2003. 544 с.

14. Адміністративне право України : підручник / Т. О. Коломоєць, Ю. В. Пирожкова, Н. О. Армаш, Р. В. Сінельник та ін. ; за ред. Т. О. Коломоєць. Київ, 2009. 480 с.

15. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Київ, 2007. 544 с.

16. Адміністративне право України. Повний курс : підручник. Київ : Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.

17. Адміністративне судочинство: підручник за заг. ред. Н. Писаренко. Київ: К.І.С., 2024. 336 с.

18. Адміністративний процес : навчальний посібник / За загальною

редакцією док-ра юрид. наук, проф. О. Ю. Салманової. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022. 412 с.

19. Адміністративний процес України : підручник / за заг. ред. Д. І. Йосифовича. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 500 с.

20. Адміністративно-судове процесуальне право України : підручник / Д. В. Лученко, Ю. В. Георгієвський, М. І. Белікова та ін. ; за заг. ред. проф. Д. В. Лученка. Харків, 2024. 696 с.

21. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України : навч. посібник / За заг. ред. заслуженого юриста України В. А. Глуховері. Дніпро, 2016. 264 с.

22. Албул С. В. Епістемологічні концепти кримінальної розвідки. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 6. Частина 3. С.139-143.

23. Андрєєв І., Вовнюк В. Адвокатська етика. Дисциплінарна відповідальність. Просто, сучасно, зрозуміло. URL: <https://unba.org.ua/events/3978-advokats-ka-etika-disciplinarna-vidpovidal-nist-prosto-suchasno-zrozumilo>. Html.

24. Андрійченко Ж. О., Близнюк Т. П., Майстренко О. В. Digital етикет та комунікації: тенденції та вимоги сьогодення. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. URL: 983-Текст статті-940-1-10-20220127.pdf.

25. Аракелян М. Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс : монографія Одеса : Фенікс, 2018. 386 с.

26. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.10 - судоустрій; прокуратура та адвокатура. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 395 с.

27. Бакаянова Н. М., Кісліцина І. О. Адвокатська етика [Електронний ресурс] : навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). Одеса : Фенікс, 2020. 127 с. URL:

<http://dspace.onua.edu.ua/>.

28. Бандурка О. М., Тищенко М. М. Адміністративний процес : підручник для вищих навчальних закладів. Київ, 2001. 336 с.

29. Барабаш О. О. Цифровізація правосуддя у контексті впровадження системи Е-суд: виклики та завдання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 1. 2023. С. 57-66.

30. Бачун О. В. Процесуальне представництво у судовому адміністративному процесі: поняття та ознаки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 3. С. 10-15.

31. Безпалова О. І. Поняття, зміст та особливості адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/190/5212/10973-1?inline=1>

32. Бережна Є. В. Правовий статус адвоката як учасника адміністративного процесу : автор. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2021. 23 с.

33. Березин С., Пронін Р.О., Коробейнікова Є. Апеляція на рішення суду. 2026. URL: <https://www.actum.com.ua/blog-3-1/apeljatsija-na-rishennja-sudu>.

34. Берназюк Я. Адвокат в адміністративному судочинстві: доступ до правосуддя та межі процесуального формалізму. Тренінг в межах підготовки для підтримання кваліфікації суддів апеляційних адміністративних судів: «Представництво в адміністративному судочинстві» (10 квітня 2026 року). URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezent2026/186_Access_Justice_Counsel_s_Authority_bernaziuk.pdf.

35. Берназюк Я. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами в аспекті дотримання принципу правової визначеності (2024). URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/newly_discovered_circumstances_bernaziuk. .

36. Берназюк Я. Формалізм та надмірний формалізм: особливості адміністративного судочинства: презентація (2023). 65 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prez_Bernaziuk_24_02_2023_Formalizm.pdf.

37. Белкін Л. М. Класифікація адміністративних проваджень у контексті широкого розуміння адміністративного процесу в державному управлінні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_6_7.

38. Бітов А. І. Характеристика процесуальної форми адміністративного судочинства. *Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць*. 2012. Вип. 46. С. 330-339.

39. Бойко А. В. Адміністративний процес та адміністративна процедура: зміст категорій та їх співвідношення (окремі аспекти дискусії). *Правова позиція*. 2019. № 3 (24). С. 14-23

40. Болокан І. В. Документи як інформаційний ресурс в адвокатській діяльності. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 2 (54). С. 3013-3025.

41. Боровик А. В., Шевчук В. С. Функціональні основи діяльності адвоката в адміністративному судочинстві : монографія. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. 176 с.

42. Бурлаков С. Ю. Висновок експерта у галузі права: презентація. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Burakov_prez_13_04_2021.pdf.

43. Василів С. С. Форми та види участі адвоката у справах, що виникають з сімейних правовідносин *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 596 -599.

44. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: *Загальна теорія права* / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. Харків : Право, 2017. С. 471, 476.
45. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. Харків : Фоліо, 2005. 767 с.
46. Верховний Суд здійснив переклад Регламенту Європейського суду з прав людини (Rules of Court). 2026. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1962562>.
47. Вільчик Т. Б. Участь адвоката у виконавчому провадженні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 3 (9). С. 292-308. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/4016/403>.
48. Вовк П. В. Процесуальна форма як гарантія дотримання прав учасників адміністративного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 307-309.
49. Вовнюк В. Правила адвокатської етики. Дисциплінарна практика ВКДКА за червень 2023 року. (2024 р.). URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/pravila-advokatskoyi-etiki-disciplinarna-praktika-vkdka-za-cerven-2023-roku>.
50. Врегулювання спору за участю судді. 2018. URL: <https://rmm.su.court.gov.ua/sud1815/pres-centr/novyny/502638/>.
51. Гаран О. В., Добровольська Н. В. Окремі аспекти правового регулювання процесуальних форм адвокатської діяльності в адміністративному судочинстві України. *Правові новели*. 2025. № 25. С. 474-480.
52. Грищук А. Б., Лепіш Н. Я. Поняття процесуальної форми адміністративного судочинства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 76: частина 2. С. 41-45.
53. Гудим І. Адміністративно-юрисдикційні провадження: властивості та класифікація. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 101-107.

54. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України: навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
55. Деревінський М. П. Місце адміністративного провадження по нагородженню державними нагородами в системі адміністративного процесу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 6. Том 4 С. 180-184.
56. Джабурія О. О. Щодо правового регулювання договору про надання правової допомоги у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». *Вісник Одеської адвокатури*. 2020. № 1-2. С. 32-33.
57. Джафарова М. В. Загальна характеристика інституту процесуального представництва в адміністративному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 148-152.
58. Джафарова М. В. Суб'єкти адміністративно-процесуальних правовідносин при процесуальному представництві. *Право і безпека*. 2010. № 5 (37). С. 76-80.
59. Дзібій-Полячок Н. М. Щодо визначення поняття апеляційного перегляду судових рішень адміністративних судів *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Випуск 38. С. 611-615.
60. Дибець Н. Ю. Сутність та поняття адміністративної процесуальної правосуб'єктності суб'єктів адміністративного судочинства. *Юридична наука*. 2020. № 6 (108). С. 72-78.
61. Діденко С. В. Форми адміністративної діяльності органів публічної адміністрації у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 38. Том 1. С. 145-148.
62. Додаткова ухвала Касаційного господарського суду Верховного Суду від 20.03.2026 р. у справі № 910/4700/25. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=135044227>.

63. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : юриспруденція*. 2014. № 11. Том 1. С. 40-42.

64. Донченко О., Грекул-Ковалик Т. *Правосуб'єктність як формальна властивість суб'єкта права*. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С.131-138.

65. Дорожня карта з питань верховенства права : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 № 475-р. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf.

66. Дрозд О. Ю Адміністративно-юрисдикційні провадження в адміністративному процесі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 550-552

67. Жаботинський І. В. Права та обов'язки адвоката під час виконання рішень судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С.104-109.

68. Железняк Н. А. Правові та організаційні форми діяльності Міністерства юстиції України у здійсненні державної правової політики (теоретичні та практичні питання) : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Київський національний економічний університет. Київ, 2004. 253 с.

69. Желтобрюх І. Адміністративно-процесуальний статус сторін: проблеми визначення змісту та елементів структури. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 9-17.

70. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства в Україні : дис. ...док-ра юрид. наук : 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 577 с.

71. Загальне адміністративне право України : підручник / за заг. ред.

: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2023. 792 с.

72. Заліпаєв Ю. В., Пузирний О. О. Проблемні питання захисту адвокатом прав інтелектуальної власності. *Правова держава*. 2023. № 50. С. 43-52.

73. Зейкан Я., Сафулька С. Настільна книга адвоката в кримінальній справі. Консультаційна робота адвоката. Київ : ВД Дакор, 2013. 576 с.

74. Зеленський С. М. Засадничі ідеї діяльності адвокатури України в умовах воєнного стану. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3 (88). С. 71-76.

75. Зубенко В. С. Поняття представника у адміністративному судочинстві. *Академічні візії*. 2025. Випуск 41. С. 1-9.

76. Зуєвич Л., Вітюк Р. Представництво в судах. Огляд практики Верховного Суду. Схеми, кейси та практичні поради. Київ : Видавничий дім «АртЕК», 2019. 200 с.

77. Ізовітова Лідія: у євроінтеграційних змінах адвокатура є партнером держави, а не об'єктом реформи. 2026. URL: <https://unba.org.ua/news/11754-lidiya-izovitova-u-evrointegracijnih-zminah-advokatura-e-partnerom-derzhavi-a-ne-obektom-reformi.html>.

78. Ключова тема Статті 8 і 10 Конвенції і стаття 1 Першого протоколу до Конвенції Права адвокатів у судовій практиці Суду. 15 с. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/the-rights-of-lawyers-in-the-court_case-law-ukr.

79. Кобзева Т. А. Зуєнко К. Є. Адвокатура в контексті євроінтеграції України: відповідність стандартам ЄС. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 4. Частина 3. С. 330-337.

80. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство : навчальний посібник. Львів, 2014. 596 с.

81. Ковальчук О. М. Права адвоката як елемент структури адміністративно- правового статусу. *Київський часопис права*. 2025. № 4. С.

86-91.

82. Ковбас І. В., Редько О. М., Колотило М. Ю. Денотація адміністративної процесуальної форми крізь призму її змісту. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. 2024. № 22. Том 3. С. 162-168.

83. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

84. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Офіційний текст. Київ. 2026. 456 с.

85. Козлов О. О. Організаційно-правові засади реалізації гарантій адвокатської діяльності : дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023. 199 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4509f2a5-09c7-4a44-94b8-e5a5363fb13a/content>.

86. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини: альтернативний погляд. *Стратегія розвитку України: науковий журнал*. 2011. № 4. Том 1. С. 210-213

87. Конвенцію про захист професії адвоката підписано. Що далі? (2026). URL: <https://unba.org.ua/publications/11445-konvenciyu-pro-zahist-profesii-advokata-pidpisano-sho-dali.html>.

88. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

89. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката від 12.03. 2025 р. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/konvenciya-pro-zahyst-prav-advokativ_final_1.pdf.

90. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

91. Короед С. О. Надмірний формалізм як перешкода ефективності адміністративного і цивільного судочинства. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 83-91.
92. Косяченко К. Е. Адвокатура її призначення та місце в інституті громадянського суспільства *Молодий вчений*. 2021. № 3 (91). С. 278-281.
93. Кузняк А. В. Поняття процесуального формалізму в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 727-729.
94. Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права : дис. ...док-ра. юрид. наук : 12.00.07 - теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2006. 401 с.
95. Кузьменко О. В. Курс адміністративного процесу : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 208 с.
96. Куйбіда А. А. Форми адміністративного судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 73: частина 2. С. 43-50.
97. Курс адміністративного права України : підручник / за заг. ред. В. К. Колпакова, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастуха. Київ, 2013. 912 с.
98. Литвинюк І. М. Процесуальна форма адміністративного судочинства України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2024. 247 с.
99. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій. Київ : Ваіте, 2008. 456 с.
100. Лубяна К. А. Участь адвоката у примусовому виконанні рішень у справах спрощеного провадження. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 341-344.
101. Лученко Д. В. Скарга як процесуальна форма правозахисту в адміністративно-правових відносинах. *Вісник Національного університету*

«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014. № 1 (16). С. 285-294.

102. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 1. С. 92-100.

103. Мамницький В. Ю. Адвокатська монополія» чи концентрація повноважень? Теоретико-практичні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С.131-137.

104. Мартиновський В. В. Проблема класифікації адміністративно-юрисдикційних проваджень. Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. Харків, 2012. Вип. 24. С. 85-91.

105. Мельник С. М. Процесуальна форма у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Київ, 2001. 17 с.

106. Меморандум про співпрацю між Національною асоціацією адвокатів України та Міністерством юстиції України у сфері надання безоплатної правової допомоги від 19.11.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021323-13#Text>.

107. Миколенко О. І. Процесуальна форма в адміністративному судочинстві та проблеми законотворчості в Україні. *Правова держава*. 2018. № 29. С. 50-57.

108. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права : монографія. Харків : Бурун Книга, 2010. 336 с.

109. Миколенко О. І., Миколенко О. М., Токарчук Л. М. Процесуальна форма та процесуальний формалізм в сучасному правознавстві. *Право і суспільство*. 2025. № 6. С. 533-538.

110. Миколенко О. М., Токарчук Л. М. Процесуальні форми участі адвоката в правосудді на прикладі кримінального та цивільного процесів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11 С. 404-408.

111. Митний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552.
112. НААУ підписала Меморандум про співробітництво з Уповноваженим ВРУ з прав людини. 2023. URL: https://unba.org.ua/news/7999-naau-pidpisala-memorandum-pro-spivrobitnictvo-z-upovnovazhenim-vru-z-prav-lyudini.html?tg_rhash=7da4936d5affb2.
113. Надьон В. В. Елементи правосуб'єктності в цивільному праві. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С. 101-106.
114. Найченко А. М. Цифровізація правосуддя як один із етапів реформування судової системи в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 10 (28). С. 430-440.
115. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру» / авт. колектив: Андрійко О. Ф., Бевзенко В. М. та ін.; за заг. ред. Тимощука В. П. Київ, 2023. 562 с.
116. Національна асоціація адвокатів України подала документи для вступу до ССВЕ. (2015). URL: <https://unba.org.ua/news/605-news.html>.
117. Нечволод Л. І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків : Торсінг плюс, 2011. 768 с.
118. Нікітченко В. В. Адвокатура України як правозахисна організація. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2026. № 1 (1). С. 96-101.
119. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (березень 2025 року) URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/ogliady/Oglyad_ESPL_03_2025.pdf.
120. Окунєв І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2010. 20 с.
121. Опубліковано оновлену редакцію Правил адвокатської етики. (2026). URL: <https://unba.org.ua/news/4276-opublikovano-onovlenu-redakciyu->

pravil-advokats-koi-etiki.html?fbclid=IwAR2fRSvJxs2xRfwkXVr4jUS3F3sq-K7nGppmO-9ziGBzp6_FO2er49i4Bms.

122. Основи кримінального процесу : навч. посіб. / О. В. Пчеліна, Т. Г. Фоміна, В. В. Романюк, Г. І. Глобенко ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків, 2023. 132 с.

123. Основні положення про роль адвокатів : прийняті VIII Конгресом ООН з попередження злочинів у серпні 1990 р. в Нью-Йорку. URL: <https://kmdka.radaadvokativ.com.ua/advokatura/osnovni-polozhennya-pro-rol-advokativ>.

124. Очеретяний В. В., Осійський Ю. О. Цифрова трансформація судових послуг в Україні – здобутки та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 672-675.

125. Панов М. Правова доктрина та її значення для практики правотворення, правозастосування і розвитку юридичної науки: методологічні аспекти дослідження. *Право України*. 2022. № 1. С. 12.

126. Перепелюк В. Г. Адміністративний процес. Загальна частина : навчальний посібник. Чернівці : Рута, 2003. 367 с.

127. Перунова О. М. Документування у цивільному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Випуск 5 (40). С. 56-60.

128. Перунова О. М. Загальна характеристика процесуальної форми цивільного судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 213-216.

129. Перунова О. М. Загальні ознаки процесуальної форми цивільного судочинства та її вплив на судову діяльність. *Право і суспільство*. 2015. С. 97-102.

130. Перунова О. М., Леонтєва Л. В. Поняття, значення та складники процесуальної форми цивільного судочинства. *Modern researches: progress of the legislation of Ukraine and experience of the European Union: Collective monograph*. Riga: Izdevniecība "Baltija Publishing". 2020. Р. 2. С. 868-887.

131. Петков С. В., Губарев С. В., Горелова В. Ю. Еволюція теоретичних підходів до правосуб'єктності юридичних осіб: порівняльний аналіз класичних і сучасних концепцій. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. № 42. С. 381-386.

132. Поліщук М. Г. Поняття та значення процесуального представництва в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 145-147.

133. Положення про порядок прийняття та розгляду скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність : Рішення Ради адвокатів України 30.08.2014 р. № 120 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS32204>.

134. Положення про Раду адвокатів України, яке затверджено Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001418-12#Text>.

135. Порядок підвищення кваліфікації адвокатів України : Рішення Ради адвокатів України від 03.07.2021 № 63. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/poryadki/2021-07-03-poryadki-63_60f53b3b70d63.pdf.

136. Постанова (додаткова) Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 30.05.2024 року у справі № 759/6109/21. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119493695>.

137. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 02.05.2023 року у справі № 420/20522/21. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kas_vp_vid_02_05_2023_roku_u_spravi_420_20522_21/.

138. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 13.05.2026 року у справі №213/3142/25. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=136492494>.

139. Постанова Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 30.10.2018 у справі № 826/6667/16. URL:

<https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=77508548&red=1000037a7525b6db409c5c06b0b933afe462fe&d=5>.

140. Постанова Касаційного господарського суду Верховного Суду від 13.10.2021 року у справі № 923/1379/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=100523282&red=100003e126996271eadec8e7cf0d8ff36f7813&d=5>.

141. Постанова Касаційного цивільного суду Верховний Суд від 20.01.2022 року у справі № 2-н-1599/09. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102634094>.

142. Постанова Солом'янського районного суду м. Києва по справі № 3/160/20 760/27886/19 від 27.01.2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87206924?fbclid=IwAR0-2iyh6PTnZDIzD8daJJSP814bwoa6uyijGFnqWUbJ7qzZIQE3hlOJDbbhM>.

143. Правила адвокатської етики : Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

144. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : дис. ...док-ра юрид. наук : 12.00.10 - судоустрій; прокуратура та адвокатура. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2013. 433 с.

145. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 27. Ст. 282.

146. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

147. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст. 472.

148. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

149. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

150. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої Ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>.

151. Про затвердження Порядку і умов укладення договорів з адвокатами, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2012-%D0%BF#Text>.

152. Про затвердження роз'яснення щодо можливості адвокатам здійснювати представництво інтересів клієнтів на підставі договору, вчиненого в електронній формі, а також необхідності надання клієнтом згоди на розкриття конфіденційної інформації : Рішення Ради адвокатів України № 121 від 04.11.2022 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2022-11-04-r-shennya-rau-121_63872fa35709f.pdf.

153. Про затвердження Стандартів якості надання безоплатної вторинної правничої допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі : Наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22 грудня 2017 р. за № 1554/31422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1554-17#Text>.

154. Про затвердження Стратегії розвитку Національної асоціації адвокатів України на 2021 - 2025 роки: Рішення Національної асоціації адвокатів України від 2 липня 2021 року № 38. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS35813>.

155. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

156. Про надання роз'яснення окремих норм порядку підвищення кваліфікації адвокатів України та внесення доповнень до Положення про порядок прийняття скарг щодо неналежної поведінки адвоката, яка може мати наслідком його дисциплінарну відповідальність : Рішення національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України від 07.06.2024 р. № 22. URL:

<https://raro.in.ua/attachments/article/3712/%D0%A0%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%E2%84%9622%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2007.06.2024%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83.pdf>.

157. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.

158. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 29. Ст. 389.

159. Про Реєстр дисциплінарних проваджень : Рішення Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України від 16-17.11.2022 р. № 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0144871-22#Text>.

160. Про свободу здійснення адвокатської діяльності : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2000) 21 від 25.10.2000 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_2000_21_2000_10_25.pdf.

161. Пузирний О. О. Представництво інтересів особи в адміністративному судочинстві як процесуальна форма участі адвоката в адміністративному провадженні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Том 2. № 5. С. 282-287.

162. Пузирний О. О. Процесуальна форма як категорія адміністративного права та процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія право*. 2024. Випуск 82. Частина 2. С. 253-258.

163. Пузирний О. О. Розуміння процесуальної форми адміністративного судочинства та її елементів в науці адміністративного

права. *Права людини та публічне врядування : матеріали VIII Міжнар. правн. форуму : до 150-річчя заснування Чернівець. нац. ун-ту ім. Юрія Федьковича (Чернівці, 30 трав. 2025 р.)*. Львів–Торунь : Liha-Pres, 2025. С. 536-539.

164. Пузирний О. О. Роль адвоката в адміністративному провадженні: процесуальні механізми, виклики та перспективи. *Dictum factum*. 2025. № 2 (18). С. 261-268.

165. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія. Харків : У справі, 2017. 488 с.

166. Радзіховська А. О. Поняття та сутність етики в комунікаціях. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері*. 2025. С. 203-204.

167. РАУ затвердила роз'яснення щодо можливості адвокатам здійснювати представництво інтересів клієнтів на підставі договору, вчиненого в е-формі. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/215835_rau-zatverdila-rozyasnennya-shchodo-mozhливost-advokatam-zdysnyuvati-predstavnitstvo-nteresv-klntv-na-pdstav-dogovoru-vchinenogo-v-e-form.

168. РАУ, Рада суддів та Рада прокурорів домовилися про співпрацю 2018. URL: <https://unba.org.ua/news/print/3597-rau-rada-suddiv-ta-rada-prokuroriv-domovilisya-pro-spivpracyu.html>.

169. Регламент Європейського суду з прав людини (Rules of Court) від 29.05.2006 року (в редакції від 15 вересня 2025 року), (переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та виконано Верховним Судом Україна). URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/rules_court_ukr.

170. Регламент кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону : Рішення Ради адвокатів України № 268 від 17.01.2013 р. зі змінами та доповненнями, внесеними рішенням РАУ № 101 від 17.10.2025 р. URL: <https://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/04/2023-08-12-reglament-KDKAreg.pdf>.

171. Реєстр адвокатів. URL: <https://legalaids.gov.ua/advokatam/reystro-advokativ/>.
172. Резолюція «Професійна етика правосуддя» 21.09.2018 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/85f94967b28bbc17963a_file.pdf.
173. Рішення ВКДКА № VI-001/2023 від 29.06.2023 року за скаргою на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Донецької області у складі дисциплінарної палати № 28 від 29.04.2023 року про порушення дисциплінарної справи відносно адвоката. URL: <https://vkdka.org/rishennya-vkdka-vi-001-2023-vid-29-06-2023-roku-za-skargoyu-na-rishennya-kvalifikatsijno-distsiplinarnoji-komisiji-advokaturi-donetskoji-oblasti-u-skladi-distsiplinarnoji-palati-28-vid-29-04-2023/>.
174. Рішення Конституційного Суду України від 10.09.2025 року № 4-р(П)/2025 у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 57 Закону України „Про адвокатуру та адвокатську діяльність“ (щодо оприлюднення актів органів адвокатського самоврядування). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-25#Text>.
175. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатов Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 року № 13-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text>.
176. Россильна О. Правова природа представництва в господарському процесі. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2013. № 3 (97). С. 90-91.
177. Сабура С. О. Способи реалізації суб'єктивного права на творчість. *Часопис цивілістики*. 2014. Випуск 32. С. 66-71.

178. Сакара Н. Ю. Феномен формалізму в цивільному судочинстві. *Problems of legality*. 2018. № 143. Р. 77-89.
179. Сало П. І. Правова характеристика форм адміністративного судочинства в Україні : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (081 «Право»). Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2023. 277 с.
180. Сімонович Д. В. Кримінальна процесуальна форма. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2014. Випуск 5-2. Том 3. С. 233-235.
181. Січевлюк В. А. Еволюція категорії «правова суб'єктність» (теоретико-прикладні засади) : монографія. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2020. 462 с.
182. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
183. Славицька А. К. Моніторинг як форма контролю за забезпеченням реалізації антикорупційної політики. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 35-40.
184. Слива Л. Консультування адвокатом як стадійний процес. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 184-189.
185. Слинько Д. В. Розмежування матеріального і процесуального в праві. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2010. № 919. Випуск № 7. С. 143-146.
186. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навчальний посібник / За заг. ред. Р. С. Мельника. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.
187. Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України: теорія, практика : підручник. За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Бевзенка Ворлодимира. Пер. з нім. і адапт. Рижкова Геннадія. Видання 4-е, змінене, доповнене, і перероблене. Київ : ВД «Дакор», 2024. 1224 с.
188. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. Вид. 3-тє, перероб. та доп. Київ, 2011. 624 с.

189. Тавакалян М. Аналіз критеріїв диференціації кримінально-процесуальної форми в особливих порядках кримінального провадження. *Публічне право*. 2024. № 1 (53). С. 89-96.

190. Тернушак М. М. Аналіз адміністративно-процесуальних відносин на сучасному етапі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 41. Том 1. С. 112-115.

191. Токмілова Л. М. Щодо визначення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Випуск 2 (27). Том 2. С. 73-76.

192. Токмілова Л. Особливості набуття статусу учасника адміністративного судочинства. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. Вересень 2019. С. 178-181. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/5/40.pdf>.

193. Трофименко В. Кримінальна процесуальна форма як соціально-правова цінність. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 154-164.

194. Трофименко В. Диференціація процесуальної форми як пріоритетний напрямок реформування кримінального судочинства України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 242-250.

195. Уркевич В., Шумило М. Наука, право та Верховний Суд: які існують лінії перетинання (2022). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/nauka-pravo-ta-verhovniy-sud-yaki-isnuyut-liniyi-peretinannya.html>.

196. Функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/func_ecits/.

197. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії від 25.11.2006 р. URL: <https://tomorrowlawyer.org/wp-content/uploads/2017/03/%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F.pdf>.

198. Цвіркун Ю. “Європейські стандарти справедливого суду та їх застосування під час вирішення публічно-правових спорів”. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 3. С. 76-83.

199. Циганюк Ю. В., Гончаров М. С. Дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. Випуск № 2. С. 1117- 1123.

200. Чаюн В. Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката: аналітичний огляд. 2025. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=3da417b9-9f4a-49f1-9e29-9d2b710f8d20>.

201. Черникова А. Категорія «процесуальна форма» в адміністративному судочинстві України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 6. С. 71-78.

202. Черникова А.О. Диференціація процесуальної форми адміністративного судочинства : автор. дисер. ...канд. юрид. наук 12.00.07 - адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Державний НДІ Міністерства внутрішніх справ України. Київ, 2017. 21 с.

203. Чудик Н. Правовий статус адвоката в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 2. С. 77-82.

204. Шаповал Т. Б. *Поняття, види та принципи провадження у справах про адміністративне правопорушення. Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 8. С. 368-370.

205. Шевчук В. С. Функціональні основи діяльності адвоката в адміністративному судочинстві : автор. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2023. 23 с.

206. Шпак М. В. Принцип професіоналізму як засада надання кваліфікованої правової допомоги адвокатом у цивільному процесі. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 211-219.

207. Шпекторенко І. В., Бородін Є. І. Структура та методологія управлінської діяльності. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 3. С. 46-52.

208. Щодо захисту прав адвокатів, які надають безоплатну вторинну правничу допомогу, та реагування на системні порушення з боку Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України : Рішення Ради адвокатів України від 02.04.2026 року № 16. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2026-04-02-r-shennya-rau-16_69f88711bddda.pdf.